

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204759

UNIVERSAL
LIBRARY

రామోపాఖ్యానము—తద్విమర్శనము.

(ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ రామోపాఖ్యాన సహితము)

కర్త :

పెండ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.

పి తా పు ర ము .

[తూ॥ గోదావరి జిల్లా.]

శ్రీ విద్వజ్జన మనోరంజని ముద్రాక్షరశాలయందు

ము ద్రిం ప (బ ణి యె

పి తా పు ర ము .

సర్వసామ్య }
సంకలితము }

1938

{ వె ల
{ దు 1-4-0

ఉపోద్ఘాతము.

—:0:—

మా తండ్రి, పినతండ్రి, మేనమామ, పొరాణికు లగుట చేతను, నాకుఁ జిన్నతనముననె యాంధ్రభారతాదులను జదువుట యలవడినది. యావనమున నేనును పొరాణికుఁడను గాన కొంతకాలము జీవించితిని. ప్రకారణములచే నాంధ్రభారతమును బెక్కుసారు లావృత్తిఁ జేసితిని గాని, కవిత్రయముయొక్క భేదాభేదములు నా కంతగాఁ గాన్పింపలేదు. నన్నయ 'నల, దుశ్యంతి'చరిత్ర లెల్లు హృదయంగమములో, తిక్కన 'సంజయ, శ్రీకృష్ణ'రాయభారములు, ఎఱ్ఱన 'రామోపాఖ్యాన,సావిత్రి' చరిత్రలును నట్ల హృదయంగమము లగుచుండెడివి.

ఇటీవల, పెక్కిండు నిమర్శకులు బయలువెడలి నన్న యాదుల కవిత్రయమును నిమర్శించుచుండుటచే, విమర్శనదృష్టితో భారతమును నేఁ జదివి నాకు గల యభిప్రాయములనుగ్రంథరూపకముగా వ్రాయఁగలిగితిని. ఈరామోపాఖ్యానమున, 'ఎఱ్ఱనా నూత్యుండు కావ్యకలను బోషించి రచించుట నింతకుఁబూర్వము మూఁడ్లొక్కనాఁడే సంస్కృతభారతములోని రామోపాఖ్యానముతో నాంధ్రభారతమునఁ గల రామోపాఖ్యానముఁ జదువఁగా గోచరించినది దాని సప్సఁడే సవిమర్శకముగాఁ బ్రకటింపఁదలంచి, ఆంధ్రభారతమునఁ గల యాభాగము వేఱుగ ముద్రిం

పించియు, కార్యాంతరముగ్నుడ నగుటచే విమర్శనమును వ్రాయలేకుంటిని.

తోలుత నీ విమర్శనము నలువది గేంబదిపుటలలోఁ బూర్తియగు ననుకొంటిని గాని, వ్రాసిన సారాంభాష, నది నూట నలువదిపుటలకు నుంచినది. ఇదిను దృఢముగా లేదు. ఎన్నియో యంశములను ఎదుర్కొనవలసియున్నది. ఒక్క గాని నొకడును.

నన్నయకీధను నరుపుటగోర ప్రధానముగా నెప్పుకొని కావ్యత్వము సంతాగాఁ బరిగణింపలేదని కొంత అంటారు. కాని, యది సరికాదు. మూలభారతగాఢానుక్రమణిక, సంస్కృతభారతమున, నటువదొక్కటనగ్రీకు యధ్యాయమునఁ జెప్పబడినది. దానికి నన్నయ, అదిపర్వము మూడవయూశ్లోనమున 'పాండవ ధర్మరాష్ట్ర' విభేదకారణము'గాఁ జెప్పుమున్నాడు. అందు, సభాపర్యంతమువఱకుఁ గల గాథలు, తు. చ. తప్పకండగఁ జెప్పఁదగినవిగా నుండును. ఏమృత పదునాఱుపర్వములలోని గాథలు సంతముఖ్యములుగాఁ గాన్పింపవు. అందువలననే నన్నయ యననరమగు కథను నడిపుచు సమయము వచ్చినపుడు మూలములోని మనవసరపునర్ణనములను వదలి స్వేచ్ఛగ, కావ్యత్వమును దనమాంధ్రీకరణముఁ బొప్పించి యున్నాడు. ఎఱ్ఱన తిక్కనల కట్టి కథల యాతంకములేదు. కథను నామమాత్రముగ నుంచి కొని కావ్యత్వనిరూపణమునై స్వేచ్ఛగ వ్రాయ నీలు కలిగెను. ఇందు నన్నయ కోప మేమి ?

తిక్కననాశ్లేషించు వా రాతఁడు నిమరసీత్యాదులలో
మూలమునందలి దానికి భిన్నముగ సంస్కృతము రాకె తె
నిగించుట లోక నిష్ఫలమునైన నాచును. తిక్కనయే కాఁడు,
నన్నయ, యెఱ్ఱనలును, సుమాలము ననుసరించిన యాంధ్రక
రింప లేదు. ప్రధానాంశము బోధించి, దేవకాల పరిస్థితులకుఁ
దగినాంశములనాంధ్రకరించిరి.

న్యాయస్పెష్టిలో ముప్పైరుపలు, సుమాలమునను
దగియున్నారు.

—♦ నవ విషయము ♦—

నా కఱువదేవుఁడు పూర్వముగనాటికి నేత్రిరోగి నైననా
నాకు గ్రంథమును వ్రాయుశక్తి బ్రసాదించిన పరమేశ్వరునకు
వందనశతములఁ జేయుచున్నాను. నా గ్రంథముదణమున,
పూర్వపులతప్పలు దిద్ది దోడ్పడిన మిత్రులగు బ్ర. శ్రీ. శతావ
ధాని పీఠేటి వేంకటరామశాస్త్రి కారికఁ గృతిజ్ఞుఁడను.

ఇట్లు,
గ్రంథకర్త.

విషయానుక్రమణిక.

—:—

అంశము.

పుట.

రామోపాఖ్యానము తద్విమర్శనము.	1
రామోపాఖ్యానాంధ్రీకరణము	30
ఆంధ్రులు—వారిభాష	51
మాధవవర్మ, ఇంద్రవర్మదుల శాసనములు	64
నన్నయభట్టమహాకవి	82
తిక్కనసోమయాజి	96
తిక్కనమహాకవి కవిత్వము	108
ఎఱ్ఱాప్రగ్గడకవిత	122
నేమాని భైరవావధాని హరివంశము.	141

ఓమ్ !

రామోపాధ్యాయుని - తద్విమర్శనము.

— : ౧ : —

ఇంపును నొంపును గుల్కుచు నీతియుక్తము పవిత్రము
రసవంతము యొప్పు భారతీయులగాధలగో రామాయణ మహా
భారతగాధలే యగ్రగణ్యములైనవి. అవి మంతోద్బోధకములు
గూడ నై యుండుట ముఖ్యము విశేషము.

అందు రామునిగాధలు బహుభంగుల నాబాలవృద్ధవిది
తములై యుండుటచేతను, రాముని వేత్తలు పరతత్వముగా
భావించుటచేతను, ఆనేతుహిమాచలవ్యాపకములై కందరముల,
మందిరముల, గహసనీమలఁ, బర్వతదేశములఁ గూడ యోగు
లచేతను, భోగుల చేతను, రోగులచేతను, బాలురచేతను, పెద్దల
చేతను, స్త్రీలచేతను, బహువిధముల గానము చేయఁ బడు
చున్నవి.

భరతఖండమునందలి మూలమూలల నున్న పల్లెలకుఁ
బోయినను నేదియొ రెండుకవిధమగు రామాలయము సామాన్య
ముగ నుండకపోదు.

మహామదీయమతస్సుక్ష్మ యోగి యగు కబీరుదాసు
కూడ రాముని బరమేశ్వరునిగాఁ బొగడెననుటలోన రామచరి
త్రమున విశేషము కలదని తలంపవలసి యున్నది. వాల్మీకి రామా
యణమును, పాశ్చాత్యులును దమభాషలోని కనువదించుటచేఁ

బాశ్చాత్యలోకమునకును నాశుభచరితము నెల్లడియైనది. అందు వలన శ్రీరామచరిత్ర జగద్విఖ్యాత మనుట స్పష్టము.

కాని, ఈకాలము పరిశోధనాకాలమగుటచే శ్రీరాముని యొక్క చరిత్రమును, గొంత పరిశోధింపఁదగి యున్నది.

శ్రీరాముని చరిత్రతోఁ గూడ నాతని ప్రత్యర్థియగు దశ వదనుఁ డనఁబడు రావణుని చరిత్రమును బరిశోధింపవలసి యున్నది.

రామరావణుల యస్తిత్వము కల్పితము కాక సత్యమే యనుటకు ‘ఋగ్వేదము’ననీ క్రిందిరీతిని సూచింపఁబడియుండెను.

* “ఏదేవత లైదువందల రథముల సశ్వములతోఁ గూర్చికొని, మాయందుఁ గ్రేమకలవాఁడై యజ్ఞమార్గముచే వచ్చుచున్నారో, ఆస్తోత్రము ‘పృథవానునియందును, వేనుని యందును, అనురుఁడు బలవంతుఁడగుచుండఁగా రామునియందును, ధనవంతులయందును’ జెప్పుచున్నాము.”

ఇట ‘అనురుఁడు బలవంతుఁ డగుచుండఁగా రాముని యందు’ అనుటచే రాముఁడును నాతని విరోధియగు రావణుఁ డును ద్యోతక మగుచున్నారు.

* ప్రతద్దృష్టిమే పృథవానే వేనే ప్రరామే॒వోచ
మసురేమఘవత్సు యేయైత్వయపంచళశాయ
స్మపథా విశ్వాద్యేసా॥ ఋగ్వేద. 10-93-14.

సంస్కృతవాఙ్మయమునకు వాల్మీకియే ప్రథమకవి యనియు, రామాయణమే ప్రథమకావ్యమనియు బండితుల యభిప్రాయము. అయినను దృశ్యమానరామాయణ మంతయు వాల్మీకికృత మని చెప్ప వీలులేదు. అం దిటీవల బక్కులు నవనాశములు చేర్చబడినవి. 'బౌద్ధానశ్చ'వాది మతములు విజృంభించు కాలమున నాయా మతోన్మత్తులగు పండితులు తత్పూర్వము నందుండిన నిర్దిష్టములగు గ్రంథములలో దమతమ మతాంశముల జోప్పించి యవి ప్రాచీనతమములె యని లోకము తలచునట్లు చేసిరి. వేయునేల? ప్రత్యేకగ్రంథములనే చేసి యవి వ్యాసాది మహ్వా ప్రోక్తములె యనిపించిరి.

దృశ్యమానములగు 'శివ, లింగ, భవిష్యత్తర, మార్కండేయోత్తర' పురాణములు పురితని గల్పింపబడినవియే.

'శివ, లింగ' పురాణములను, బ్రసిద్ధ క్షేత్రిన భోజమహారాజు (క్రీ.త 1050) కాలమున నిరువురు పండితులు రచించి యవి వ్యాసప్రోక్తము లని వ్రాయ నామహారాజుపండితులను శిక్షించె నని యాతని దినచర్య పుస్తకము చెప్పుచున్నది. ♦ అదిన చర్య పుస్తకము గ్వాలియర్ మహారాజుగారి పుస్తకాగారమున నిక్షిప్త యున్నది. అట్లే రామాయణములో బ్రక్షిప్తములు

♦ చూ॥ సత్యార్థప్రకాశక హిందముద్రితము

కొన్ని కలవు. అవి పరిశోధనావిశేషములచేఁ దెలిసికొన నీలగు చున్నవి.

ప్రస్తుత పరిస్థితియం దున్న వాల్మీకిరామాయణమున జాఢాది విమతస్థ ధర్మములును, రామాయణకాలమున లేని కొన్ని దేశవర్ణనాదికములును, నిమద్వబడి యుండుటచే దృశ్యమానరూపముగల వాల్మీకిరామాయణము క్రైస్తవశకారంభముననె సమగ్రరూపము నొందినదని కొందఱు ఇలంచుచున్నారు. పిమ్మటను, మఱికొన్ని మార్పులందుఁ జేయఁబడెను.

భవభూతికాలమునకు రామాయణమున స్థములకు మాఱుగ 'అధ్యాయములె' యుండిన ట్లాతని యుక్తరరామచరిత్రలోని క్రిందివాక్యములవలనఁ దెలియనగుచుండుట యిందులకు నొక చిన్న నిదర్శనము.

ఈక్రింది సంభాషణవాక్యములు, అశ్వమేధాశ్వమును 'లవుండు' బంధింప నచట 'లవ,చంద్రకేతువు' లకు యుద్ధము జరుగునమయమున 'మగ, శ్రీరాము' లేవేర లవ కుశులకును, శ్రీరామునకును జరిగిన సంభాషణముగోనివి.

రాముండు:—వత్సలారా! పూజ్యుడగు వాల్మీకి మహర్షియొక్క వాఙ్మిశ్రుతి యైనట్టిదియు, ప్రసిద్ధమగు సూర్యరామ:—వత్స! రామాయణ మితిసూయతే. భగవతో వాల్మీకేస్వరస్వతీనివ్యంధః ప్రళప్తిరాదిశ్యవంశస్య తత్ర కించి త్కౌతూహలేన శ్రోతు మిచ్ఛామి.

వంశపృశస్తియుఁ గల 'రామాయణ' మనునది మీనుండి వినఁ బడుచున్నది. దానిని గొంచెము వినఁ గుతూహలపడుచున్నాను.

కుశుడు:— సంపూర్ణముగానే మాచే రామాయణ మావృత్తి చేయఁబడెను. ఇపుడు జ్ఞాపకమునందున్న యీరెండు శ్లోకములును బాలచరితము (బాలకాండము) యొక్క అంత్య మగు సధ్యాచుముసందలి శ్లోకములు—

కుశుడు పఠించితినిని చదివిన రెండు శ్లోకములలో నొక శ్లోకము సంపూర్ణముగా నిపుడు ముద్రితమగు వాల్మీకిరామాయణములోని బాలకాండముయొక్క డెబ్బదవసర్గమునఁ గలదు. ఇపుడు రామాయణమునం దధ్యాయసంజ్ఞ లేదు. సర్గసంజ్ఞ కలదు. ఇది భవభూతికిఁ బిమ్మట నితిహాస్యమైన రామాయణమును 'కావ్యము'గా మార్పఁదలంచి కొందఱు ప్రముఖులట్లు చేసియుందురు.

దృశ్యమానమహాభారతముయొక్క సంపూర్ణ స్వరూపము మాత్రము (లక్షశ్లోకపరిమితి) 11) స్తవశకమునకుఁ బూర్వమైదువందల (500) సంవత్సరమునాఁడె యేర్పడెనని 'లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలకు' మొదలగు వండితులు నిదర్శనములతో వ్రాసియున్నారు. అయినను నందును నితీవలఁ గొన్ని

కుశ:—సకృత్స్న వివ సంఘో సాభిరావృత్త స్సత్ప్రత్యుపస్థితౌ తావది మా బాలచరితస్యాంత్యేఽధ్యాయే శ్లోకౌ.

యంశములు లుప్తములై కొన్ని నవీనముగఁ జేర్పఁబడియున్నవి.*

రామాయణకథ మహాభారతములోని 'వన'పర్వమునఁ బ్రాచీనకాలముననే చేర్పఁబడియున్నది. అది భారతముచు బంచమవేదముగా మార్పఁదలచిన 'సౌతి' వేదాంతర్గతములైన యితిహాసములవలె 'సుపర్ణ, యమోతి, దుష్యంత, నలా' ద్యుపాఖ్యానములతోఁగూడఁ బుణ్యచరితమగు రామోపాఖ్యానమును జేర్చియుండెను. ఆరామోపాఖ్యానము సౌతికాలమున నెల్లలోకమునఁ బ్రచారము యుండెనో యట్లే యాతనిచే మహాభారతమున వనపర్వాంతర్గతమై పడునెనిమిది (18) అధ్యాయములు, ఏడువందలయిరువదిమూడు (723) శ్లోకములు కలదిగాఁ గూర్పఁబడెను. ఆకాథ వాల్మీకిరామాయణమునకును, తెనుఁగున రచింపఁబడిన 'భాస్కర, రంగనాథ' రామాయణముల గాథలకును గొన్నియెడల భిన్నరీతులు నున్నది.†

సంస్కృతభారతము నాంధ్రీకరించిన కవిత్రయములో నొకఁడును, ప్రబంధ పరమేశ్వర బిరుదాంచితుఁడు నగు

* మహాభారతములోని ప్రక్షిప్తాదులఁ గూర్చి నామహాభారతచరిత్రము (ద్వితీయప్రణామ), రాజసూయగోపాస్యము, అనుగ్రంథములలో విమర్శించి యున్నాను

† 'భాస్కర, రంగనాథ' కవులు తెనుఁగుదేశమునఁ దమకాలమున వాడుకలోనుండిన గాథలఁగూడఁ దమతమగ్రంథములలోఁ జేర్చిరి.

ఎత్తొప్రగ్గడమహాకవి మూలగాధను దప్పక యాంధ్రీకరించుచు,
రామాయణము మహాకావ్య మనుమాటను స్థానికపరిచుటకో
యనునట్లు తనప్రబంధనిర్మాణాచారానిని బొంపుగ నాగాధలోఁ
జొప్పించుచు సంస్కృతమున నేడువందలయిరువదియేడు (727)
శ్లోకసంఖ్య కలదాని నింపుగ మూడువందలపదునాలు (316)
పద్యగద్యములుగా రచించియున్నాఁడు. ✓

ఆ వనపర్వాంతర్గత 'రామాయణగాధ' లను, తొలుత
వ్రాసి పిమ్మటఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుని కవిత్యవిశేషములను
వివరింతును.

✠→ రా మో పా యా న ము. ←✠

ఇట్లొకవంశమునం బుట్టిన 'అజమహారాజు' నకు దశ
రథుఁడు జన్మించి 'కౌసల్యా, కైకేయీ, సుమిత్ర'లను మువ్వురు
ననితలఁ బెండ్లియాడెను. వారిలో, కౌసల్యకు శ్రీరాముఁడు,
కైకేయికి భరతుఁడు, సుమిత్రకు లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు, జన్మిం
చిరి. అందు రామునకు విదేహరాజతనయ యగుసీత భార్య
యయ్యె.

✓→ రా వ ణ ని చ రి త ము. ←✠

బ్రహ్మకు 'పులస్త్యుఁడు' పుట్టెను. ఆపులస్త్యునకు నైశ్ర
వణుఁడు పుట్టి పెరిగి తండ్రియగు పులస్త్యుని విడిచి తాతయగు
బ్రహ్మగూర్చి తపస్సు జేసి 'నలకూబరు' ఁడు పుత్రుని,

లోకపాలకత్వమును, లంకారాజ్యమును, ధనేశ్వరత్వమును, శివునితో సఖ్యమును, వరములుగాఁ బొందఁ నాచి, పులస్త్యుఁ డలిగి, తిసశరీరములో నర్థభాగమును, విశ్రావసునిగాఁ జేసి, వైశ్రవణుని కపకృతిఁ జేయుమని యాహ్వానింప నావృత్తాంతమును వైశ్రవణుఁడు (కుబేరుఁడు) తెలిసికొని విశ్రవసుకడుకు వచ్చి, నేను నీకుఁ బుత్రుఁడ నయ్యెద ననుగ్రహింపు మని యాతనిఁ బ్రసన్నుఁ జేసి, సృష్టిగీతాదుల విశారదలగు ‘పుష్పత్కట, మాలిని, పాక’ యను మువ్వురు రాక్షసస్త్రీలను విశ్రవసునకుఁ బరిచారికలనుగా నేర్పఱుప, వారలం విశ్రవసుఁ బరితృప్తుఁడేయ నాతఁడు వారిల ననుగ్రహించి పుత్రదానముఁ జేసెను. పుష్పత్కటకు రావణ కుంభకర్ణులును, మాలినికి విషణుఁడును, పాకకు ఖర శూర్పణఖలును, బుద్ధిరి.* అందు ‘రావణ, కుంభకర్ణ

* రావణాచార్యులతో తగఁకాండములోని గాఢాక్షి గాఢలు వ్యతిరేకములు. అందు, పులస్త్యునికు విశ్రవసుఁడును, ఆతనికి భరద్వాజునిపుత్రుఁడగు ‘జేవవర్ణిని’ అనుభార్యయందు వైశ్రవణుఁడును (కుబేరుఁడు) పుట్టెనని గలదు. ‘సుమాలి’ యనుననుమను ‘కైకసి, పుష్పత్కట, పాక’ యను కుమార్తెలు గలరు. ఆసుమాలి తనకుమార్తె యగు కైకసిని విశ్రవసుని వరింపుమని పంప నామె విశ్రవసు నాశ్రమముఁ జేరి యాతనికిఁ దనయభిమత మెఱిగింప నాతఁ డంగీకరించి పరిగ్రహింప నామె కావిశ్రవసువు వలన ‘రావణ, కుంభకర్ణ, విభీషణ, అనియెడు మువ్వురుపుత్రులును ‘శూర్పణఖ’ యనుపుత్రుర్యుఁ గలిగిని కలదు.

‘ఖరుఁడు’ రావణుని పినతల్లి పుత్రుఁడని కలదు.

ఖరులును, శూర్పణఖయుఁ' గ్రూరులును, దుర్మాధ్యుఁ నెరి.
'విభీషణుఁడు' పుణ్యాత్ముఁడును, యోగ్యుఁడు నయ్యె.*

ఆరాక్షససమూహులు తిండివలన వేడివేదాంగాది నిద్రలు
నేర్చి సుఖముగ నుండి నొకప్పుడు కుబేరుఁడు తిండియగు విశ్ర
వసునకు మ్రొక్క రాఁగా నాతిన్ని సైభవముఁ జూచి రావణుఁడు
జాత మత్సరుఁడై కుబేరుని మహిమము తపోల్బ మగుటఁ దెలిసి
కొని తానును దవంబు నేను నారంభించెను.

వారిలో రావణ కుంభకర్ణులు తమోగుణప్రధానమగు
తపస్సును, విభీషణుఁడు సాత్త్వికగుణప్రధానమగుతపస్సును
జేసిరి. ఖరశూర్పణఖలు తపస్సుజేయు సోదరుల కుపచార
ములఁ జేయుచుండిరి.

వేయి సంవత్సరములు తపస్సుఁ జేసినసిన్లుట రావణుఁడు
తనకిరిస్సు నొకదానిని గోస యగ్నిలో వేల్చెను. ఇట్లు తొ
న్కుది తలలను వేయివత్సరముల కొకిటి హిష్పన వేల్చి పదియవ
దానినిగూడఁ దెగ్రవేసి హోమ మొనర్పఁదలంచుసంతలో బ్రహ్మ
సృత్యక్షుఁడు యశర్మమునుండి వారిచి యూతనికిరము లెవ్వటి
యట్ల కలుగ ననుగ్రహించి యూతనితోర్కుల నిచ్చెను. కుంభ
కర్ణుఁడు ప్రహేళికాత్ముఁడై యత్యంతమగు నిద్రగఁగ వరముగా
నొందెను. విభీషణుఁడు తనమఠ స్పృహను ధర్మమునుండి తిరు

* రావణ, కుంభకర్ణులు చుష్టు లగుటచే, విభీషణుఁడు సత్త్వశాలి
యగుటచేను వేరుకాగ నను లంగు నిహింపఁబడి యున్నా.

గకుండునట్లును బ్రహ్మస్త్రాసాగ్ని కలుగునట్లును వరముల నొందఁగోరి, బ్రహ్మ మెచ్చి యాతనికి సమరత్వమునుగూడ నొనఁగెను.

పిమ్మట వరగర్వోన్నతుఁ డగురావణుఁడు సవతియన్న యగు కుబేరునిపై దండెత్తి అంకావట్టణమును గైవసము చేసి కొనెను. అంతమాత్రమేకాక కుబేరు సవమానించి యాతని పుష్పకమును గూడ సపహరింపఁ గుజేరుఁ డలిగి యీపుష్ప కము నీవగతుఁ జేరుఁగాక యని శనిపించెను.

తగువారె విశిగిల్చి డిగ్రవానులతోఁగూడఁ బోరి వారి నోడించి జగద్రావణముఁ (చగిష్టోభము) జేయుటచే రావణుఁ డుచులిగుదము పొందెను *

రావణబాధితులగు దేవగులు, రాక్షసులును, అగ్ని దేవుని బుగ్గర్క రి నుకొని బుద్ధిపాలి చేరి రావణునిచేఁ గాము పొందూచున్న పోర్లల నెవ్వరొక నానెడు పొ నింతకుఁ బూర్వ మే రావణు పధింప నొరమునాని బ్రహ్మచారి ననియు, గోపతలు ఋక్షవాసరులై పుష్కరితరసయు, పొగు భయపడినవల దనియుఁ జెప్పి * 'చుండుభి' యను గంధర్వస్త్రీని విలిచి, నీవు కుండు

* ఇటు చంద్రా ప్రకాశముఁ బోయి యు నాగ్రహము మెచ్చి కుజే రుఁడు విభీషణువలె యాతఁ గాక్షిస్తా నాధిపత్య ము ల్పంది కలను.

* చుండుభి యను గంధర్వనిని 'చుండు' గాఁ బుట్టినను సంకము రామా నుజములఁ గాక్షింపను బ్రహ్మచారి విష్ణువుఁ బ్రాశ్నింప నానెడు ప్రత్యక్షమై రావణునికొ గూర్చి పుభాషించినట్లు గలను.

‘మంధర’ నామమును వహించి, భూలోకమునం దుద్భవించి దేవకార్యము నిర్వహించుమన నిచ్చి వానిని నిష్కాలి పెను.

దేవతల యువశములఁ జేసి మహాబలవంతులగు ఋక్ష వానరపిరు లుద్భవించిరి.

←→ రామ చరితము →←

దశరథునకు రామ, లక్ష్మణ, భరతి, శత్రుఘ్ను లను నల్వరు పుత్రు లుద్భవించెరి. వారు పెరిగి నిద్రానంతులు వివాహితులు నైరి. ఆపుడు దశరథుఁడు, యుక్త వయస్కుఁడు, బలవంతుఁడు, ప్రజారంజకుఁడు, మోగ్యుఁడు సగురమునకు యశావరాజ్యాభిషేక మొచ్చి వలస భరతుని వాసి యగు మంధర కై కేయిక దుర్బోధిలఁ జేరి కై కేయి వరముల నెవమున దశరథునివలన భరతుఁడు రాజ్యము పొందున్లును, రాముఁడు పదునాలుగేండ్లు వనమున ముండున్లును జీయించెను. ఆ కారణమున సీతారామలక్ష్మణులు వనమున కేగిరి. దశరథుఁడు రామవిల్లెప కొకముచే స్వర్జితమొందెను. పిమ్మట కై కేయి తన పుత్రుఁడగు భరతుని రాపించి* రాజ్యమును గైకొనుమనిచెప్ప భరతుఁడు తల్లిని నిందించి, సవరవారుడై రాముఁ డుండిన

*భరతుఁడు, రాముఁడు వనమున కేగుటయు, దశరథుఁడు మృతి నొందుటయు, దనమేనమామ యూర నుండుటచేఁ దెలియఁడనియే వాల్మీకిరామాయణమునఁ గలదు. అదియే యిటఁగూడ మాహింపవగుచున్నది.

చిత్రకూట సర్వతమునకేగి రాముని దిరిగి యయ్యాసకు వచ్చి రాజ్యభారమును వహింపుమని ప్రార్థింప, రాముడు నియమము నతిక్రమించి రానని నిరాకరించెను. భరతుడు రామునిపాదు కలఁ గొని 'నందిగ్రామమున' నివసించి రాజ్య మేలుచుండెను.

రాముడు సీతాలక్ష్మణసమేతుడై చిత్రకూటమును విడిచి 'శరభంగమహర్షి' యాశ్రమముఁ జేరి వానిచే సత్కృతి నొంది పిమ్మట దండకారణ్యమునకేగి * గోదావరీతీరమునఁ బర్వతాలను నిర్మించుకొని యుండెను. అప్పుడు రావణుని చెల్లెలగు శూర్పణఖ వారికడకు వచ్చి వారిని జిక్కులు పెట్టి రామలక్ష్మణు లామె ముక్కును, జెవులను గోసి వికృతహాసం జేసిరి. ఆకారణ మున 'భరదూషణాది' రాక్షసులు పదునొప్పువేలమంది రాముని తోఁ బోరి యాతనిచేఁ జచ్చిరి.

భరదూష మృతినొందుటఁ గని శూర్పణఖ, రావణు పాలికిఁ జని, తనపరాభవాదికములఁ నెప్పు రావణుఁ గాక్షి ణముననె బయలుదేరి తనకుఁ బూర్వపుమంత్రియై రాముచే నొకప్పుడు పరాభవింపఁబడి, సముద్రతీరమునందలి 'గోకర్ణము'

*వాల్మీకిరామాయణమునఁ గల 'గుహ, విరాధ, అత్రి, సుతీక్ష్ణ, మాండకర్ణి, అగస్త్యులు' గాఢావశంసలు దీనిలో నూచింపఁబడలేదు.

●రామునిచే మరీచుడు విశ్వామిత్రయగకాలమునఁ బరాభూతుఁ డైనట్లు 'వాల్మీకము' నఁ గలదు. ఆ గాఢ లింఠకుఁ బూర్వ మిగ్రంథమున నూచింపఁబడకపోయినను 'రామునిచే మరీచుఁ డింతకుఁబూర్వమే పరా

అను క్షేత్రమునఁ దపము చేయుచున్న 'మారీచు' కడకు వచ్చి రాముని వలచించుకార్యమునఁ దనకుఁ దోడ్పడు మని యాతని గోరెను. మారీచుఁ డాపనినుండి మాన్ప నెంతగాఁ జెప్పినను రావణుఁడు విసక మూర్ఛఁ పట్టుతో మారీచుఁ దోడ్కొనిచనె. మారీచుఁడు రావణునాఁళ్ల సనుసరించి బంగారులేడి యాకృతిఁ బూని సీతను భ్రమపెట్టి, నామెచేఁ జోదితుఁ డగు రాముఁడు సీతకుఁ గాఁపుగా లక్ష్మణు నుసచి యాలేడిని వెంటాడి దూర మేగి దానిని శరముతోఁ గొట్టి సది చచ్చుచు రాముని కంఠ స్వరముఁబోలె 'హ ! లక్ష్మణా ! సీతా !' యని యాచెను. ఆ ధ్వనిని విని సీత భ కుముగో లక్ష్మణు నట కేగి రామునకు సహాయపడు మన, నానించు సీత సుంద్రవము కలుగునని తలఁచి, రామునకు భయములే దని చెప్ప, నామె యాతనిని నిష్ఠు రోక్షిలాడ లక్ష్మణుఁడు రాము సన్వేషణపుఁదఁ బోయెను.

అంత రావణుఁడు సన్వేషివేషమును ధరించి సీతయు న్నెడకు వచ్చి యుండు యాతిధ్య మీయఁబోఁగాఁ దాను రావణుఁడ నని చెప్పి తన్ను వదిలి తనతో రమ్మన నామె సయ నిష్ఠురోక్షలాడుచుఁ దొలఁగుదుండ రావణుఁడు సీతను జంకింపుచు నామె నెత్తికొని లంకాపురాభిముఖుఁడై పోయెను.

రావణాపహృతయై పోవుచు సీత, 'రావణుడపహరించి భూతుఁ డయ్యె' ననుటచే విశ్వామిత్రయాగరి క్షణాదిగాఢలు జరిగె నని స్పష్టమగుచున్నది.

కొని పోవుచున్నాడని యెలుగెత్తి యేడ్వ జటాయు వడ్డువచ్చి రావణుతో బోరి యాతనిచే గొట్టఁబడెను. పిమ్మట రావణుఁడు సీతనెత్తికొని యనర్గళుఁడై పోవుచుండ, ఋశ్యమూక పర్వతమున నల్వరు వానరులుండ సీత చూచి తన భూషలఁ గొన్నిటిని వారియెదుట విడిచెను. రావణుఁడు సీతను లంకకుఁ జేర్చి రాక్షసాంగనాపాలితగా నశోకవనమున నునిచెను.

అట రాముఁడు మాయామృగమును వధించి వచ్చుచు మధ్యేమార్గమున లక్ష్మణుని జూచి, యాతఁడు వచ్చిన కారణమును దెలిసికొని సీత యేమగునో యను భీతితో విచారింపుచుఁ బర్ణశాలకు రాగా శూన్యకుటీరమె కాన్పింప దుఃఖితుఁడయ్యె. అంత నన్నదమ్ములు వనమున సీతను వెదకుచుఁ బోవుచుండ రెక్కలుతెగి మృతినొందుటకు సిద్ధముగానుండిన జటాయువు కాన్పించెను. * ఆజటాయువువలన సీతాపహరణ వృత్తాంతము దెలిసికొని దుఃఖింపుచు రామలక్ష్మణులు మృతుఁడగు జటాయువున కగ్ని సంస్కారముఁ జేసియరణ్యమునఁ బోవుచుండ నొక్కెడ వికృతరూపుఁడును, నరభక్షకుఁడు నగు కబంధుఁడు తారసి " లక్ష్మణునిభక్షింపఁ బట్టుకొన రాముఁడు లక్ష్మణుని

*సంస్కృతభారతమున రామలక్ష్మణులు పర్ణశాలకు వచ్చుచుండఁగ నడుమననే జటాయువు కనుపించి సీతాపహరణవృత్తాంతముఁ జెప్పి మృతినొందినట్లును పిమ్మట రామలక్ష్మణులు పర్ణశాలకు వచ్చి శూన్యకుటీరముఁ జూచినట్లును గలదు.

గ్రహించిన కబంధునిచేతిని ఖండింప లక్ష్యమిడు విడివడి తాను రెండవచేతిని ఖండించి యాకబంధుని మృతప్రాయుఁ జేయ వాఁడు దివ్యరూపధరుఁడై రామలక్ష్మణులతోఁ దానొక గంధర్వుఁడనని తనకుఁ గల శాపవృత్తాంతముఁ జెప్పి వారలు సుగ్రీవుతో సఖ్యమొనర్ప బోధించి తనదారిఁ బోయెను.

రామలక్ష్మణులు పంపాసరోవరముఁ జేరి, పిమ్మట ఋశ్యమూకమున కేగిరి. అట రామునకును సుగ్రీవునకును హనుమంతునివలన నన్యోన్యము సహాయపడుటకు సంధికుదిరెను. సుగ్రీవుఁడు సీతాపరిత్యక్తభూషలను రామునకు సమర్పించెను.

పిమ్మట రామ సుగ్రీవాదులు వాలిద్వారముకడ కేగి సుగ్రీవుఁడు వాలిని యుద్ధమున కాహ్వానించెను. వాలి సుగ్రీవుపైఁ బోఁ బోవుచుండ, 'తారి' సుగ్రీవుపైఁ బోవల దనియు, రాముఁడను నాతఁడు సుగ్రీవునకు సహాయము వచ్చియున్నాఁడనియు, హితోపదేశ మొనర్చెను. కాని, వాలి యామెవాక్యములు సుగ్రీవుపైఁ బక్షపాతమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవని, వినిపించుకొనక సుగ్రీవుపైకి బోయి ఘోరయుద్ధ మొనర్చెను. రామునకు వాలి సుగ్రీవులలో భేదము తెలియకుండుటఁ జూచి హనుమంతుఁ డొకవల్లవదామమును, సుగ్రీవుని కంఠమున నైవ

నది గుర్తుగ రాముఁ డొక యమోఘ బాణముచే వాలిని ద్రెళ్లనేసెను. ♦

సుగ్రీవుఁడు కిష్కింధకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై ‘తార’ను గూడ పరిగచెను. రామలక్ష్మణులను మాల్వవంతమున నివసించు జేయుచు ‘గ్రీష్మ, వర్షయుతువులు’ కడచిన పిమ్మట సీతాన్వేషణమునకుఁ బ్రయత్నించుచు మచివల్లి తాను కిష్కింధలో సుఖముగా నుండెను.

అట లంకలో సీత రాక్షసాంగనా పరివృత్తము పలుబాములఁ బడుచుండ సీతకుఁ గాఁపుండిన రాక్షసస్త్రీలలో ‘త్రిజట’ యను ధర్మచారిణియగు రక్కసి యొక్క సమయమున సీతఁ జేరి తల్లీ! ‘అవింధ్యు’డను వేరుగల యోగ్యుడగు నొకడై త్యుఁడు నీకాశ్వాస మొనర్ప నన్నింపియున్నాఁడు. వినుము.

“సీభర్తయగు రాముఁడు నిన్ను విడిచిపెడప లక్ష్మణునితోఁ గూడి వానరేశుఁడైన సుగ్రీవుతోఁ జరిమిజేసి వేగముగా నిన్ను విడిపించుటకై యిపుడు ప్రయత్నించుచున్నాఁడట! రావణునకు రంభా నిమిత్తమున జంపముచుటవలన నిన్ను రావణుఁడు బలాత్కరింపలేడు గాన నీవు వీనినుండి భయపడవలదు.” అని చెప్పమనినాడు—

మఱియు నాకు దుర్మాగుఁ డగు రావణుఁడు నశించున

♦ గాముఁడు చెట్టుచాకిరిన నండి వాలిని గొట్టెనని నీయించులేదు. ఉపవనమున నీయధము జరిగెనని సంస్కృత భారతమునఁ గలదు.

ట్టిదియు, నీకును నీభర్తకును మేలుకల్గునట్టిదియు నగు స్వప్నము కలిగెననికొండ దనకుఁగల్గిన కలఁజెప్పి సీత నూరడించెను.*

ఒకప్పుడు రావణుఁడు సీత తన్ను వలచునని సింగారించు కొని సీతకడకు వచ్చి వలపుఁ గులుకు పలుకులు పలుక నాపె నయనిస్మగ్తోక్తు లాడి, కరుణపుట్ట నేడ్వ రావణుఁడు జెడలి పోవ, ఎప్పటియట్లు యామె రాక్షసాంగనా పరివృత యయ్యె.

మాల్యవంతమున రాముఁడు వర్షర్తువును విరహార్తితోఁ గడపి, శరదృతువు వచ్చిన కొన్నినాళ్లకుఁగూడ సుగ్రీవుఁ డని నట్లు తనకుఁ దోడ్పడ లేదని క్రోధోద్రిక్తుఁడై లక్ష్మణుని సుగ్రీవు కడ కంపెను. లక్ష్మణుఁడు రాముని సందేశమును సుగ్రీవున కెఱిగింప నాతఁడు తా నంతకుఁ బూర్వమే సీతాన్వేషణమునకై వనచరవీరుల నలుదిక్కుల కంపితి ననియు, వారి కిచ్చినగడు వింక నైదుదినములుమాత్రమే కలదనియు, నపుడు రామసందర్శనమునకు రాదలఁచితి ననియుఁ జెప్ప లక్ష్మణుఁడు సంతసించి సుగ్రీవుఁ దోడ్కొని రాముకడకు వచ్చి సుగ్రీవునికార్యతత్పరతఁ జెప్ప రాముఁడు సంతసిల్లియుండెను.

అంతఁ గొలఁదిదినములలోనె 'ప్రా కృష్ణ మోత్తర' దిక్కులకు సీతాన్వేషణమునకై సుగ్రీవుచే సంపాదించిన వాన

* ఇందు ప్రతిజ్ఞా వృత్తాంతాదికము రామాయణ గాథలోని గాని కంటే వేఱు స్థలములోఁ జూపబడెను. 'అనింధ్యుని' పుత్రాంతము రామాయణమున లేదు.

దులు వచ్చి నీతఁ బాడఁగానకుంటి మని రామునితోఁ జెప్పిరి. రాముఁడు దక్షిణపుదిక్కున కేఁగినవానరులచేతనే సీతావృత్తాంతమును విసఁగలనని యాశతోనుండ మఱియొక నెలదినములకు దక్షిణపుదిక్కున కేఁగినహనుమదాది వానరులు వచ్చి రామునకు మొక్కిరి. వారిలో హనుమంతుఁడు తాను నీతఁ జూచితి ననియుఁ దమమార్గమున 'మయ' కృతమై 'ప్రభావతి' యనుతపస్వినీ నివాసమైన గుహను జూచి దక్షిణసముద్రపు తీరముఁ జేరితిమనియు, సట 'సంపాతి' యను జటాయువు సోదరుని వాక్యములచేఁ దానె సముద్రముఁ దాటి లంకఁ బ్రవేశించి నీతఁ గాంచితి ననియు* లంకలో నీత విశేషదుఃఖితమై యుండె ననియు నీతికుఁ ద న్నెఱిఁగించికొని రామ సుగ్రీవుల సఖ్యాదికముఁ జెప్ప నామె తా నంతకుఁ బూర్వమె యవింధ్యఁ జనువానివలన రామసుగ్రీవుల సంగతి వినుటచేఁ దన మాటలను సమ్మిమీ కానవచ్చుగ నీ శిరోభూషణము నిచ్చుచుఁ జిత్రకూటపర్వతమున నొక కృతక కాకముతో సంబంధించినగాథను జెప్పిన దనియుఁ గాను లంకాపురిని దహించి వచ్చి

*రామాయణమునఁగల 'మైనాక, మగనా, సింహికా, లంకా' యనువారలతో హనుమంతునకు లంకలోఁ బ్రవేశించులోపల సంభవించిన గాథలింగుఁ గానరావు సంస్కృతమున హనుమంతుఁడు సముద్రము దాటునపుడు జలగ్రహమును పధించెనని మాత్రముకలదు. తెనుఁగున నదియును మృగ్యమే.

తిననియు * జెప్పి నీత తనకిచ్చిన శిరోఘాషణము నీయ, రాముడు శోకించి లంకా విజయమునైన సుగ్రీవుఁ ద్వారపెట్టెను.

సుగ్రీవుఁడును నానాదేశములంగల ఋక్ష వాసర వీరులఁ బిలువఁ బలిచిన జాంబవదాదులు కోటుల సంఖ్యలుగల ఋక్ష వానర సైన్యంబులఁ గూర్చుకొని రామ సుగ్రీవులకడకు వచ్చిరి.

రాముడు శుభలగ్నంబున లక్ష్మణునిగ్రీవాదులఁగూడి లంకపై దండయాత్రకుఁ దరలెను. ఇట్లు సైన్యమై కతివయ వయనంబులు సేసి రాఘవుఁడు దక్షిణసముద్రతీరమున విడిసి సుగ్రీవాదులతో సముద్రతరణోపాయముఁ జూపించి సముద్రుఁడు తాను బ్రార్థింప దారి యిచ్చిన యుక్తమే. లేకుండిన శరములచే సముద్రు నింకించి కార్యసాధనముఁ జేయుదునని నిశ్చయించుకొనెను. పిమ్మట లక్ష్మణునితోఁ గూడ నుపవసించి సముద్రుఁ బ్రార్థింప సముద్రుఁడు ప్రత్యక్షమై, 'రామా!

* హనుమంతుడు 'వనభంగము చేయుట, 'అక్షా'దులను నధించుట, ఇంద్రజిత్తాతని బంధించుట, రావణునితోఁ గతఁడు సంభాషించుట, తోకంఘాల్చుట' మొదలగు సంశయ లిందు నూచనగా నైనఁ జెప్పఁ బడలేదు.

♦ సముద్రుఁడు రామునకు స్వప్నమునఁ గాన్పించెనని భారతమున నిట్లు కలదు.

శ్లో. సాగరస్తు తత స్స్వప్నే దర్శయా మాస రాఘవం.....

పనపర్వ-౨౪౭ అధ్యాయము.

రాయాయణమున, రాముడు సముద్రుని బ్రార్థించినను నాతఁడు ప్రత్యక్షము కాకుండుటను జూచి శరములచే సముద్రుని శోషింపఁ జేయుచుండ సముద్రుఁడు ప్రత్యక్షమైనట్లు కలదు.

నీకేమి కావలయు? నన, రాముడు 'నేను లంక కేగవలయును, దారి నిమ్ము'; లేకుండిన నిన్ను నాబాణములచే నింకింతు' నన, సముద్రుడు, 'నలుడు' అను వానరునిచే సముద్రమును బంధింపజేసి లంక కరుగు' మని యుపదేశించి చనెను.

సాగరోభదేశముచే రాముడు 'నలునిచే సేతువు గట్టించెను.

ఆసమయమున 'విభీషణుడు' అన్నయగు రావణుతో విరోధపడి రాముకడకు వచ్చి యాతనిశరణు వేడ రాముఁ డాతని యాకాశేగింత చేష్టల చేతనె విభీషణుడు యోగ్యుడని యాతనిఁ బరిగ్రహించెను. *

విభీషణునివలన లంకా లంకాధిపుల వృత్తాంతముఁ దెలిసిన రాముడు వానిఁ బురస్కరించుకొని వార్ధిని దాటి 'త్రి కూట' పర్వత మెక్కి లంకాపురికిఁ జూచును సైన్యశిబిరములను నిర్మింపజేసి వానర సైన్యముల నందు విడియించెను.

అపుడు రావణుచారులైన 'శుక, సారణు'లను రాక్షసులు వానరాకారములను ధరించి వానర సైన్యముయొక్క రహ

*విభీషణుడు సేతునిర్మాణమునకుఁ బూర్వమే రాముకడకువచ్చి శరణుఁ జొచ్చినట్లు రామాయణమునఁ గలదు. సేతుబంధన విషయమున విభీషణుడును మంత్రాలోచనమునఁ బాల్గొనినట్లుకూడ నందుగలదు. విభీషణునకు శరణునిచ్చుటలో సుగ్రీవుడు చాల ననుమానించినట్లు రామాయణమునను, సంస్కృతభారతముననుగూడఁ గలదు.

స్వములఁ గనుచుండ విభీషణుఁ డెఱిగి వారిని వానదులచేఁ బట్టించి రాముకడకుఁ దేఁగా రాముఁడు శుకసారణులను స్వేచ్ఛ గా వానర్ సైన్యముఁ జూచి వెళ్లవచ్చు ననెను. వారల్లు చేసి రావణుకడకుఁ బోయి వానిగ్గ సైన్యము దుశ్చైతన్యమనియు, రామ లక్ష్మణు లజేయు లణియుఁ జెప్పిరి. *

రావణుఁడును, రామునియత్నములను లెక్కింపక లం కాపురికి గట్టిగాఁ గాఁపుఁపెట్టి, యుద్ధమునకు సిద్ధముగ నుండెను.

శ్రీరాముఁడు 'అంగదుని' రావణుకడకు రాయబారిగ నంపెను. అంగదుఁడు రావణుకొలుపుకూటముఁ జేరి రావణుతో శ్రీరాముఁడు చెప్పినరీతిని కఠిన్తోల్లతో 'సేతను రామునకిచ్చి శరణుఁజొచ్చిన శరణు చొరుము; లేకుండిన యుద్ధమునకు రమ్ము; నిన్ను హతమార్పక మానను.' అని రామువాక్యములుగాఁ జెప్పఁ గినిసి రావణుఁడు, నల్వరురాక్షసుల నంగదుఁ బట్టఁ బనుప, నంగదుఁడు తన్నుఁ బట్టిననల్వరను జంపి మగిడి రాము కడకు వచ్చి తాఁ బోయివచ్చినవిధముఁ జెప్పెను.

పిమ్మట రామునాజ్ఞచేఁ గప్పి సైన్యము లంకాదుర్గముపైఁ గవిసి యటఁ గాపున్నరాక్షసులఁ దోలి, కోట నాక్రమింప

* విభీషణుఁడు శరణుసారకపూర్వమే రాముఁడు సాగరతీర ముఁ జేరినపుడు రావణుని వేగులవాడగు 'శార్దూలుఁ' డనువాఁడును, విభీషణుఁడు శరణుపొందిన పిమ్మట 'శుకుఁడు' అను వేగులవాఁడును వానర్ సైన్యముఁ జూచి పోయి రావణునకు రామునివృత్తాంతముఁ జెప్పి నట్లు రామాయణమునఁ గలదు.

రావణుడు కొండలు వీరరాక్షసుల సంప వారు వానరుల దోలి తిరిగి కోటను గైవసము చేసికొనిరి. దానిఁ జూచి రామలక్ష్మణులు వానరులఁ బురికొల్పి వారు తిరిగి లంకాప్రాకారముపైఁ కేగిరి. అపుడు రావణునిచే సంపఁబడిన (1) పర్వతుఁడు (2) ప్రధనుఁడు (3) ఖరుఁడు (4) క్రోధనుఁడు (5) ప్రరుజుఁడు, అను రాక్షసవీరులు మాయం గావింపుచు వానరులను బీడించు చుండ విభీషణుఁడు చూచి, వారిఁ దలపడి వారిమాయతోఁ గూడఁ బ్రథనాదులసంహరించి రాక్షస సైన్యమును బాటదోలె ను. రావణుఁ డావృత్తాంతముఁ దెలిసి, మంత్రీయుక్తుఁడై యుద్ధమునకు వచ్చెను. రావణుఁడు 'బౌశనస' శ్రుక్రునిచే జెప్పఁబడిన వ్యూహముఁ బన్న, శ్రీరాముఁడు 'బార్హస్పత్య' బ్రహ్మసృతిచే జెప్పఁబడిన వ్యూహముతో నెదుర్కొన నిరుపక్షముల కును ఘోరసమర మయ్యెను. అందు 'రామ రావణ' లెదురై పోరిరి. రామునిబాణహతిని సహింపలేక రావణుఁడు పరువిడి లంకం జొచ్చెను. అది చూచి రాక్షససేన చెల్లాచెదురుకాఁగా* 'ప్రహస్తుఁడు' రాక్షససేనఁ బురికొల్పి వానరులను హింసింప విభీషణుఁడు ప్రహస్తు నెదుర్కొని శక్తిచే వానిని జంపెను.

పిమ్మట 'ధూమ్రాక్షుఁడు' రాక్షససేనఁ బురికొలిపి

* ప్రహస్తుఁడు చచ్చినతరువాత నె లోలిసారి రావణుఁడు యుద్ధము నకు వచ్చి రామున కోడెనని రామాయణమునఁ గలదు. మఱియుఁ బ్రహస్తుని 'నీలుఁడు' వధించె ననియు నందుఁ గలదు.

ఘోరసమరము చేయ, హనుమంతుడు వానిని సంహరింప,
రాక్షససేన లంకకుఁ బరువిడెను.

రావణుడు తనముఖ్యసేనానాయకులు పొలియుటఁ జేసి
విచారించి, గాఢసుషుప్తిలో నుండిన కుంభకర్ణుని లేపించి సీతా
పహరణాదివృత్తాంతమును, రాముడు సేతుబంధన మొనర్చి లం
కపై విడిసి రాక్షసవీరులఁ జంపుటయుఁ జెప్పి యుద్ధమున కాయోధునిఁ
బురికొల్పెను. *

కుంభకర్ణుడును, దనకుఁ దోడుగ రావణుఁ డంపిన 'వజ్ర
వేగ, ప్రమాధ'లను రాక్షసవీరులఁ గూడి, వానర సైన్యముం
గవిసి వానరు లొనర్చు ప్రహరణములచే నిద్రయొక్క మత్తును
విడిచి కిసి యెదురఁబడిన 'బల, చండబల, వజ్రబాహులు'లోను
గాఁగల వానరవీరులను నమలెను. ఆదారుణకర్మముఁ జూచి
తక్కినవానరులు పరునిడ సుగ్రీవుఁడు కుంభకర్ణు నెదుర్కొని
యుద్ధముఁ జేసెను. కుంభకర్ణుఁ డాసుగ్రీవుఁ బట్టుకొన, లక్ష్మణ
స్వామి కుంభకర్ణు నెదుర్కొని బాణముచే కుంభకర్ణహృదయ
మును భేదింపఁ గుంభకర్ణుడు సుగ్రీవుని విడిచి యొక
మహాశిలఁ గైకొని లక్ష్మణునిపైకి వచ్చెను. లక్ష్మణుడు వాని
హస్తములను భేదింపఁ గుంభకర్ణుడు మాయచే జతుర్బాహుఁ

* రాముడు సేతుబంధన మొనర్చిన పూర్వమే రావణుడు మం
త్రాలోచనముఁ జేయసమయమున 'కుంభకర్ణుఁ' డాసభలోనుండి రావ
ణునకు హితోపదేశము చేసినట్లును, అప్పుడే విభీషణుడుకూడ రావణు
నకు హితోపదేశము చేసినట్లును రామాయణమునఁ గలదు.

డు, బహురూపుడు, నై లక్ష్మణునితోఁ దలపడ నాతఁడు బ్రహ్మశ్రుముచేఁ గుంభకర్ణుని జంపెను. *

కుంభకర్ణునితో యుద్ధభూమికివచ్చిన 'వజ్రవేగుని' హను మంతుఁడును, 'ప్రమాధిని' నీలుఁడును వధించిరి.

కుంభకర్ణాదుల చావును విని రావణుఁడు శోకింప 'ఇంద్రజిత్తు' తండ్రి నోదార్చి తాను ససై న్యులగు రామలక్ష్మణులను జయింతు నని రావణు సనుమతిచే యుద్ధభూమికి వచ్చి లక్ష్మణునితోఁ గొంతసేపు పోరి నడుమను వచ్చిన 'అంగదునిచే' విరఘుఁడై, యదృశ్యుఁడై, మాయాయుద్ధమున వానరులను బడలువఱచి రామలక్ష్మణులను నాగపాశబద్ధులను జేసి పడనై చెను. సుగ్రీవాదు లదిచూచి విచారింపుచుండ విభీషణుఁడు బ్రహ్మశ్రుమును బ్రయోగించి రాఘవుల బంధమోక్షితులఁ జేయ సుగ్రీవుఁడు 'విశల్యకరణి' యను నౌషధమున వారలను విశల్యదేహులను జేసెను. ♦

* రామాయణమునందుఁ గాని, రామునిచరితముఁ జెప్పెడి యే యితరగ్రంథములందుఁ గాని కుంభకర్ణుని లక్ష్మణుఁడు వధించినట్లు లేదు. మహాభాగవతము గాని పురాణమునాటికిఁ బోతమునందు కుంభకర్ణుని లక్ష్మణుఁడే వధించినట్లు ప్రచారముగలుగుటచే 'గొతి'చే వట్లే యందుఁ జేప్పఁ బడియుండును. 'నయ, విజయ' లను స్థానములు 'సాగణ్యాత్, సాగణ్యాకశిపునై, పిమ్మట' 'రావణ, కుంభకర్ణు' లై గనుపురాణగాథలు పుట్టిన పిమ్మటనే విష్ణునియనతాగిరూపుఁడని గాముఁడే కుంభకర్ణుంగూడఁ బెగటార్చి నని రామాయణాదులలోఁ జేప్పఁబడియుండనేమా?

♦ రామాయణమున నింగ్రజిత్తుమాయచే రామలక్ష్మణులను రెండు

బంధములు లేనరాఘవులను • కుబేరుచే సంవబడిన దివ్యజలముఁ గొని యొకేన్నరుఁడు రాఁగా విభీషణుఁ డాయం శము నెఱింగింప రాఘవు లాజలముచేఁ గన్నులఁ దుడిచికొన నాకాశమున మాయావృతుఁ డగు నింద్రజిత్తు కాన్పించెను. లపుడు వానితో రాఘవులు యుద్ధమునకుఁ దలపడిరి. అది చూచి నింద్రజిత్తు విస్మితుఁడై హోమమొనర్చి తిరిగి రాఘవుని జయింపఁ దలచి యుద్ధభూమిని విడిచి పోవుచుండ విభీషణుఁ డది తెలిసి లక్ష్మణుని బురికొల్పెను. లక్ష్మణుఁ డింద్రజిత్తు ను వెన్నంటి వానితో ఘోరయుద్ధ మొనర్చి యాతనిని వధించెను.

సారులు మార్చిసులను జేసినట్లును, తొలిసారి నాగపాశబద్ధులఁ జేయ నది తెలిసి గరుత్మంతుఁడు వచ్చి నాగపాశములఁ బోగొట్టినట్లును రెండవ పర్యాయము, ఇంద్రజిత్తు సర్వవైద్యములను మార్చునొందింప హనుమంతుఁడు బాంబవచుపదేశముచే సంజీవిపర్వతముఁ దెచ్చి యందఱు బ్రబోధితులఁ జేసినట్లును, మూడవతడ నింద్రజిత్తు 'కృత్య'యను శక్తి సహాయముచే నూరూయుద్ధముఁ జేయ నాగ్నేయాస్త్రముఁ బ్రయోగించి రాఘవుఁ డా'కృత్య'ను దశింప నింద్రజిత్తు కృతకృత్యుఁడు కాక లంక కేగినట్లును గలదు.

భాస్కరరామాయణమునఁ దొలిసారి నింద్రజిత్తుచే రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులు కాఁగా నాగిదుఁడు వచ్చి రాముని నీవు విష్ణుఁడవని తెలిసి యాతనిచే గరుత్మంతుని దలంపంజేయ గరుత్మంతుఁడు వచ్చి రామ లక్ష్మణులను నాగపాశములపండి విముక్తులఁ జేసినట్లున్నది.

◆ ఈవివోచక ప్రశంస రామాయణమునఁ గాన్పించదు.

పుత్రశోకమగ్నుఁ డగు రావణుఁ డాశ్రోధముతో నీతను జంప ఖడ్గముఁ గైకొని యశోకవని కేఁగ రామవక్షపాతియగు 'అవింధ్యుఁడు' * రావణునకు సయుక్తి కముగా నీతను వధింప రాదని బోధించి వెనుకకు మళ్ళించెను. పిమ్మట రావణుఁడు ససైన్యుడై రాము మీఁదకు వచ్చి మాయాయుద్ధముఁ జేయ నమ్మాయను రాముఁడు దివ్యాస్త్రములచే నివారించెను. అంత లో దేవేంద్రునిచే పంపఁబడిన రథముఁ గొని 'మాతలి' రాము కడకు వచ్చి దాని నధిరోహించిన జయము లభించునని యింద్ర సందేశముఁ జెప్పెను. ♦ రాముఁ డారథము నారోహించి రావణుతో ఘోరరణ మొనర్చి బ్రహ్మాస్త్రముచే నాతని వధించి లోకముల కానంద మొనగూర్చెను. †

* 'సుపార్వ్యుఁడు' అనుమంత్రి రావణుఁడు నీతను జంపకుండఁగఁ జేసెనని వాల్మీకమునఁ గలదు.

♦ రాముఁడు మాతలిప్రయుక్తరథము నెక్కుటకు నది రావణకృత మాయారథ మని సందేహింపుచుండ, విభీషణుఁ డా సందియముఁ బాపె ననియుఁ బిమ్మట రాముఁ డారథము నెక్కిననియు సంస్కృతమునఁ గలదు.

† రామాయణమున పర్ణింపఁబడిన రావణప్రయుక్త మయశక్తిచే లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిల్లుటయు, హనుమంతుఁడు సంచీవి పర్యతముఁ దెచ్చుటయు, రాముఁడు రావణుని శిరస్సులను నూలు నొక్కసారి ఖండింప నవి తిరిగి యుద్భవించుచుండుటయు, మాతలిబోధచేతనే రాముఁడు బ్రహ్మాస్త్రముఁ బ్రయోగించి రావణు జంపుటయు మొదలగున విందుఁ గానరావు. భాస్కర రంగనాథ రామాయణములలో నింకను బెక్కులు 'కాలనేమి'

పిమ్మట రాముడు విభీషణుని లంకకుఁ బట్టాభిషిక్తుం జేసెను. 'అవింధ్యుడు' విభీషణుఁ బురస్కరించుకొని సీతను రాముకడకుఁ గొనివచ్చి యామెను సమర్పింప, దీనురాలగు సీతను రాముఁ జాదరింపక రావణ గృహీతపు గాన నిన్నుఁ బరిగ్రహింప ననెను. ఆమె మిగుల శోకించి రాముతో, "వ్రభువా! నీకుఁ గీడు రాకుండుటకును, నానత్యము లోకమునకు వెల్లడి యగుటకును నే నగ్నిఁ జొచ్చెదను. నీ విందుల కనుమతింపుము" అనునంతలో 'పృథివ్యాదిభూతములు' సీత నిర్దోషురాలు, మే మామె పవిత్రత నెఱుఁగుదు' మనుచుండ సురలతోఁ గూడి 'బ్రహ్మ' వచ్చి సీత నిర్దోషత్వమును వెల్లడించి, రాము నయోధ్య కరుగఁ బ్రోత్సహించెను. పిమ్మట రాముడు 'పుష్పక' విమానారూఢుడై యయోధ్య కరిగి పట్టాభిషిక్తుడై ప్రజాభీష్టప్రదుడై చిరకాలము రాజ్యము నేలెను—

పాతాళహోమము, రావణుని పొట్టనమృతకలశముండుట, దానిని విభీషణుఁ డెరిగించి రాముచే నది యింకునట్లు చేయించినగాని రావణుడు మృతి 'నొందకుండుట మొదలగునవి పెక్కు వాల్మీకి రామాయణమునకు భిన్నమైన గానట బీసట' గాథలు కలవు

● సీత యగ్నిలోఁ బ్రవేశించినట్లును అగ్ని రాముకడకు సీతఁ గొని తేచ్చి యామె నిర్దోషయని యెప్పగించినట్లును గల రామాయణగాథ యిందు స్ఫురింపఁ బడలేదు.

❖❖ రామోపాఖ్యాన విమర్శనము ❖❖

పై భారతాంతర్గతముగు 'రామోపాఖ్యానము' నలన మహాభారతము రచింపఁబడు నాటికిని వాల్మీకి రామాయణము స్థూలరూపము నొందునాటికిని రామునిగాథ తెల్లు మార్పునొందెనో తెలియఁగలవు. మఱియు, క్రైస్తవ శకము పదుమూడు పదునాల్గు శతాబ్దములలోఁ బైరెండు గ్రంథములకును భిన్నముగా నాంధ్రదేశమున రామాయణ కథలు వాల్మీకి రామాయణాదులకు విరుద్ధమై యెట్లు వ్యాప్తి మనవియుఁగూడఁ దెలియఁబడితిని. ఆ భాస్కర రామాయణాదులలోను నన్యోన్య విరుద్ధ గాథలు చేరియున్నవి. క్రింది గాథ యందుల కొక నిదర్శనము కాఁగలదు.

❖❖ ధాన్యమాలిని ❖❖

ఈమె రావణుని పుత్రులలో మహాబలవంతుఁడును, నీతి మంతుఁడు నగు 'అతికాయుని' తల్లి. అప్పరోవనిత; హనుమంతుఁడు నీతను వెదకుచు సశోకవనముఁ జేరినపుడె, రావణుఁడు నీతను దలఁచి యామెయం దనురక్తుడై నారీజనపరివృత్తుడై నీతకడకు వచ్చి తన్ను వరింపుమనెను. నీత కఠినోస్తులచే రావణుని దూషింప రావణుఁడు కినిసి నీతను దండింపఁబోగా, రావణునితో నటకు వచ్చిన ధాన్యమాలిని రావణున కడ్డమువచ్చి నీతపైఁబోకుండ నివారించెను. ఈ గాథ రామాయణము యొక్క సుందరకాండమునఁ గలదు.

హనుమంతుడు రెండవసారి సంజీవి పర్యతముఁ దెచ్చుట కేగునపుడు రావణ వోదితుడై 'కాలనేమి' హనుమంతుఁడు పోవు మార్గమునం దొక మాయాశ్రమమును నిర్మించి తాను కృత్రిమ మునియై హనుమంతుని భ్రమపెట్టి యీతని నచట నుండిన కొలనికి నీరు త్రాగుట కంపెను. హనుమంతుడు నీరి కై సరోవరమున దిగ నందొక మొసలి హనుమంతుని గబళించెను. హనుమ దాని గర్భముఁ జొచ్చి దానిని జంపునంతలో నది యొక స్త్రీ యై తాను భావ్యమాలిని యను సప్సరస్ స్త్రీ ననియు రావణుఁడు తన్ను బలాత్కరించి తనయందు 'అతికాయుడ'ను పుత్తుఁ గనె ననియు, అంతకుముందుఁ దన్నుఁ గామించిన 'శాంషిల్వ'ుడు' అను ఋషి తన్ను మొసలినిగా శపించి హనుమంతునిచే నీకు శాపముక్తి గలుగఁగలదని శాపమోక్షమును జెప్పెననియు భాస్కరరామాయణముననే యుద్ధకాండమున వ్రాయఁబడెను. హనుమంతుడు మొసలికినైన గాధ జరుగునాటికి, అతికాయుఁడు పెరిగి పెద్దయై లక్ష్మణునితో ఘోర సమర మొనర్చి చచ్చెను. అంతకుముందు కొలది దినములనాడె నీతను రావణుఁడు దండింపఁబోగా పై భావ్యమాలినియే రావణు నడ్డుకొనినది. ఇది యసందర్భపు గాధ కాదా?

ఇట్టి గాధలు పెక్కులు మహాభారత సంబంధమైనవియు నాంధ్రదేశమున వ్యాప్తములుకాగా 'నన్నయ, తిక్కన' మహాకవులు గాధలను సవరించి నిజమగు సంశములతోఁ దమ

గ్రంథములను రచించి రనియే యెఱ్ఱాప్రిగడ మహాకవి నన్నయ
తిక్కనలఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

ఉ. భాసురభారతార్థముల - భంగుల నిక్క మెఱుంగ నేరమిన్
గాసటబీసటే చదివి - గాధలఁ ద్రవ్య తెఱుంగువారికిన్
న్యాసముని ప్రణీతపర-మార్థము తెల్లఁగఁ జేసినట్టి య
జ్ఞానస కల్పులం దలఁతు-నార్యుల నన్నయ తిక్కనార్యులన్.

నరసింహపురాణము ఆ 1

ఎఱ్ఱాప్రిగడ మహాకవినిగూర్చియు, నాతని కవిత్వ విశే
షములఁ గూర్చియు, రామోపాఖ్యానములో నెఱ్ఱనామాత్యు
నిచేఁ గూర్పబడిన కావ్య ఫక్కికఁ గూర్చియు నీక విచా
రింతము.

❀❀❀ రామోపాఖ్యా నాంధ్రీకరణము ❀❀❀

భారతాంతర్గతమగు రామోపాఖ్యానము ‘ప్రబంధపరమే
శ్వర, శంభుదాస’ బిరుదములు గల ‘ఎఱ్ఱాప్రిగడ’ మహాకవిచే
నాంధ్రీకరింపఁబడిన భారతారణ్య పర్వశేషములోని దని యింత
కుఁ బూర్వమే వ్రాసితిని. ఎఱ్ఱాప్రిగడ మహాకవి క్రైస్తవశక
ము పదుమూఁడు వందల యిరువదవ సంవత్సరము (1320)
మొదలు పదుమూఁడు వందల నలువది తొమ్మిదవ సంవత్సరము
(1349) వఱకు గుంటూరు మండలములోని ‘అద్దంకి’ రాజధాని
గా నాంధ్రదేశములోఁ గొంతభాగముఁ బరిపాలించిన ‘పోలయ

వేమారెడ్డి' యాస్థానకవియై యాతనికి హరివంశమును నా
తని తమ్ముడగు మల్లారెడ్డికి రామాయణమును గృతినిచ్చుటచే
నీతఁడును బహునాలుగవ శతాబ్ద మధ్యమున నుండినవాఁడని
స్పష్టమగుచున్నది.

ఈతని నివాసస్థలము నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరు తాలూ
కాలాని గుడ్లూరు. శ్రీవత్సన గోల్లిము. గృహ నామము
'చెడలువాడవారు' తండ్రి సూరన్న, తల్లి పోతమ్మ, 'ప్రగ్గడ'
యనుశబ్దము పేరునకుఁ బిమ్మటఁ జేర్పఁబడుటచే నాంధ్ర బ్రా
హ్మణులలో నియోగి శాఖలోనివాఁడు. శంకరయతి శిష్యుఁ
డు. సంస్కృతాంధ్రభాషలలోఁ బండితుఁడై యారెండు భాష
లలోను ననర్గళధారగాఁ గవిత్వముఁ జెప్పిన మహాకవి.

ఈతఁడు (1) భారతారణ్యచర్వశేషమును (2) రామాయణ
మును (3) హరివంశమును (4) లక్ష్మీనృసింహపురాణమును,
రచించెను. మొదటి మూఁడుగ్రంథములు నాంధ్రీకరణములు.
కడపటిది 'స్థలమాహాత్మ్యము' (అహోబిలక్షేత్రముఁ గూర్చి య
చట వ్యాపించిన గాథల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన ప్రబంధము.)

పై యంశముల నీక్రింది పద్యములు స్పష్టపఱచుచున్నవి.

సీ. ప్రజ్ఞా పవిత్రుఁ డా • పస్తంబ సూతుఁడు

శ్రీవత్స గోతుఁ డా • ర్జితచరితుఁ

డగు బొల్లనకుఁ బ్రోలఁమాంబకుఁ బుతుఁడు

వెలనాటి చోడుని • వలన మిగుల

మన్ననఁ గన్న భీమసమన్త్రి పౌత్రుండు

ప్రేంకమాంబౌ మనఃప్రియుండు పోత

మాంబికావిభు సూరనార్య మజ్జనహిని

బొల్లధీనిధికిని ♦ బ్రోలనకును

గీ. జన్ననకు సనుజన్ములి ♦ గన్న తండ్రి

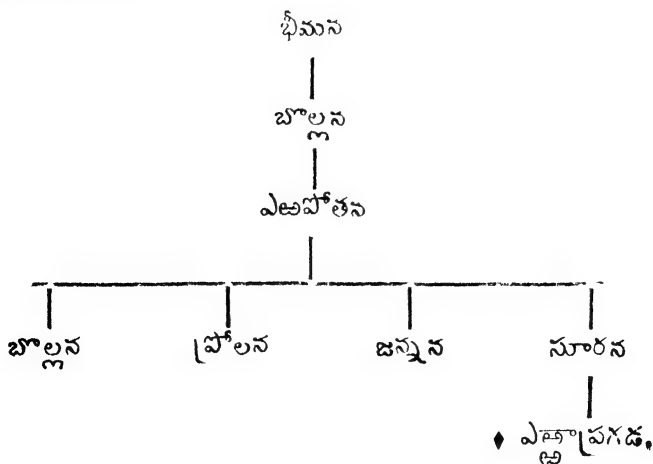
వేగినాట గణాపర్తి ♦ సృష్టిమూతుఁ

డనఘుఁ డెఱిపోతసూరి కింసారి చరణ

కమల మధుకరవతి సార ♦ విమలయశుండు.

వగసింహ పురాణము.

పై పద్యము సనుసరించి 'ఎఱ్ఱాప్రగడ' వంశ వృక్ష మిట్లుండెను.

ఏత్రాప్రగడకు 'ప్రబంధ పరమేశ్వర, శంభుదాస' బిరుదములు వచ్చిన కారణము లిట్లు చెప్పబడెను.

ఉ. ఉన్నత సంస్కృతాది చతుర్లోక్తి పదంబులఁ గావ్యకర, వై
యెన్నికమైఁ బ్రబంధపరమేశుఁ డసంగ సరణ్య పరస్థితే
షోన్నయ మంద్రభాష సుజన్మోత్సవ మొప్పుగ నిర్వహించితో
నన్నయభట్ట తిక్కకవి • నాథుల కెక్కినభక్తి పెంపునన్.

శ. గిరిశ పద భక్తిరసత

తృరభావముకలిమి శంభు • దాసుఁ డనంగాఁ

బరఁగిన గోవిందగుణా

దర సంభృత సౌమనస్య • ధన్యుఁడ వెందున్.

నరసింహ పురాణము.

'ఎఱ్ఱన' పేరుగలవారు మఱియిరువురు కాన్పించుచున్నారు. భాగవతము పఠ్యస్కంధము నాంధ్రీకరించిన 'ఏర్పూరి' సింగన్నకు నాలుగు తరములు పూర్వమున నొక 'ఎఱ్ఱన' యనునాతఁ డుండినట్లు భాగవతపఠ్యస్కంధము చెప్పుచున్నది.

మఱియు 'కొక్కొకము' అను 'రతిశాస్త్రగ్రంథమును' రచించిన మఱియొక యెఱ్ఱన కలఁడు. వా రిద్దఱును శ్రీనత్సనగోత్రికులును, ఆపస్తంబ నూత్రికులును, శివభక్తులు నయియుండిరి. కాని, సింగనాధ్యుని పూర్వకుఁడగు నెఱ్ఱన, కవిగావర్తింపఁ జడకపోవుటచేతను, మన యెఱ్ఱన తరువాత గమాగమి నూత్రేంద్రనాటివాఁడుగాఁ గాన్పించుటచేతను నాతఁడీతఁడు కాఁడు. కొక్కొక కర్త తలిదండ్రులపేరులు, కాలము, వేఱగుటచేతను, మనయెఱ్ఱన వానికి నేతై యున్నాఁడు.

పై యంశముల నెఱ్ఱాప్రగ్గడ తాతయగు 'పోతన' యెఱ్ఱన మహాకవియొక్క - స్వస్థమునఁ గాన్పించి చెప్పినట్లమహాకవియే తన 'నరసింహ పురాణమున' వ్రాసికొని యున్నాఁడు.

ఎఱ్ఱనకవి 'రామాయణమును' రచించిన యంశమును, హరివంశమును గృతి నిమ్మని చెప్పుచు, 'ప్రలోయ వేమాగెడ్డి' యిట్లు చెప్పినాఁడు.

శా. నాతమ్ముడు ఘనుండు మల్లరథినీ * నాథుండు నిన్నాతతి శ్రీశ్రీడన్ సముపేతుఁ జేసి యెలమిం, జేపట్టి మాకిచ్చుటం జేతోమోద మెలర్ప రామకిం మున్ * జెప్పించి యత్యుత్తమ భ్యాతింబొందితి సింకనుం దనియ నేఁ * గావ్యామృతాస్వాదనన్.

పై కారణములచే నెఱ్ఱాప్రగ్గడ మహాకవి (1) భారతారణ్యపర్వశేషమును (2) రామాయణమును (3) హరివంశమును (4) నరసింహ పురాణమును రచించి యున్నాఁడని స్పష్టమగుచున్నది.

కవి యింటిపేరు 'చెదలవాడవారు' అని ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ వంశస్థుడై 'విప్రనారాయణ' చరిత్రవ్రాసిన 'మల్లన' తన గ్రంథమున నిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

సీ. ప్రతిభతో నారణ్య * పర్వశేషముఁ జెప్పె

గవులకుఁ జెవుల పండువులుగాఁగ

వల్మీకభవు వచో * వైఖరి రామాయ

ఁబు నాంధ్ర ప్రబంధంబుఁ జేసె
 నారసింహుని పురాణ మొనర్చె హరి మెచ్చి
 నన్ను నెన్నఁడు చూచినాఁడ వనఁగఁ
 బ్రాధిమై హరివంశ భాగముల్ రెండును

రచియించె సభలందుఁ భ్రాజు లెన్న
 ఆ. వె. దురితహరుఁ బ్రబంధ భరమేశ్వరునిఁ జెడ
 ల్వాడ నిలయు నాదు వంశకర్త
 ధన్యమూర్తి శంభు దాసు నెఱ్ఱాప్రిగ్గ
 డను నుతింప బ్రహ్మకును దరంబె ?

విప్రనారాయణ చరిత్ర. 1 ఆశ్వా.

మఱియు భారతారణ్య పర్వశేషమున నాలవ యాశ్వా
 సమున నూట నల్పదిరెండు (142) పద్యము లై నతరువాతను
 ‘ఇక్కడనుండి చెదలువాడ యెఱ్ఱాప్రిగ్గడ కవిత్వము’ అని పెక్కు
 ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథములలోఁ గూడఁ గలను. అదియును
 గవి యింటిపేరు చెదలవాడవారనుటకు మఱియొక నిదర్శనము.

ఎఱ్ఱాప్రిగ్గడ మహాకవి తొలుతి నన్నయభట్ట మహాకవి
 ‘అది, సభా’ పర్వములను రచించి, యరణ్యపర్వమున నాలుగవ
 యాశ్వాసమున నూట నల్పది రెండు (142) పద్యముల నాం
 ద్రీకరించి యేకారణముననో, నిలిపివేయఁగాఁ బిమ్మటఁ ‘దిక్కున’
 మహాకవి యరణ్య పర్వశేషమును వదిలి, ‘విరాటపర్వము’నుం
 డియే, తక్కిన మహాభారత భాగము నాంధ్రీకరింప, నడుమ

నాంధ్రీకరింపఁబడక శేషించిన యరణ్యపర్వ భాగము నాంధ్రీక రించి 'బ్రబంధ పరమేశ్వర' బిరుదము నొందిన ట్లామహాకవి రచించిన 'నరసింహపురాణము' లోని—)

ఉ. ఉన్నత సంస్కృతాది చతురోక్తి పదంబులఁ గావ్యకర్తవై
యెన్నికమైఁ బ్రబంధ పరమేశుఁ డనంగ నరణ్య పర్వశే
షాన్నయ మంధ్రీభావ సుజనోత్సవ మొప్పఁగ నిర్వహిం
చితో! నన్నయభట్ట తిక్కకవి ♦ నాథుల కెక్కినభక్తి పెంపు
నన్.

అను పద్యముచేతనే స్పష్టమైనది. కాని, యిప్పటి పరి శోధకులలోఁ గొందఱు నన్నయభట్టు, 'అరణ్యపర్వాంతము' భారతము నాంధ్రీకరించె ననియు, అందు వనపర్వములో నాలవ యాశ్వాసమున నూటనలువది మూడవ (143) పద్య మునుండి క్రిమిదప్టాది కారణములచేఁ గొన్నిపట్టులు లోపింపఁ గా నెట్టిన మహాకవి లుప్త భాగములను బూరించె ననియుఁ జెప్పుదురు.

ఇందులకు 'తిక్కన మహాకవి' విరాటపర్వారంభమునఁ జెప్పిన యీక్రిందిపద్యమే వారికి ముఖ్యసాక్ష్యము.

ఉ. అదరణీయ సారవినిధార్థగతి స్ఫురణంబు గల్గి య
ప్రాదశపర్వనిర్వహణ ♦ సంభృతమై పెరుపొందియుండ నం
దాది దొడంగి మూడుకృతుఁ లాంధ్రకవిత్వ విశారదుండువి

ద్యావయితం ఊనర్చే మహి • తాత్కుడు నన్నయ
భట్టు దక్షతన్.

అనుపద్యమున, నన్నయభట్ట మహాకవి, మూడుకృతులు
అనగా మూడు పర్వముల జేసెనని యర్థమగుచున్నదందురు.
మఱియుఁ దిక్కనసోమయాజికి శిష్యుడను, మార్కండేయపు
రాణము నాంధ్రీకరించిన మహాకవియు నగు 'మారనకవి' తన
గ్రంథమునఁ గిందిరీతిఁ జెప్పుటకూడ వారికి మఱియొక సాక్ష్య
మగుచున్నది. చూడుడు.

ఉ. సారకథా సుభారసమజనము నాగళపూరితంబుగా
నారఁగఁగ్రోలుచు స్థనులు • హర్షరసాంబుధిఁ దేలునట్లుగా
భారత సంహిత స్మృతు ద్రిపర్వము లెవ్వఁడొనర్చెనట్టి వి
ద్యా రమణీయు నాంధ్రకవి•తాగురు నన్నయభట్టుఁ గొల్పె
దన్.

మార్కండేయ పురాణము.

పై పద్యమునను, మారనకవి తనగురువగు తిక్కన మ
హాకవి వలెనే నన్నయభట్టు మూడు పర్వముల నాంధ్రీకరించె
నని చెప్పియున్నాడు.

ఇంతమాత్రమేకాదు, ఆంధ్ర లక్షణవేత్తలలో మిగులఁ
బ్రసిద్ధిగన్న 'అప్పకవి'యు నిట్లు చెప్పియున్నాడు.

ఉ. ఆదిని శబ్దశాసన మహాకవి చెప్పిన భారతంబులో

నేదివచింపఁగాఁ బడియె • నెందును దానినె కాని సూత్రసం

పాదనలేమిచే దెలుగుఁ ♦ బల్కుమఱొక్కటి కూర్చి చె
ప్పఁగా రా దని దాక్షవాటికని ♦ రాక్షసుడే నియమాబుఁ
జేసినన్.

క. ఆమూఁడు పర్వములలో

నామాన్యుఁడు నుడువు తెనుగు ♦ లరసికొని కృతుల్
తాము రచించిరి తిక్క సు
ధీమణి మొదలైన తొంటి ♦ తెలుగు కవీంద్రుల్.

అని చెప్పటకూడఁ బ్రబంసాత్యమై యున్నది. మఱి
యు 'ఎఱ్ఱన' తాను రచించిన యరణ్యపర్వ శేషమునందలి
యాశ్వాసముల యాద్యంతములలోను, నన్నయ రచించినట్లే
రాజరాజన రేంద్రునగు గృతిగా రచించుటచేతను, అరణ్యపర్వాం
తమందు—

సీ. భవ్యచరితుఁడా ♦ వస్త్రంబ సూతుఁడు

శ్రీవత్స గోతుఁడు ♦ శివపదాబ్జ

సంతతధ్యాన సానక్త చిత్తుఁడు సూర

నార్యునకును బోతఃసాంబికకును

నందనుం డిలఁ బాకనాటిలో నీల కం

తేశ్వగస్థానమై ♦ యెనక మెనఁగు

గుడ్లూరు నెలవుగ ♦ గుణగరిషత నొప్పు

ధన్యుఁడు ధర్మైక ♦ తత్పరాత్ముఁ

గీ. డెట్టవార్యుడు సకలలోక్తై కవిదితుఁ
 డయిన నన్నయభట్ట మహాకవిగ్రా
 సరస సారస్వతాంశ ప్రిశస్తిదన్నుఁ
 జెందుటయు సాధుజన హర్ష సిద్ధిగోరి.

క. ధీరవిచారుడు తత్కవి

తారీతియుఁ గొంతదోషఁ దద్రచనయ కా
 నారణ్య పర్వశేషము
 పూరించె గవీంద్ర కర్ణపుటపేయముగాన్.

పై పద్యములలో

“తత్కవితారీతియుఁ గొంతదోషఁ దద్రచనయ కా
 నారణ్య పర్వశేషము పూరించెన్”

అను వాక్యముచే ‘ఎట్టవార్యునకు నన్నయ రచించి
 క్రిమినప్తమైపోయిన భాగములోఁ గొంతదోష (అనగా గొం
 తభాగము కాన్పించఁగా) ఆ నన్నయవేరితోనె పూరించెను (పూ
 ర్తిచేసెను) అని యర్థ మగుచున్నది గాన నెట్టిన స్వంతకవిత్వ
 ముఁ జెప్పక నడిమిభాగములనే పూర్తిచేసె నందురు.

ఇట్టి విపరీతవాదముఁ జేయువారు ‘ఆరణ్యపర్వశేషము’
 అనువాక్యములోని శేషశబ్దమున కర్థమును విచారించి యుండ
 రు. శేషమును బూర్తి చేసెనన లుప్తభాగములను బూర్తి చేసె
 నని యెట్లర్థమగును ? మఱియు నారణ్యపర్వశేషముఁ జెప్పుటచే
 తన యాశనికి ‘ప్రబంధ పరమేశ్వర’ బిరుదము లభించినట్లూతఁ

డె సరసింహపురాణమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు. గ్రంథములోఁ గొన్ని కొన్ని పద్యములయొక్కయు, వచనముల యొక్కయు భాగములను మాత్రము పూర్తి చేసినంతమాత్రముననే యట్టి ప్రసిద్ధమగు బిరుదు లభించునా ? సన్నయయొక్క ‘సరససార స్వత ప్రశస్తి’ తన్నుఁ జెందుట, తత్కవితారీతి తనకుఁ దోచుట, యనుదాని వలన సన్నయయొక్క వాఙ్మయాంశములు, ఆతని కవిత్వపద్ధతియుఁ దనకు నలవడె నని యర్థముకాని చెడిపోయిన కొన్నిపద్యములుగల తాటాకులని యెచటను సర్థముకాదు.

మఱియు నెఱ్ఱన యరణ్యపర్వభాగములోని కవిత్వశైలికిని ‘సన్నయ, తిక్కనల’ కవిత్వశైలికిని భేదము స్పష్టమగుచుండును. కొన్నియెడల సన్నయ యొక్కయు, మఱికొన్ని యెడల తిక్కనయొక్కయు, శైలి సమకరించియు, విపులీకరించియు, నెఱ్ఱన రచించియున్నాఁడు. ఆయంశము ముందు వ్రాయఁబడును. మఱియు భారతారణ్య పర్వశేషములోని యెఱ్ఱన శైలి యాతని ‘హరివంశ, సరసింహపురాణములలోఁ’ గూడఁ బ్రతిఫలించుచుండును. వాని నట్టిదృష్టితోఁ జదివినవారికి విశదముకాఁగలవు.

మఱికొందఱు ‘ఎఱ్ఱన’ తానురచించిన యరణ్యపర్వభాగమును, సన్నయవేరితోనె, రాజనరేంద్రుని కంకితము గానె రచించుట యెట్టిదందురు. ఎఱ్ఱనకుఁ దత్కాలమున— ఆకాలము ననెకాదు— నేఁడును సన్నయభిప్రాయ సహపర్వశేషము నాంధ్రీకరించుచుండ బెడిసికొట్టి మతిపోయి మృతినొందె నను ప్రవాద

ము లోకమున నుండుటచేఁ దా నాంధ్రీకరించినను, తనపేరితో నుండకుండిన నాకీడు తననుసంభవింపక పోవచ్చు ననియె యట్లు సాహసము చేసియున్నాఁడని తలంపవలసి యున్నది. ఇందు 'తిక్కన మహాకవి' కంటె నీతఁడె చొరవచేసి. యరణ్యపర్వశేషము నాంధ్రీకరించి ఖ్యాతినొందె నని చెప్పవలెను. లోకప్రవాద మొంతటి ధీరులైన భీరువుఁ జేయుఁగదా ! అంతియెకాని సన్నయపేరితో నెఱుఁగనయ్యాంధ్రీకరించుటకు వేఱుకారణములేదు.

ఈనడుము నొకరు తిక్కన కాలమునకు సన్నయకృతమైన యరణ్యపర్వము సంపూర్ణముగా నుండుటచేతనే యాతఁడు విరాటపర్వముమొదలుకొని యాంధ్రీకరించెనుగాని, లేకుండిన సరణ్యపర్వశేషముఁ బూరించుటలో జడియువాఁడుకాఁడని వ్రాసియున్నారు.

కాని, తిక్కనమహాకవియు సాంఘికప్రవాదముకు సంఘించువాఁడె యనుటకు నాతఁడు రచించిన 'నిర్వచనోత్తరరామాయణము' లోని రామనిర్యాణఘట్టము నాంధ్రీకరింపక విడుచుటయే మఱియొక నిదర్శనము. శ్రీరామనిర్యాణముఁ జెప్పిన, నేడేనికీడు మూఁడు సనియే యట్లు చేసియున్నాఁడు. *

ఇంతమాత్రమే కాదు, తిక్కనమహాకవి తత్కాలమున స్వదేశమునందు విజృంభించియున్న నైనమతమునకు వ్యతిరేక

* తిక్కనకవి విడిచిన రామనిర్యాణఘట్టగాథను 'జయంతి రామభట్ట' అను నొకకవి యిటీసల నాంధ్రీకరించియున్నాఁడు.

ముగా నుండిన మహాభారతములోని కొన్నియంశములను విడిచియుఁ గొన్నిటిని 'తాటుమాటు' చేసియుఁ గొన్నిటిని బెంచియు నాంధ్రీకరించియున్నాఁడు. *

తిక్కనసోమయాజియే కాఁడు, ఆతనికి 'దశకుమారచరిత్ర'ను గృతినిచ్చిన 'కేతనమహాకవి' యుఁ దా నాంధ్రీకరించిన 'విజ్ఞానేశ్వరీయము' లోఁ దత్కాలాచారములకు వ్యతిరేకముగా నుండినయంశములఁ ద్యజించియున్నాఁడు. †

గృహస్థులగు 'తిక్కన, కేతన' మహాకవులె కారు—వారి కాలముననే యుండినసన్యాసి యగు 'మధ్వాచారి'యు (ఆనందతీర్థులు) తానువ్రాసిన 'బ్రహ్మసూత్రభాష్యాంశము'నకు వ్యతిరేకముగానే తా నుండినప్రదేశమునఁ గల జైనమతమునకుఁ బుయిలోడి కర్మములఁ జేయించియున్నాఁడు. ‡

*తిక్కనమహాకవి భారతము నాంధ్రీకరించుటలో నేయంశములఁ ద్యజించెనో, వేనిని 'తాటుమాటు' చేసెనో, వేనిఁ బెంచెనో ముందు వ్రాయఁబడును.

♦ కేతన “విజ్ఞానేశ్వరీయము” నాంధ్రీకరించుటలో, సర్వశ్రుతిసమ్మతమగు 'గోమధుపర్క' విషయికాంశములఁ జెప్ప 'మహాక్షం వా, మహాజం వా, శ్రోత్రియానాం ప్రకల్పయేత్' మొదలగుశ్లోకములకు నాఁడు నెల్లారు, ప్రాంతమున విజృంభించిన జైనమతమునకు వ్యతిరేకమని సంకోచించియే తెలిగింపక విడిచియున్నాఁడు. 31—1—25.

‡ మధ్వాచారి తనబ్రహ్మసూత్రభాష్యమున 'శంకర, రామానుజ' భాష్యములను మించుటకో యన, యజ్ఞపథవిశేషమును విధించుచు—

నూ॥ అనుధ మితి చేన్న శబ్దాత్॥ 3-1-25

ఏమహాకవియైనను—ఏమహాయోగియైనను—తత్త ద్వేశకాల
పరిస్థితులను దాటుటకు సంకోచించినవాఁ డనిన, దానిని వారి
లోప మన రాదు. అది లోకస్వభావమే.

అగుఁగాని, ‘తిక్కన, మారన, అప్పకవ్యా’దులు నన్న
య మూఁడుపర్వములఁ దెనిఁగించెనని చెప్పడి యంశమునకు
గతి యేమందురు ?

ఆయంశము నిట్లు సమర్థయించుకొనవలసి యుండును.

నన్నయమహాకవి సంస్కృతభారతములోని ‘వన’పర్వము
యొక్క మూఁడువందల పదునాలు గధాయములలోను(314)
నూఁట యెనుబ దాఱధ్యాయములను(186)పదమూఁడువందల
(1300) పద్యగద్యములనుగా నాంధ్రీకరించెను. శేషించిన నూఁ
ట యిరువదేనిమిది యధ్యాయములను(128) ఎఱ్ఱాచగ్గడమహా
కవి పదునాఱువందల(1600) పద్యగద్యములనుగా నాంధ్రీకరించి
యున్నాఁడు. ఇందు నన్నయయాంధ్రీకరణభాగము, సంస్కృతభా

అను నూత్రమునకు భాష్యమును పురాణము చేఁగూడ యజ్ఞమునఁ బశుహింస
చేయవలసినదే యని సోదాహరణముగా ‘దృఢపటచియు, స్వస్థల మగు
‘ఉడిపి’ప్రాంతమునఁ దనయాజమాన్యమునఁ జేయఁబడిన యజ్ఞముఁ బశువు
ను విశసంపక, ‘పిష్ట’పశువు నుపయోగించియే చేయించియున్నాఁడు. అది
యే నాఁటినుండి నేఁటివఱకు మధ్యమతస్థుల కాచారి మైనది. మధ్వాచారి
తత్త్వదేశమునఁ దత్కాలమునఁ బ్రబలముగా నుండిన జైనమతమునకు
లోఁగియె యట్లు చేసె ననవలసియున్నది. ఆతఁడు బ్రహ్మసూత్రభాష్యము
నార్యావర్తమున రచించెను.

రతముయొక్క వనపర్వములో సగముకంటె నెక్కువయై, తెనుఁగున నాతని సభాపర్వముకంటె రెట్టింపై, తిక్కనమహాకవియొక్క ‘భీష్మ, కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీ, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మాసల, మహాప్రస్థానిక, స్వర్ణాగోహణ’ పర్వభాగములకంటెను పెద్ద దగుటచేతను, తిక్కనాదిమహాకవు లద్దాని నొకపర్వముగానె పరిగణించిరి.

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడకవి రచించిన వనపర్వశేష మన్ననో, సంస్కృత వనపర్వమున నూటయిరువదెనిమిది (128) యధ్యాయములుమాత్రమే కల్గియున్నను, తెనుఁగున నన్నయ రచించిన యరణ్యపర్వభాగముకంటె నెక్కు డగుటయే కాక, తిక్కన రచించిన భారతభాగములో ‘ద్రోణ, శాంతి, ఆనుశాసనిక’ పర్వములు కాక తక్కిన పర్వములకంటెఁ బెద్దదై పదునాఱువం దల(1600) పద్యగద్యములు కలదిగా నున్నది. వనపర్వాంధ్రీకరణములో నన్నయమూలమును సంక్షేపించి యాంధ్రీకరించినట్లును, ఎఱ్ఱన, విపులీకరించి ప్రబంధభోరణి నాంధ్రీకరించినట్లును తోఁచెడిని. దాని నింకను బరిశోధింపవలయును.

కాన నెఱ్ఱనామాత్యుని వనపర్వాంధ్రీకరణభాగము స్వల్పముకాక, యాతఁడు ప్రబంధపరమేశ్వరబిరుద మొందుటకుఁ దగిన పెద్దదగుగ్రంథముగానె పరిగణింపఁ దగియున్నది. *

* చదువరుల యుపయోగముకై భారతపర్వములలోని పద్యగద్య సంఖ్యక్రింద వ్రాయఁబడెను.

ప్రసిద్ధి కెక్కిన మను, వసుచరిత్రలకంటెను ఎట్టన యరణ్యపర్వము పెద్దది.

అందువలననే ప్రాచీనమహాకవులు 'ఎత్తప్రగ్గడ' మహాకవిని భారతాంధ్రీక ర్తలలో నొకనిగాను, మహాకవినిగాను పరిగణించిరి. ఇంతమాత్రమే కాదు, ఆంధ్రవాఙ్మయస్పష్టిలోఁ బ్రధానులగు 'నన్నయ, తిక్కన' మహాకవులతోఁ గలిపి నుతించిరి.

అట్లు నుతించినమహాకవుల కొందఱి వాక్యములఁ జూడుడు.

శ్రీ నాథ మహాకవి.

సీ. వచియింతు వేములవాడ భీమన భంగి

నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు

భాషింతు నన్నయభట్టమార్గంబున

నుభయవాక్పాఠి నొక్కొక్కమాటు

పర్వములు—పద్యగద్యసంఖ్య.	పర్వములు— పద్యగద్యసంఖ్య.
(1) ఆదిపర్వము— 2091	(9) శత్రుపర్వము— 829
(2) సభాపర్వము— 618	(10) సోపేతపర్వము— 376
(3) అరణ్యపర్వము } (A) నన్నయ } 1300 (B) ఎఱ్ఱన } 1600	(11) స్త్రీపర్వము— 377
(4) విరాటపర్వము— 1428	(12) శాంతిపర్వము— 3099
(5) ఉద్యోగపర్వము— 1564	(13) ఆమశాసనికపర్వము— 2148
(6) భీష్మపర్వము— 1173	(14) అశ్వమేధపర్వము— 980
(7) ద్రోణపర్వము— 1865	(15) ఆశ్రమవాసపర్వము— 364
(8) కర్ణపర్వము— 1124	(16) మానలపర్వము— 227
	(17) మహాపృష్ఠానికపర్వము— 80
	(18) స్వర్ణాహానికపర్వము— 98

వాక్రుత్కు తిక్కయఁజ్వప్రకారము రసా
 భ్యుచితబంధముగ నొక్కొక్కమాటు
 పరిధవింతు ప్రబంధ ఁ పరమేశ్వరునితేవ
 సూక్తి నెచిత్రి నొక్కొక్కమాటు ...
 కాశీఖండము.

తే. కాళిదాసు మనంబులోఁ ఁ గాంచి మ్రొక్కి
 రాజశేఖరుఁ గవిరాజుఁ ఁ బ్రస్తుతించి
 ధీరమతి నన్నపార్వతి ఁ దిక్కయజ్వ
 శంభుదాసుని గర మర్ధి ఁ నన్నుతిగి.
 శృంగారవైషణ్యము.

2. అల్ల సా ని పెద్ద న.

ఆ. వె. వ్యాసరచిత భారతామ్నాయమాంధ్రభా
 షగ నొసర్చి జగతిఁ ఁ బొగడుఁ గనిన
 నన్నపార్వతి దిక్కఁనను గృతక్రతు శంభు
 దాసు నెట్టి సుకవిఁ ఁ దలఁతు భక్తి.
 మనుచరిత్ర.

3. పింగళి నూరన్న.

ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవ న , మృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం దిరం
 బై యనవద్యతం బటగు ఁ సంధ్రవచస్పతి భారతంబు రా
 మాయణమున్ వచించిన మహాత్ముల నాత్మదలంచెదంజగ
 ద్దేయుల నన్నపార్వతిని ఁ దిక్కసుధీమణి నెట్టి సత్కవిన్.
 రాఘవపాండవీయము.

చ. పలుకఁ దలంప దవ్వలగు ♦ భారత రామ కథార్థము ల్విభా
సిలఁగ నరంటివం డొలిచి ♦ చేతికి నిచ్చినరీతి నాంధ్ర వా
క్కులలితశక్తి నందఱకు ♦ సుప్రథితంబులు చేసిసట్టి ధ
న్యుల నుతియింతు నన్నయబుధోత్తముఁ దిక్కన నెఱ్ఱనత్క
విన్.

కళాపూర్ణోదయము.

4. మా ద య్య గా రి మ ల్ల న.

తే. నరన సంస్కృత పుష్పగుచ్ఛప్రభూత
మగు తెనుంగను నెత్తావి ♦ కళిలదిశలఁ
దరుణ పవమానమగు కవిశ్రయ విశేష
చతురవాచానిరూఢి కంజలి యొనర్తు.

రాజశేఖరచరిత్ర.

5. నంది మల్లయ్య—ఘంట సింగయ్య.

తే. నన్నపాచార్యునకు వందనంబు చేసి
తిక్కయజ్ఞకు మ్రొక్కి కీర్తితమ్ములైన
శంభుదాసుని వాగ్విలాసములు నెమ్మ
నంబుఁబల నిలిపి శ్రీనాథుఁ బొగడి.

పరాహుగణము.

6. జ క్క న కి ని.

ఉ. ఈత్రయి దాఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడై విరచించె శబ్దవై
చిత్ర నరణ్యపర్వము నశేషము శ్రీనరసింహ రామ చా

రితములున్ బుధవజగఁగిష్ఠత నెఱ్ఱియ శంభుదాసుఁ డా
చిత్రకవిత్వ వాగ్విభవఁజ్యంభితుఁ గొల్పెదభక్తియుక్తితోన్
విక్రమార్కచరిత్ర.

* 7. కు మా ర ధూ ర్జ టి.

సీ. తనరు వాగనుశాసన నితాంతవిభవంబు

ధరణి సురజ్యేష్ఠ ధ సరణిఁ దెల్పు

తనమఘవత్ప్రేక్షి ధ ఘనపుణ్యజనదాన

కృతి నిరంతరసుఖస్థితి నెసంగ

తనవ్రబంధాను బంధనిరూఢి సతతంబు

నార్యాభిమత సువాక్యములు నెఱవ

తనదు శ్రీనాథత్వమనుపమ నృపసభాం

తర చిత్రరచనబంధురత మెఱియ

తే. నలరు నన్నవఁ దిక్కనార్యాంధకవిని

నెఱనామాత్య నిషధరాఁడేంద్ర సుచరి

తాంధ్రకవన సవీనవాగమృతలీల

నతిశయించిన నెఱజాణ ధ నభినుతించు.

ఇందుమఘీపరిణయము.

* శైవకవులైన 'పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, పిడుపర్తి బసవన్న, ధూర్జటి' మొదలగువారు 'స్మార్త' లగుటచే నన్నయాదులను నుతింపలేదు. కాని కుమారధూర్జటి ములకో నియమోల్లంఘన మొనర్చెను. అట్లే రాజకవులైన 'నన్నెచోడుఁడు, రంగనాథుఁడు, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు' మొదలగువారును నితరకవులకు నమస్కరింపలేదు. అందు సాధారణప్రభువు

8 రఘునాథ భూపాలుడు.

ఉ. లక్షణలక్ష్యకోటి పది • లంబుగ మేటికవుల్ నుతింపఁజ్ఞో
దక్షమ సంస్కృతాంధ్ర కవిః తాపదవిన్ మహికెక్కిశబ్దనై
చక్షణి మించు నన్నని విశారదుడై తగు తిక్కయజ్ఞ ఫా
లేక్షణ భక్తి శీలుడగు • నెఱ్ఱయప్పగడచే దలంచెదన్.
వాల్మీకి చరిత్ర.

పై మహాకవులవలెనె (1) హరిభట్ట (ఉత్తరనరసింహ పురాణము) (2) శేషము వేంకటపతి (తారాశశాంకవిజయము) (3) తరిగొండమల్లన (చంద్రభానుచరిత్ర) (4) కామేశ్వరకవి (సత్యభామాసాంత్యనము) మొదలగు మహాకవులెందరో, ఎఱ్ఱన మహాకవిని నుతించియున్నారు. ఆ నుతించుటలో బెద్దనాది కవులు భారతాంధ్రీకర్తనుగానె చెప్పియున్నారు. ఇట్లుండ నిప్పు టివారిలోని కొందఱు 'ఎఱ్ఱన' భారతాంధ్రీకరణమునఁ బూర్తి కవి కాఁడనుట విచిత్రము—

ఇంతమాత్రమే కాదు. ఇప్పటివారిలోనె మఱికొందఱు ఎఱ్ఱనామాత్యునికే బ్రతిస్ఫుర్తినిగా నిలువఁ బెట్టిన 'నాచన సో ముని' పై నుడువఁబడిన మహాకవు లెవ్వరును స్మరింపకపోవుట మఱియొకవింత. 'నాచనసోముడు' విజయనగరసామ్రాజ్య లగుటచే గాఁబోలు. కట్టా వరదరాజు, రఘునాథ భూపాలుడు మాత్ర ము దారిఁ దప్పిరి. శైవులవలెనె వైష్ణవము పుచ్చుకొనిన 'చిన్నన్న' మొదలగువారును వారి గురువులఁ దలఁచిరె కాని 'స్తార్త' కవులగు నన్న యాదులకు వందనముఁజేయలేదు.

స్థాపకుడైన 'బుక్కభూపతి' చే శారవింపఁ బడిన మహాకవి
యైనను విజయనగరసామ్రాజ్యమునఁ బేరుగన్న, పెద్దనాదులే
యేల తలంపలేదో? విజయనగరకవులలో నొక్క పిల్లలమఱ్ఱి
పినవీరభద్రుడు మాత్రము ఎఱ్ఱనతో నాచనసోముని గలిపి
యిట్ల నుతించియున్నాఁడు.

మ. కవులం బంకజగర్భసన్నిభుల వఁకాక్కణింతు వల్మీకనం

భవునిన్ వ్యాసుని గాళిదాసుబిలహున్ బాణున్ మయూరు

న్ముకున్ధవభూతిన్ శివభద్రు మల్లణునిఘంటామాఘునిరు

భారవిమానన్నయభట్టుదిక్కకవినెఱ్ఱప్రగ్గడనోమునిన్ జో

శైమినిభారతము.

రామరాజ భూషనుఁడు, వసుచరిత్రమున నెఱ్ఱప్రగ్గడను
విడిచి 'నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథ, సోమన, భాస్కరుల' నే
స్మరించెను. ఆస్మరించుట యతని కిష్టమగు శ్లేషాలంకారపోష
ణమునకే యైనట్లు కాన్పించును.

ఎఱ్ఱన సోమునికంటె నెఱ్ఱన్ననే మహాకవులు స్మరించు
ట యతని భారతాంధ్రీకరణము నందలి శారవము చేతనె.

ఇత 'ఎఱ్ఱనమహాకవి' కవిత్వమును విమర్శించుటకుఁ
బూర్వము ప్రాచీనాంధ్రభాషాపరిసిత్తిని, ఎఱ్ఱన్నకు గురుస్థాన
మైన 'నన్నయ, తిక్కన్నల' కవిత్వశైలిని గొంత ముచ్చటించ
వలసియున్నది. దానిఁ జూతము.

ఆంధ్రులు - వారి భాష

ఆంధ్రులనువారు 'విశ్వామిత్ర' శాపహతులైన యాతని సంతతివారేయని 'ఐతరేయబ్రాహ్మణము' చెప్పుచున్నది. ఆవిశ్వామిత్రుడు డల్లు తన సంతతివారిని శపించుటకు హేతువు 'హరిశ్చంద్రుని' రాజసూయయాగమునకు బశువుగా బంధింపబడిన 'శునశ్శేపుడు' అను ఋషిపుత్రుని విశ్వామిత్రుడు రక్షించునందర్భమునకు గల్గెనని యా యైతరేయ బ్రాహ్మణముననే స్పష్టముగా నున్నది. ♦ ఆగాధ నేటి 'అయోధ్యాపురి' పరిసరమునఁగాని, దానికి సమీపమునఁగాని జరిగినదని చెప్పవలయును. ఆయాంధ్రుల ప్పటినుండి నీచవృత్తుల నవలంబించి, నానా దిశలకుఁ బోయి యుందురు. రామాయణములోని 'శునశ్శేపుని' గాధఁజూడ నది యయోధ్యకుఁ బశ్చిమభాగమున నొక్కయెడ నై నట్లు కాన్పించును.

'తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము' నందు * 'ఆందుడు, అను నొక జాతివాడు చెప్పబడియున్నాడు. ఆందుడన, రేవుల యందు, ఒకవిధమగు బల్లెము నుపయోగించి మత్స్యములఁ బట్టువాడని యర్థము కలదు. తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము, ఉత్తర హిందూస్థానముననే యొక్కయెడ 'తిత్తిర' యను ఋషిచే

♦ ఐతరేయబ్రాహ్మణము — 7-3-4 .

* తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము — 3-4 .

ద్రష్టమైనది. కాన నాందుడును ఉత్తర భారతములోనివాడే. తెత్తిరీయబ్రాహ్మణమునఁ జెప్పబడిన యాందుడే యైతరేయ బ్రాహ్మణమున నాంధ్రుడుగా నుచ్చరింపఁ బడియున్నాడేమో ?

మనుస్మృతియందు 'ఆంధ్రుడు' అనువాడు 'అరణ్యమున' జంతువులఁ జంపి జీవించువాడని కలదు. * మనుస్మృతిని బరిశోధించిన వా రాగ్నింథము 'గంగా, యమునా' నదుల నడుమ విరచింపఁబడెనందురు. కాన, మనువునకుఁ దెలిసిన యాంధ్రుడును, ఉత్తర భారతదేశవాసియే.

ఆంధ్రబ్రాహ్మణులలో నూటి కెనుబది మందివఱకు 'ఆపస్తంబసూత్రికులై' యుండుటచే నాంధ్రబ్రాహ్మణుల మూల పురుషుడు 'ఆపస్తంబ మహర్షి' యే యని చారిత్రకులు చెప్పుదురు. ఆపస్తంబుఁ డాంధ్రదేశీయుఁ డని కొందఱు తలఁచిరిగాని, యది సరికాదు. 'యమునానది' నంటియున్న 'సాల్య' దేశమే

◆ వేదవాఙ్మయమున దేశకాలముల ననుసరించి శబ్దములయుచ్చారణములలో భేదములు కలిగినవి 'ఆధర్వవేదము' నఁగల 'కుంతాపసూక్తము' నందు 'కారవ్యుడు' అని చెప్పబడినవాడు. ఐతరేయబ్రాహ్మణమున 'కారవ్యుడు' అని చెప్పబడుట యిందులకొక చిన్న నిదర్శనము.

* శ్లో. మత్స్యసూతో నిషాదానాం, త్వష్టిస్త్యా యోగవస్యచ,
మేదాంధ్రచంచు మద్గూనా, మరణ్య పశుహింసనం॥

మనుస్మృతి.

యాతని నివాసమై యున్నదని అలయవచ్చుచున్నది. కి ఇది కూడ నాంధ్రుల డుత్తరభారతీయుడే యనుటను ధ్రువపఱచుచున్నది.

పైకారణములచే నాంధ్రుల డుత్తర భారతమునుండి యెప్పుడో యెట్లో భిన్న భిన్న సంఘములుగా నేటి యాంధ్రావనిఁ జేరియుందురని తెలియనగుచున్నది. ఆంధ్రీజాతి యీప్రదేశము నకుఁ జేరక పూర్వము కూడ నొక 'కిరాతక' జాతియిట నివసించియున్నది. అది యేదన,

ఇట్వొక వంశజుడైన 'దండుడు' అనువాఁ డొకకారణముచే దండివలన వెడలఁగొట్టఁబడి, వింధ్యపర్వతపు దక్షిణభాగమునఁ జేరి, యచటనుండిన కిరాతులను వశపఱచుకొని, 'మధుమంతము' అను పట్టణమును నిర్మించి పరిపాలింపుచు, గురు వగు 'శుక్రుని' కుమార్తె 'నరజ' యను నామెను గామించి బలాత్కరించె ననియు, శుక్రుడందులకుఁ గోపించి, దండుడు నాతని యనుయాయులు నశించునట్లు శపింప, ధూళివ

క్రి 'ఆపస్తంబుడు' తన గృహ్య సూత్రములయందు 'సీమంత' కర్మ విధిఁ జెప్పుచు, నితర గృహ్య సూత్రకర్తలు విధింపని యొకమంత్రమును విధించియున్నాడు. అది , యమునానది నడియిండిన 'సాల్య' దేశమును దానికిఁబ్రభువైన 'యాగంధరి' యను రాజును గూర్చియునై యున్నది. కాన నాపస్తంబుడు 'సాల్య' దేశీయుడనియే స్పష్టమగుచున్నది.

చూ. ఆపస్తంబ గృహ్య సూత్ర భాష్యము. చా. కాం. బా. సంస్కృతసీరీసు.

ర్ము కురిసి దండుడు నాతని సంబంధులగు కిరాతులు నశించిరనియు, కొందఱుమాత్ర మొకసరోవరాతీరముఁ జేరి బ్రతికి రనియు, పిమ్మట రావణుడు శూర్పణఖకుఁ బనునాల్గువేలమంది రాక్షసులతో ఖరాసురుఁ దోడిచ్చి యాదండకారణ్యము నాక్రమింపఁ బంచెననియు రామాయణోత్తర కాండమునఁగలదు. శ్రీరాముఁ డా దండకారణ్యముఁ జేరునప్పటికిఁ ఆర్యులు, ఖరాదిరాక్షసులు, కబంధాది గంధర్వులు, వాలిసుగ్రీవాది వానరులు నేడేది యాంధ్రదేశమనుకొను చుందుమో యట్టిదండకారణ్యమున నుండిరి.

మఱియు భారతయుద్ధానంతరమైన ‘యాదవ’ నాశనమున మిగిలినవారిలో ‘కృతవర్మ’ పుత్రుని యర్జునుఁడు దక్షిణాపథమున నుండిన ‘మృత్తికావత’ పురి కథిపతిఁ జేసినట్లు భారతమునఁ గలదు. ఆమృత్తికావతము నేటి ‘ఓరుగల్లు’ నడియున్న ‘మట్టివాడ’ యేమో? కృతవర్మ భోజులజుఁడు. భోజుల శాసనము లీయాంధ్రావనిఁ గొన్నికలవు. అందు, కర్నూలుజిల్లాలో ‘మద్దకరి’ అనుచోట భోజులశాసనము లున్నవి. తద్వంశజులమని చెప్పుకొనువారును. నట నేడుకూడఁ గలరు.

‘కాకతీయులు’ భారతయుద్ధములోఁ బ్రసిద్ధి నొందిన ‘త్రిగర్తులు’ అనువారిలోఁ జేరిన ‘ఆయుధజీవికగణము’. * వారెఘ్నా, యెల్లూ, యీయాంధ్రావనిఁ జేరిరి.

ఇట్లప్పుడప్పు డనేకరీతుల నీ యవ్వని జేరినవారిలో

ఆంధ్రులు, అను సంఘమువారు ప్రబలులగుటచే వారి యేలుఁ బడిలోఁ జేరినవా రందఱికి నాంధ్రసంజ్ఞ కలిగినది.

అట్టి యాంధ్రదేశమును, ఆంధ్రుల ప్రభుత్వమును, క్రీ.పూ. నాల్గవశతాబ్దమునకే యుండినట్లు 'మెగస్తనీసు' అను గ్రీకు సుదేశీయుఁడు, నాటికాలమున సహార్యచంద్రగుప్తునికడ రాయ బారిగ నుండినపుడు వ్రాసిన యంశములవలనఁ దెలియనగుచు న్నది. పిమ్మట 'అశోకుఁడు' కళింగాంధ్రముపై దండెత్తుటయు, మఱికొంతకాలమునకు 'సుశర్మ' యను నాంధ్రప్రభువు 'మగధ దేశ'మును గూడ స్వాధీనపఱచుకొని యేలుటయుఁ గలిగెనని, పురాణాదులవలనను, చరిత్రలవలనను దెలియనగుచున్నది.

పైరీతి నార్యావర్తమునుండి యపుడపుడు చేరిన యా ర్యుల యొక్క సంస్కృతము, దండాదులయొక్క ప్రాకృతము 'భోజ, కాకతీయా'దుల శౌరశేని, ఖరాదుల 'పైశాచి' (ప్రాచీనద్రావిడము) కాలాంతరముల మిళితమై, ఈ యాంధ్రావనిఁ జేరినవారిభాష ఆంధ్రమనియు, 'తెలుఁగు, లేక తెనుఁగు' అని యు పేరులు కలదైనది. 'తెనుఁగు, తెలుఁగు' అనుపేరులు 'త్రినగ, త్రిలింగ' శబ్దభవములని చెప్పుదురుగాని యింకను నది స్థిరమైన వ్యుత్పత్తి కలదిగాఁ గాన్పింపదు.

ఆంధ్రులు పశ్చిమభారతదేశమునుండియే, బయలు వెడలి గోదావరీ నది పుట్టినచోటునుండి, క్రమముగాఁ దూర్పుదిశకుఁ బ్రసరించిరి. అందువలననే ఆంధ్రప్రభువులకుఁ దొలుత గోదావరీ

తీరమునందలి 'ప్రతిష్ఠాన' పురము రాజధానియగుట కూడఁ గలిగినది. ఆయాంధ్రుల భాష 'ప్రాకృతము' * ఆ ప్రాచీనప్రాకృతభాషయందే శాలివాహనుఁడు 'సప్తశతి' అను గ్రంథమును వ్రాసియున్నాఁడు. ఆసప్తశతి పుట్టకముందే నాటి యాంధ్ర దేశమున వ్యాప్తమైన 'పైశాచి' భాషలో 'గుణాధ్యుఁడు' అనునాతఁడు 'కథానరితాగర' మను గ్రంథమును వ్రాసెను.

మహారాష్ట్రదేశభాష ప్రాకృత మని 'దండి మహాకవి' చెప్పియున్నాఁడు. * ఆప్రాకృతమును, అశోకుని పరిపాలనాకాలమున, 'కళింగాంధ్రమున' బ్రవేశించిన 'మాగధి'యు, తత్పూర్వముననే దేశమున నుండిన 'పైశాచియును, కాకతీయాదులతో వచ్చిన శౌరసేనియు, నాంధ్రదేశమున సమ్మిళిత మగుటచే 'అపభ్రంశ' మనువేరితోఁ బ్రాచీనులచేఁ బిలువఁబడెను. అందువలననే 'ఎలుకూచిబాలసరస్వతి'తన 'షడ్భాషావివరణము'

◆ పశ్చిమపు టిండియానుండి 'ఆంధ్రుల'ను వారు సమస్తపుడు కొందఱ జట నిలిచి పోయి యుందురు. ఆజాతిజాతే 'దెబ్బాచి' స్థానమునకును, భారతదేశమునకును నడుమ స్థిరపడియుందురు. వారిభాష 'బ్రాహ్మాయి' అను పేరు గలదై యాంధ్రభాషకు సన్నిహితమగుచున్నది. ఈయంశముచేతనే 'గ్రియర్సన్' దొరగారు తమ 'లింగ్విస్టిక్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా' అను పుస్తకమున, ద్రావిడ భాషా వంశ వృక్షముఁ జూపుచు 'ఆంధ్రము'నకు 'బ్రాహ్మాయి' సోదరి భాషగా నిరూపించుట కల్గినది.

* శ్లో. మహారాష్ట్ర శ్రయాంభాషాం ప్రకృప్తాం ప్రాకృతం విదుః -
దండి,

నందు * 'అభీర, ఆంధ్ర'దేశములలోఁ బుట్టిన భాష 'అపభ్రంశము' అని చెప్పియున్నాఁడు.

అపభ్రంశ శబ్దమునకు, 'అపశబ్దము' అని యర్థము. ఏ నియమములకును లోఁబడక నానాభాషల సాంకర్యముగల యాంధ్రమును 'అపభ్రంశము' అనియే ప్రాచీనులు తలఁచి యుందురు. పై వేర్వేలు ప్రాకృతభాషలకు 'శాతవాహన' చక్రవర్తుల కాలమున 'వాల్మీకి' అనుఋషిచే నొకవ్యాకరణము వ్రాయఁబడెను. అదియే ప్రాకృత వ్యాకరణములకు మొదటిది.†

పై 'యపభ్రంశ' భాషలో వ్రాయఁబడిన గ్రంథము లేవియుఁ గాన్పింపవు. గాని, ఆభాషకును నొకవిధమగు నియమమును 'వాల్మీకి' చూపియున్నాఁడు.†

మఱియు 'హేమచంద్రుఁడు, త్రివిక్రముఁడు' మొదలగు వారును, ప్రాకృతభాషపై వ్యాకరణములను రచించి యున్నారని 'విన్నకోట పెద్దన్న' చెప్పియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

* శ్లో. అభీరాంధ్రాది భాషాషా మపభ్రంశం విదుర్బుధాః ||

షడ్భాషావివరణము.

♦ వాల్మీకి యొక్క ప్రాకృత సూత్రములలో 'శాతవాహన' శబ్దముఁ గూర్చి చక్క యుండుటచేతను, 'అప్తశతీ' యావ్యాకరణమునకులక్ష్యముగా నుండుట చేతను, అది శాతవాహనుని కాలముననే రచింపఁ బడెనని, తలఁపఁ బడుచున్నది.

† వాల్మీకి సూత్రములపై నాంధ్రదేశపు పండితులగు (1) చెరుకూరి లక్ష్మీధరుఁడు 'షడ్భాషాచంద్రిక' (2) అప్పయ్య దీక్షితులు 'ప్రాకృతమణి

గీ. విశ్రుతులు హేమచంద్ర త్రి + విక్రమాదు
 లొనరఁ జూపిరి ప్రాకృతం + బునకుఁ ద్రోవ
 సంధభాషయుఁ బ్రాకృతా + హ్వయము కాన
 వలయుఁ దల్లక్షణంబులు + వలయుఁ దెలియ.

కావ్యాలంకార చూడామణి.

ఇప్పుడు 'హేమచంద్రుని' దేశీయనామావళియు, 'త్రివిక్రముని' వాల్మీక సూత్రవృత్తియుఁ బ్రచారమునఁ, గలవు. కొందఱు హేమచంద్రాదులు తెనుఁగునకు 'లక్షణము' వ్రాసియున్నారని చెప్పు వాక్యమునకు, పెద్దన్న పద్యము 'అపవాదమై' యున్నది.

ప్రాకృతభాషలోను, దానితో సంబంధించిన 'పాలి'భాషలోను, శార్దూమతగ్రంథములు పెక్కులు వ్రాయఁబడి యున్నవి. 'అశోకుని' యొక్కయు, వానివెనుక చక్రవర్తులైన 'ఆంధ్ర' చక్రవర్తుల యొక్కయు శాసనము లాప్రాకృతభాషలోనే వ్రాయఁబడియుండెను. ఆంధ్రదేశమున నాంధ్రచక్రవర్తుల పరిపాలనానంతరము తెనుఁగుదేశమునకు 'పల్లవు' లొక వైపునను, 'శాలంకాయనులు' వేఱొక వైపునను బరిపాలకులైరి. వారును, ప్రాకృతభాషలోనే వ్రాయించిన శాసనావళి కాన్పించును. శాలంకాయనులలో 'విజయదేవవర్మ' అనువాని పరిపాలనమువఱకు దీపము' (3) ఎలకూచి బాలసరస్వతి 'షడ్భాషా వివరణము' అను వ్యాఖ్యానములను రచించి యున్నారు.

(క్రీ. త 375) ప్రాకృతభాషలో వ్రాయబడిన శాసనములు లభించుచున్నవి.

రాజుల మతము ననుసరించి మతగ్రంథములు, రాజశాసనములు, మాటుచుండును 'అశోకుడు, ఆంధ్రచక్రవర్తులు' బౌద్ధులగుటచే బౌద్ధమతగ్రంథములుగల 'ప్రాకృతమే' శాసనములకును నెక్కినది. వైదికమతముఁ బ్రోత్సహించిన 'గుప్త' రాజుల పరిపాలనమున సంస్కృత మభివృద్ధి కాఁజొచ్చినది. సముద్రగుప్తుని యాంధ్రదేశదండయాత్రచే నాంధ్రావనిలోని వ్రథువులును సంస్కృతమును బోషింపుచు నాభాషనే రాజభాషగా నంగీకరించి, దానియందే శాసనములను వ్రాయించినట్లు కాన్పించును. ఆకాల మించు మించు క్రీ. త. నాలవశతాబ్ద మధ్యమునుండి యైయున్నది.

ఆంధ్రదేశమును, శాలంకాయనరాజులకుఁ బిమ్మట బ్రాహ్మణము నేలిన 'విష్ణుకుండినులు' కేవల వైదికమతపోషకులై కాక, తాము వేదముఁ జదివి* యశ్వమేధాది మహాయజ్ఞములఁ జేసియున్నారు. అందు 'మాధవవర్మ' పదునొకండశ్వమేధయాగములను, నరమేధయాగముఁగూడఁ జేసియున్నాడు. అందు వలననే వారిశాసనములు వైదికమత నిదానమగు సంస్కృత

* మాధవవర్మ 'పాలమూరు' శాసనమున ప్రతిగ్రహితయగు 'శివశర్మ' ను గూర్చి చెప్పుచు నాతఁడు మాధవవర్మకు 'తైత్తిరికసభి' హృదార' అనఁగా - 'కృష్ణయజుర్వేదము'ను దనతోఁ జదివినవాఁడు, అని చెప్పెను.

భాషలోనే రచింపబడినవి. విష్ణుకుండినవంశజుల వేగీరాజ్య మంతరించినపిమ్మట వచ్చిన 'చాళుక్యులును' దమకూటస్థుడగు 'పులికేళి' అశ్వమేధయాగము జేసెనని చెప్పుకొనుటచే వారును, వైదికమతచిహ్నముగ సంస్కృతభాషలోనే, శాసనములను వ్రాయించిరి. పిమ్మట ఆంధ్రచోళులు, కాకతీయులు, రెడ్లు, విజయనగరసమ్రాట్టులునుగూడ, వైదికమతావలంబకులగుటచే సంస్కృతభాషలోనే శాసనముల జేసిరి. కృష్ణదేవరాయలు మాత్రము వివిధభాషలలోను శాసనముల జేసియున్నాడు.

కాని, చాళుక్యుల కాలములో రాజులు సంస్కృత భాషలో శాసనములను వ్రాయించినను, వారి 'మాండలికులు, దండనాయకులు, కొందఱు స్త్రీలు' స్వకాలమునందుండిన యాంధ్రభాషలోనే శాసనములను వ్రాయించుచుండిరి. ఇందులకు 'జయసింహుని' సేనానియగు 'ఎఱుంబోది' యనువాని 'విత్పత్తి' శాసనము, చాళుక్యభీముని సేనానియగు 'పాండురంగని' ధర్మపురి శాసనము, రాజరాజనరేంద్రుని పుత్రిక నని చెప్పుకొనిన సోమయొక్క దామరామశాసనము నిదర్శనములు.

ఇది సంస్కృతసాహిత్యములలోని 'ఉత్తమపాత్రలు' సంస్కృతమును వాడినట్లును, స్త్రీ, సేవ కాదిపాత్రలు పాకృతభాషను వాడినట్లును నాటివారు శాసనములను వ్రాయించుటలోను బ్రవర్తించి రని తలంపవలసి యున్నది. నాటికాలపు తెలుఁగైనను, 'ద్రావిడ, కర్ణాటక, మహారాష్ట్రాది' దేశముల

నంటిన యాంధ్రమండలములలో నాయాప్రాంత భాషల సంపర్కముచేఁ, బెక్కుమార్పుల నొందియున్నది. పాకృతభాష లనఁబడు నవియుఁ దాము ప్రవేశించినదేశములవారి యుచ్ఛారణాపరిస్థితుల ననుసరించి పెక్కురూపములతో 'తత్సమ. తద్భవ, దేశ్య, గ్రామ్య' రూపముల నొందినవి. అందువలన, నేది యే భాషాజన్యమో తెలియకుండఁగఁ బోయినది. ఇందులకుఁ జిన్న నిదర్శనముగా 'శూరసేని' భాషనుండి తెనుఁగునఁ గలిసి, యవి 'వైకృతా'దులఁగా నిఘంటుకారులచే గ్రహింపఁబడిన కొన్నిపదములఁ జూపుచున్నాను.

* శూరసేని	తెనుఁగు	శబ్దరత్నాకరకర్తయభిప్రాయము
తరగ	తరగ	వైకృతము
మిన	మిన	...
దుంగ	దుంగ	...
అయ్య, అంయ-అయ్య		...
వేసం	వేసము	...
అంతియ	అంతియ, (అంతమాత్రము)	...
దువారం	దువారము	...
సుంణ	సున్న, (శూన్యము)	...
దీవ	దివ్వె	...

* శూరసేనిపదములను జయదేవునియొక్క 'శూరసేని'ద్వితీయభాషగాఁ గల ప్రసన్న రాఘవ నాటకమునుండియు, లక్ష్మీధరుని 'షడాభిషాచంద్రిక'నుండియు సేకరించితిని.

మది	మది	తద్భవము
సంతి	సత్తి, (శక్తి)	సంస్కృతభవము
తావ	తావు	దేశ్యము
పుణం	పున్నెము	వైకృతము
బళా	బళా(ఆనందసూచకము)	హింది
రాణా	రాణా(అధికారిస్థానము)	హింది
మోడి	మోడి(పని)	దేశ్యము

పై శూరసేనీశబ్దములను శబ్దరత్నాకరకర్త, 'నైకృత, తద్భవ, తత్సమ, హిందీ' పదములనుగాఁ దలంచియున్నాఁడు. ఇట్లే మనకుఁ దెలియని ప్రాకృత పట్కము లోని పదము లెన్ని యో యాంధ్రమునఁ జేరియున్నవి.

ఇప్పటివారు కొందఱు ఆర్యభాషలకును, ప్రాకృతభాషలకును భిన్నమైన ద్రావిడభాష యొకటి కల దని చెప్పుదురు. తాని, ఏది ద్రావిడభాషాకుటుంబమని చెప్పుదురో, అట్టి 'ద్రవి, డాంధ్ర', కర్ణాట, మళయాళాది భాషలు ప్రాకృతపట్కములోనివే యని పాఠీచీనులు చెప్పియున్నారు. 'దండి' పండితుని వాక్యములఁ జూడుఁడు.

*మహారాష్ట్రము నాశ్రయించిన భాష శుద్ధమగు 'పాకృతము' మగధదేశమునఁ బుట్టినది. 'మాగధి' శూరసేని దేశమున

* శ్లో. మహారాష్ట్రేశయాంభాషాం ప్రకృష్టం పాకృతం విదుః
శూరసేనోద్భవాభాషా శూరసేనీతియతే

జన్మించినది 'శూరసేని' పిశాచదేశములఁ బుట్టినది. 'పైశాచీ ద్వితయము' (పైశాచి, పైశాచిచూళిక) ఆభీరామల * వాక్యములు 'అపభ్రంశము.' పిశాచదేశములను బెద్ద లిట్లు నిర్దేశించినారు. "పాండ్య, కేకయ, బాష్లీక, సింహ, నేపాళ, కుంతల, సుధేష్ఠ, చోట, గాంధార, హైవకన్న దేశములు" పిశాచదేశములు.

ద్రావిడములనుకొను 'ఆంధ్ర, ద్రావిడ, చోళ, కుంతలాది' దేశములలోని ప్రాచీనభాషను, అపభ్రంశ మనియు, పైశాచీ ద్వితయ మనియుఁ బ్రాచీనుల తలంపు. ఎక్కడనో 'కేకయ, బాష్లీక' దేశములలోని 'బ్రాహ్మాయి' భాషను మనయాంధ్రమునకును సంబంధము కలదని 'గ్రియర్సన్' దొరగారు తలచిన దానిని మనప్రాచీనులు పైశాచీద్వితయము లోనిదిగాఁ జెప్పినట్లు కాన్పించును. దాని నటుండనిచ్చి చాళుక్యులకాలమునం

మగధోత్పన్నభాషాం తాం మాగధీం సంప్రచక్షతే
పిశాచదేశనియం పైశాచీద్వితయం భవేత్

పిశాచ దేశాస్తు సృష్టై రుక్తాః

"పాండ్య కేకయ బాష్లీక సింహ నేపాళకుంతలాః
సుధేష్ఠ చోట గాంధార హైవకన్నా జనాస్తథా,
ఏతే పిశాచదేశాన్యుః".....

* 'ఆభీరాంధు' లని పాఠాంతరము.

♦ 'చోళ' యని పాఠాంతరము.

దాంధ్రభాష యెట్లు పరిణతి నొందెనో, రెండుమూడు నిదర్శనములఁ జూపుదును.

ప్రాచీనకాలమునం దుండిన 'అపభ్రంశ' భాషలోనె యప్పటియాంధ్రులు "నదులకు, గ్రామములకు, గ్రామసీమలకు, కొన్నివృత్తులకు, కొందఱు మనుష్యులకు" దేశకాలానుసారము లగు పేరులఁ బెట్టుకొనియున్నారు.

ఇందులకు 'విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ' యొక్క 'పాలమూరు' శాసనములోని కొన్నియంశములఁ జూపెదను.

❦❦ మాధవవర్మపాలమూరుశాసనము. ❦❦

* "స్వస్తి భగవచ్ఛ్రీ పర్వతస్వామిపాదానుధ్యాతస్య, 'విష్ణుకుండినస్య' శ్రీవిక్రమహర్షస్యసూనోః ... శ్రీగోవిందవర్మణః ప్రియతనయః క్రతుసహస్రయాజీ .. ఏకాదశాశ్వమేధావబృథ స్నానవిగతజగదేనస్కః విద్వద్విజగురువృద్ధతవస్వీ జనాశ్రయః మహారాజః శ్రీమాధవవర్మా ... పరమబ్రహ్మణ్యో మాతాపితృపదానుధ్యాతః * 'జనాశ్రయమహారాజః' గుద్దవాడివిషయే విషయమహత్తరా నధికారపురుషాంశ్చ ఇమమిత్థ మ్మాజ్ఞాపయతి.

* 'జనాశ్రయమహారాజ' బిరుదము నొందిన యీ 'మాధవ'వర్మకును 'మధురాపురి' నాకాలమున నేలు 'సుందరపాండ్య'నకును నేదియొ సంబంధము కలదని, 'సుందరపాండ్య' కృతమగు 'నీతివ్యవస్థిక' యను గ్రంథముఁ బ్రకటించిన బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరరాస్త్రి గారావునక ఫీతికలోఁ జర్చించియున్నారు.

అస్తి విదిత మస్తు వో యోఽస్మాభిః గుద్ధవాడివిషయే 'దట్టాయ
 వారితీర' 'పులిబూంరు' నామగ్రామం 'మయేందవాటకీ' దక్షిణతః
 సీమాంత చతుర్భిర్తనంచ 'పూంగ్దిజిగీషయా' ప్రస్థితః
 గోదావరీ మతీతరన్ వేద వేదాంగ విదో 'రుద్రశర్మణో' నప్తే
 దామశర్మణః పుత్రాయ శివశర్మణే గౌతమసగోత్రాయ, కమ్మరా
 ప్ష్వికుండుక వాస్తవ్యాయ తైత్తిరికసబ్రహ్మచారిణే వేదచతుష్టయ
 సమామ్నాతావదాతాననాయ; పాల్గునపౌర్ణమాస్యాం సోమ
 రాహుగ్రస్తనిమిత్తే జనాశ్రయః దత్వా సర్వకరపరిహారే జాగ్ర
 హరీకృత్య సంప్రదత్తః. తదత్ర భవద్భిరన్యైశ్చ ధర్మాధి గతబుద్ధి
 భిః పరిపాలనీయః . ఆజ్ఞప్తి రత్ర హస్తి కేశ, వీరకేశౌ' మహాం
 శ్చ . ఇత్యేవ ముభయగణో స్వీకృత్య పరిపాలయేత్ ||

పై శాసనములో మాధవవర్మ 'పూంగిది' గిజిగీషచే
 గోదావరిని దాటి పాల్గునపూర్ణిమనాడు రాహుగ్రస్తమగు
 చంద్రగ్రహణ సమయమున 'గుద్ధవాడి' విషయమున 'మయేం
 దవాటకీ' కి దక్షిణమున 'దట్టాయవారి'తీరమునందలి 'పులిబూం
 రు' గ్రామమును అన్నివిధములగు పన్నులను దీసివేసి, 'కమ్మ
 రాష్ట్రము'లోని 'కుండక' వాస్తవ్యుడును, దనతో 'తైత్తిరీయ
 సబ్రహ్మచారియు, సగు శివశర్మకు దానమిచ్చి, విషయమునం
 దలి మహత్తురులగువారిని 'హస్తి కేశ, వీరకేశు'లను, దానమును
 నెరవేర్చ నాజ్ఞ నిచ్చెను.

ఇందు నాటి దేశీయపదము లెట్లుండెనో చూడుడు.

‘పూంగిదిక్కు’ అనగా పొంగిదిక్కు అని యర్థమగుచున్నది. పూంగి, ప్రాకే శబ్దభవము ‘గుద్దవాడివిషయము’ అన నేటి తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని తూర్పుడెల్లా ప్రదేశము. ‘గుద్దవాడి’ గోదావరి శబ్దమునకు పై శాచి రూపమో, అపభ్రంశ రూపమో యైయున్నది. ‘గో, గు, గాను ‘రి’ డి, గాను మాటి యపభ్రంశమైనట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈ ‘గుద్దవాడి విషయము’ మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు మాధవవర్మ శాసనము మొదలు, క్రీ. త. 1202 సంవత్సరమున నిచ్చిన ‘మల్లవిష్ణువర్ధనుని ‘ఎఱుఱుపల్లి’ (రామచంద్రపురము తాలూకాలోని ఏరుపల్లి) శాసనకాలమువఱకుఁ గాన్పించుచున్నది. అది రెడ్డిపరిపాలనమున, ఇంచుమించు క్రీ. త. పదునాల్గవ శతాబ్దమధ్యమునుండి ‘భీమమండల’ సంజ్ఞతో మాఱినది. ఈగుద్దవాడివిషయమునే శ్రీనాథమహాకవి ‘భీమఖండ’ మని ప్రసిద్ధమగు భీమేశ్వరపురాణమును వ్రాసియున్నాఁడు. దానికి సంస్కృతగ్రంథమును గలదు. అది స్కాందపురాణాంతర్గతమఁట ! ముదితమగు స్కాందపురాణమున ‘భీమఖండ’ గాథలు లేవు.

ఇక దట్టాయవారి‘తీర మనునది ఇటీవల ‘తుల్య’ తీరమైనది. అది గోదావరినదియొక్క శాఖానదిగాఁ బ్రవహించుచు నిపుడు ‘కాకినాడకాలువ’గాఁ ద్రవ్వఁబడియున్నది. ఈతుల్యనదీ మహాత్మునిగూర్చి పెక్కుగ్రంథములను రచించిన ‘ఏనుఁగులత్తుణకవి‘తుల్యమూర్తిము’ అను నాతాశాసనముల గ్రంథమును

జేసియున్నాడు. 'పులిబూండు' నేడు 'పొలమూరు' అనుపేరు కలదై నది. పులిబూండుకు సరిహద్దు గ్రామమగు 'మయేంద్ర వాటికి' నేడు 'మహేంద్రవాడ' అనుపేరుగల గ్రామమైనది. 'కమ్మరాష్ట్రము' గుంటూరుజిల్లాలోని 'కమ్మనాడు' అనుపేరు గలది. 'కుండక' మెద్దియో తెలియదు.

ఇవన్నియుఁ గాలాంతరమునఁ బొందిన జనుల యుచ్చారణభేదములచేతను, స్థలాభిమానమున జనులు వానిని మహత్తు కలవానినిగా భావించుటచేతను గలిగిన మార్పులు

ఈ శాసనమున—'హస్తి కేశ, వీరకేశ' గణములు విషయ పరిపాలక సంఘములుగాఁ గాన్పించును. ఆసంఘములు నేటి 'రివిన్యూ, పోలీసు' డిపార్టుమెంటులవంటివై యుండును.

ఈమాధవవర్మశాసనముతోనే లభించిన 'జయసింహ వల్లభుని' మఱియొక 'పొలుమూరు' శాసనమును గలదు. అది మాధవవర్మశాసనమునఁ బ్రతిగ్రహిత యగు 'శివశర్మ' యొక్కపుత్రుండగు 'రుద్రశర్మ'కు, పొలమూరునే మరల నగ్ర హారముగా స్థిరపఱచిన యంశము లున్నది. మాధవవర్మకును 'జయసింహవల్లభు'నకును 30, 40 సం॥ రములు మాత్రమే కాలభేద ముండును.

జయసింహవల్లభుని శాసనములో, మాధవవర్మశాసన ములోని 'పూంగిదిక్కు' అనుశబ్దము లేదుగాని 'కుండక' శబ్ద

మునకు మాటు 'అననపుర' వాస్తవ్యుడు రుద్రవర్మయనికలడు.
తక్కిన దేశీయ పదములన్నియు సమానములే.

జయసింహవల్లభుని యనంతరమున వేగీదేశపరిపాలకుఁ
డై 'అటు' మానములె పాలించి మృతినొందె ననఁబడు జయ
సింహ వల్లభుని సోదరుఁడు 'ఇంద్రవర్మ' యొక్క 'కొల్లానూ
గూరు' శాసనమున దేశీయపదము లెట్లుండెనో చూడుఁడు.

❀ ❀ * ఇంద్రవర్మశాసనము ❀ ❀

స్వస్తిశ్రీ మతాం సకల భువనసంస్తూయమాన మానవ్య
సగోత్రాణాం, హారీతీపుత్రాణాం, స్వామిమహాసేనపదానుధ్యాతానాం
కౌశికీవరప్రసాదలబ్ధరాజ్యానాం, భగవన్నారాయణవరప్రసాద లబ్ధ
వరాహలాంఛ నేక్షణ క్షణ వశీకృతాశేష మహీభృతాం, అశ్వమేధావ
భృథస్నాన పవిత్రీకృతమానస శరీరాణాం, స్వయశో విషయీకృత
త్రిలోక్యానాం, చక్రుక్యానాం, కులమలంకృత్య, నిజజన్మనా విరాజ
మానః. శ్రీ 'కీర్తివర్మ' మహారాజస్య నప్తా, శ్రీవిష్ణువర్ధన మహా
రాజః, రణముఖగతరీపువిజయసముపలబ్ధ శ్రీవధూనివాసాయమాన
విపులవక్షస్థలస్య పుత్రః, శక్తిత్రయసమధిగత మహాఖ్యాతివిభూతి
త్రివర్గసేవానిపుణః, పురాణపురుషభవ బహులోకస్తుతః, పురారాతి

* ఈశాసన మిదిపఱకెచ్చటను బ్రకటింపఁబడలేదు. దీని నొకమి
ఠుఁడు గుంటూరు మండలమున సంపాదించి నాకిచ్చియున్నాఁడు. మద్రా
సుమ్యూజియమునకు దీని నిచ్చితిని ఇది యపూర్వమైన శాసనమని శోధ
కులు తలంచుచున్నారు.

రివ భూతగణప్రియః, ద్వితీయఇవ మకరధ్వజః, పంచమ ఇవ లోక
 పాలః, పృథాగ్రసుతఇవ సత్యసంధః, శరత్కాలఇవ కృతబంధుజీవో
 త్సవః, పూర్వాచలేంద్రిఇవ మిత్రోదయానుకూలమహిమా, మహీ
 పతి మకుటతటఘటిత మహారత్నమరీచి మంజరీరంజిత చరణార
 వింద యుగళః, శ్రీంద్రవర్మమహారాజః. త్యాగధేన్వపరనామధేయః
 ఉదకపూర్వకం సర్వకర పరిహారోపేతం బ్రహ్మదాయాకృత్య, 'కౌ
 ణ్ణనూగూరు' నామగ్రామం ప్రాదాత్. తస్యగ్రామస్య దిగ్విభాగాః. ఉ
 త్తరతః 'ముజుణూరు' నామ గ్రామః, పూర్వతః 'పగునూరు' నామ
 గ్రామః, దక్షిణవిభాగవస్థితః 'చెఱుపురు' నామగ్రామః, పశ్చిమతః
 'ఇర్చులి' నామగ్రామః, ఏతేషాంగ్రామాణాంమధ్యే నివసీకృతవాజ
 సనేయచరణస్య 'దుగ్గశర్మణః' బ్రహ్మవిహితకర్మనిరతస్య, ఇష్ట
 కూర్చోయనామధేయస్య పౌత్రాయ, అభిజనవిద్యావృత్త వతః, భార
 ద్వాజ సగోత్రస్య విష్ణుశర్మణః పుత్రాయ వేదవద్విప్రసంస్తూయ
 మానచరితాయ, 'చణ్డిశర్మణే' మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చపుణ్యావాప్త
 యే, ఇతిచ ధావినో రాజర్షీనయథోపచార పురస్కరం సమ్మానయతి.
 ఆర్య (హూం)? వశ గగనతిలకభూత 'రాణ్డివర్మణా' మహారాజస్య
 సుత ఇంద్రవర్మణో నామధేయ విజ్ఞాపనయా, తస్యాజ్ఞప్తి రేవం
 "ఆలపాకబోక్, నెప్పిలాక్, సోమయాజులవెల్లెక్కిబోక్, మారట
 బోక్" అపిచ మోహాల్లోభా ద్వా యః కశ్చి ద్విఘ్నకర్తాన పంచమ
 హాపాతకయుక్తో భవిష్యతి. ఇతిచ. వేదవ్యాసస్యశ్లోకశ్చాత్ర(నిఘ్న
 తో) భవతి. గోవిప్రబాలయోషిత్తపస్వినో యా గతి స్సా భవే ద్వృ
 త్తిం హరతి శాసనాంకితాం. 'షష్ఠిం వర్షసహస్రాణి స్వర్గే తిష్ఠతి భూ

మిషి, అక్షేప్తా చానుమంతా చ తాన్యేవ నరకే వనేత్. బహుభి ర్వసుదా
దత్తా బహు భిశ్చానుపాలితా. యస్యయస్య యదా భూమి స్తస్య తస్య
తదా ఫలం. ఇతి కనకరామలిఖితే శాసనే చతుష్టప్త్యంశః. ఏతేషాం ప్రా
ల్తాం కుశ్లేకాంశః. చోడబోళ్ తృతీయాంశః*.

పైశాసనమునందలి సంస్కృతవాఙ్మయము సాలంకృత
మును దీర్ఘసమాసయుక్తమునై, ఇంచుమించుగ నాకాలము
ననే వ్రాయఁబడుచుండిన బౌద్ధమహాకవియొక్క ‘కాదంబరి,
కావ్య సంబంధమగుగాలి, సోఁకినదానివలె గాన్పించుచున్నది.

ఇందుండిన నాటిదేశీయపదములగు “ (1) ఆలపాక
బోళ్, (2) నెప్పిలాళ్, (3) సోమయాజుల వెల్లెక్కిబోళ్, (4)
మారటబోళ్, (5) ప్రాల్మాంకుళ్, (6) చోడబోళ్. ” అను
పదములు, యరవగాహముగా నున్నవి.

కాని పదాంతములందలి ‘ళ’ కారము కాలాంతరమున
‘ప్రథమాబహువచన’ రూపప్రత్యయ మగు లు వర్ణక మైనట్లు
శాసనశోధకులకుఁ దెలియనగును. ‘బోళ్’ పదము’ పోలును
అను పదముయొక్క ప్రాచీనరూపముగాఁ గాన్పించుచున్నది.
ఆ పదజాలము శాసనస్థధర్మమును వ్యర్థముచేసినవారికిఁ గలుగు
పాపమును, దానిని స్థిరపఱచువారికిఁ గల్గుపుణ్యమును దెలుపు

* ఈశాసనము నిచట వ్రాయఁబడిన మూలమునందలి వర్ణరీతిని
వ్రాయక, ఇపుడు మన ముచ్చరించువద్దతినే వ్రాసితిని. క్రిందగీతలు
పెట్టినభాగములను మాత్రము యథామాతృకగానె వ్రాసితిని.

నవిగా నున్నవి. 'సెప్పిలా' అనునది 'నెరపినవారు' అని మాటి నట్లు 'మల్లవిష్ణువర్ధనాదుల' శాసనములలోఁ గాన్పించును.

ఇందు దానప్రతిగ్రహీత యగు 'చండిశర్మ' యొక్క పితామహుఁడు 'దుగ్గశర్మ' యనియు నాతఁడు 'ఇష్టభూరోబ్బియఁడు' అను నామధేయము కలవాఁ డనియుఁ జెప్పబడెను. నిఘంటువులలో 'బోయ' శబ్దమునకు 'కిరాతుఁడు, పాలకిమోయువాఁడు' అని యర్థములు కలవు. ఈ శాసనమునందలి 'ఇష్టభూరోబ్బియఁడు' వాజసనేయచరణుఁడు అనఁగా, 'శుక్లయజుర్వేదము' జదివినవాఁడు. భారద్వాజసగోత్రికుఁడునై యుండుటచే నీతఁడు 'ప్రథమశాఖాబ్రాహ్మణుఁ డగుట నిశ్చయము. మఱియు 'ఇష్టభూరోబ్బియఁడు' బ్రహ్మవిహితకర్ముఁ డని చెప్పబడినది ఇందువలన నాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడై కాని 'బోయ, జాతివాఁడును, పాలకి మోయువాఁడు' ను గాఁ డని స్పష్టమగుచున్నది.

బోయశబ్దము 'గ్రామపురోహితుఁడు' అను నర్థమున హైదరాబాదు రాజ్యములోని కొన్ని పట్టణలలో వాడుకొనఁబడుట కలదు. తూర్పుగోదావరీమండలమున నేడును పల్లెల యందు శూచులయిండ్లలో నగు 'పితృ' కర్మమునందు గ్రామపురోహితున కిచ్చు 'ఆమదానము'ను 'బోజి'యని చెప్పబడుచున్నది. 'బోయి'కి (గ్రామపురోహితునకు) ఇచ్చు 'ఆమద్రవ్యము' బోజిగా మాటియుండును. శాసనమునందలి 'ఇష్టభూ

రోబోయఁడు' ఇట్టఁగా రను నొక గ్రామమునకుఁ బురోహితుఁ డని తోచెడిని. *

శాసనపుతుదిని 'ఇతికనక రామలిఖితే శాసనే చతుష్టప్యం శః' అని కలదు. శాసనలేఖకుని నామములు శాసనాంతమున లిఖింపఁబడుట కిదియే ప్రారంభ మని తోచుచున్నది. ఇంద్రవర్మశాసనమునకుఁ బూర్వమున నుండిన 'శాలింకాయన, విష్ణుకుండిన' రాజుల శాసనములలోఁ గాని, ఇంద్రవర్మయొక్క 'పెద్దతండ్రి, తండ్రి, అన్న' యగు 'రెండవపులికేసి, కుబ్జ, విష్ణువర్ధన, జయసింహవల్లభు'ల శాసనములలోఁ గాని యీ సాంప్రదాయము కాన్పింపదు. పిమ్మట 'చాళుక్య, కళింగ, రెడ్డి' రాజుల శాసనములలో నీసాంప్రదాయ ముండుటయేగాక, నేడును, 'దస్తావేజు, నోటు' వ్రాయువారియొక్క పేరును 'దస్తావేజు, నోటు'లఁ దప్పక యుండవలయు ననువిధి యేర్పడినది.

శాసనములలోఁ గొంతభాగమే కాక, ఇంచుమించు శాసనమున కేఁబదియఱువదేండ్లకుఁ బిమ్మట నుద్భవించిన యొకసంపూర్ణమగు చిన్న తెనుఁగుశాసనమును, నాటి వాడుకభాషాస్వరూపముఁ జూపుటకు వ్రాయుచున్నాను.

* పై 'బోయ' శబ్దము, దానప్రతిగ్రహీతలలో 'సర్వలోకాశ్రయుని' 'చండలూరు' శాసనమునను గలదు. ఇంద్రకీలపర్వతశాసనమున 'త్రికోటిబోయ' శబ్దము కాన్పించుచున్నది. ఆశాసనములలో 'బోయ' శబ్దములకుఁ బూర్వముననున్న 'పంక్తి, త్రికోటి' మొదలగుశబ్దము లానాటి గ్రామనామములని తలంపవలసియున్నది.

❖❖❖ * పాట్లదుర్తి — చూలెపాడుశాసనము ❖❖❖

- (1) స్వస్తి (—) శ్రీ శోష్ణమహారాజు ల్లాశన ఇన్సుష్టాల్లి
- (2) అణపోతులు రేవణకాలు పుర్దణకాలు ఇచ్చిన ప
- (3) న్న సపెన్నాట ఇశతేనికిన్ (—) తేని ప్పచ్చినవాస్త్ర(ప)
- (4) (ఇచ్చ) మహాపా(త)కుస్తకున్ (—)
- (5) అని వెరువులికితమ్. (—)

ఈశాసనమునందలి భాష కర్థము సులభసాధ్యము కాదు. ఇంకను నిట్టిశాసనములు పెక్కు లిపు డిపుడు లభించి, ప్రకటింపఁబడుచున్నవి. వానియందు మనయాంధ్రముయొక్క పరిణామము తెల్లముకాఁగలదు.

ఇట్లు నియమహీనమైనభాషనన్నయకుఁబూర్వమునూఱు నూట యేబదియేండ్లనాఁడు 'కర్ణాట'దేశీయుల సంపర్కముచే గేయములకు నుపయోగపడు 'ద్విపద, అక్కట, మధ్యాక్కట, నీనము, గీతము' మొదలగు ఛందోబద్ధరచనలుకలదై తెనుఁగుదేశమునఁ బ్రసరించి 'రాజసేనానులయొక్కయు, నూండలికులయొక్కయు' శాసనములలో మహారాజులయొక్క శాసనముల

* ఈశాసనమును బహు శాసనశోధకులు, నాకు మిత్రులునగు శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు ప్రకటించియున్నారు. ఈ శాసన కాలము క్రీ.త ఏడవ శతాబ్దమని నారితలంపు. ఎనిమిదవశతాబ్దమని కొందఱితలంపట! ఇంతకుముందు వ్రాయఁబడిన 'ఇంద్రీవర్మ' శాసనములోని దేశభాషకంటె నిది కొంచెము లేటగ నున్నదనుకొనుచున్నారు.

లోని సంస్కృతశ్లోకములకుఁ బ్రతిగా వ్రాయనారంభింపఁబడినది.

నాటిపదములలో గ్రామపురోహితుఁ డనునర్థముగల 'బోయ'వంటి పదము లంతరించినవి. 'పులిబూండు, మైందవాటకి' మొదలగుపదములు రూపాంతరము నొందినవి. ఇట్టి యాంధ్రభాషకు వ్యవస్థ యొకటి యవసర మయ్యె. ఇట్లుండ, క్రీస్తునకుఁ బిమ్మట పదునొకండవ శతాబ్దారంభమున నాంధ్రుల పుణ్యవిశేషమున శ్రీశైలాది మహేంద్రగిరిపర్యంతముఁగల త్రిలింగదేశమును రాజమహేంద్రపురాధీశుఁడై రాజరాజనరేంద్రుఁడు పరిపాలించుట కలిగెను.

రాజరాజనరేంద్రునకుఁ బూర్వ మియాంధ్రావని, పరరాజులదాడులచేతను, చాళుక్యుల యన్యోన్యకలహములచేతను క్షోభించెను. రాజనరేంద్రుని తండ్రియగు 'విమలాదిత్యుఁడు' బలవంతులగు చోళులతో సంబంధ బాంధవ్యములు కలుపుటచే నాంధ్రావనికి 'స్వచక్ర' పరచక్ర' భీతులు పోయినవి. పదునొకండవ శతాబ్దారంభమున, భరతఖండోత్తరభాగమునందు 'గజనీమహామదు' నలన నుపద్రవములు సంభవించినను, నాటిభారతవీరులా మ్లేచ్ఛునకు భరతఖండమునం దొక్క యంగుళముమేర నైనను దక్కనీయరైరి. యావద్భరతఖండమునందును విజ్ఞానవాయువులు వీచెను. 'భోజ, కైయట, మమ్మట, జేమేంద్ర, బిల్లాణ, హరదత్త విజ్ఞానేశ్వర, హేమచంద్ర, సోమధేవ' ప్రముఖులగుమహా

కవులు సంస్కృతభాషయం దీపదునొకండవ శతాబ్దముధ్యముననే
యమూల్యగ్రంథములను రచించిరి. అందు 'భోజుడు, షేమేం
ద్రుడు, మమ్మటుడు' కావ్యవ్యవస్థగూర్చిన యైదలంకార గ్రం
థములనురచించిరి. *షేమేంద్రుని 'బౌచిత్యవిచారచర్చ' అనుగ్రం
థము అలంకారశాస్త్రవినుల కమూల్యమైనది. భోజుని సంస్కృత
భాషాపోషణము జగద్విదితము. అందుకై క్రింది రెండు చిన్నకథ
లుదాహరింపఁ దగియున్నవి.

భోజుఁ డిట్లు శాసించెనట !

•బ్రాహ్మణుఁడైనను విద్యనేర్వనివాఁడైనవో, నాపట్టణ
మునకు వెలుపలకుండవలయును. కుమ్మరి యైనను విద్వాంసుఁ
డైనవాఁడు నాపట్టణమున నివసింపవచ్చును." అని.

(1) ఇట్లుండ నొకప్పుడు అపరాధశోధకులు, 'సాలె'వాని
నొకనిని, నీవు మూఢుడవుగాన నగరమున నుండరాదని నిర్బం
ధింప, వాఁడు రాజనన్నిధికి వచ్చి ప్రభువా ! నాకు విద్యలేదని
నన్నన్యాయముగా మీభటులు వెడలఁగొట్టుచున్నారన, భోజుఁ
డది విని నీకు విద్య కలదా? యన, వాఁడిట్లనెను

*భోజుడు (1)సరస్వతీకంఠాభరణము (2)శృంగారప్రకాశము అను
వానిని రచించెను. షేమేంద్రుడు (1)బౌచిత్య విచారచర్చ (2)కవికంఠా
భరణము(3)సువృత్తతిలకము అనువానినిఁ జేసెను, మమ్మటుడు కావ్యప్రకా
శముఁజేసెను.

•శ్లో. విప్రోపియోభవే నూర్భకస పురాద్భుతోస్తుమే
కుంభకారోపి యో విద్వాన్ సతీష్ఠతు పురే మమ॥

శ్లో. కావ్యంకరోమి సహి చారుతరంకరోమి
 యత్నాత్కరోమి యది చారుతరంకరోమి
 భూపాలకాళి మణి మండితపాదపీఠ !
 భోసాహసాంక ! కవయామి వయామి యామి ! ||

తా॥ రాజులయొక్క కీరీటములయందలి మణులచే బ్ర
 కాశించు పాదపీఠముగల మహారాజా ! ఓ సాహసాంక ! నేను
 కావ్యముఁ జేయఁగలను. కాని యది యంతగా బాగుండదు.
 ప్రయత్నించి చేసితినేని బాగుగఁ జేయఁగలను. నేను, కవిత్వ
 మును జెప్పఁగలను. నేయఁగలను. (నీకిష్టములేనియెడల) వెడలి
 పోవుచున్నాను.

అనియత్యద్భుతరీతిని సాలెవాఁడు శ్లోకరూపకముగాఁ బ్రత్యుత్తర
 మీయ భోజుఁ డానందించి వానిని బహూకరించి పంపెనట !

(2) మఱియొకప్పుడు భోజమహారాజు వేటకువెల్లివచ్చు
 చుండ పాలకిమోయు భోయివాఁడు భుజము పెనుండిన బొంగు
 నేదియొ బాధచే హెచ్చు తగ్గుగఁ బట్టుచుండెను. భోజుఁ డది
 చూచి సంస్కృతభాషలోనె

*శ్లో. అయ మాందోళికాదండో తవబాధతి కిం భుజే
 (ఈపాలకిబొంగు నీభుజమును బాధించుచున్నదా ?)

అనఁగా భోయివాఁడు—

*ఈశ్లోకము కొంచెము భేదముతో ‘ప్రకాశనమ్నని రసార్థవాలంకా
 రము’ అను గ్రంథమున నవశబ్దప్రయోగమున కుదాహరణముగాఁ జూపఁ
 బడెను, దీని నట భోజాని సంబంధమైనదిగా నె నూచింపఁబడెను,

శ్లో. నాయ మాందోళికాదండో తవ బాధతి బాధతే॥
(ఈపాలకీబాగు బాధించుట లేదుగాని నీ 'బాధతి' యను తప్పు ప్రయోగమే నన్ను బాధించుచున్నది.)

అని శ్లోకమును బూర్తి చేయుచు 'అత్మనేపదముగా బాధతే' అని ప్రయోగింపఁదగిన క్రియను 'బాధతి' అని పరస్మై పదముగాఁ బ్రయోగించుటను తప్పుగాఁ జూపి యున్నాడట !

పైయంశములు నాటి సంస్కృత వాఙ్మయ మెట్లు మిన్ను ముట్టెనో చూపుటకై యదాహరింపఁబడెను. ఆకాలముననే 'నన్నయ' భారతమునాంధ్రీకరించుచుండుటచే నా సంస్కృతపు గాలి నన్నయకవితకును దగిలినది.

మన రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థానమునందును సంస్కృత తపండితులు తక్కువగా లేరు.

♦ "అపారశబ్దపారగులైన వైయాకరణులును, భారతరామాయణాద్యనేకపురాణప్రవీణులైన పౌరాణికులును, మృదుమధురరసభావ భాసుర నవార్థవచన రచనా విశారదులైన మహాకవులును, వివిధ తర్కవిగాహిత సమస్త శాస్త్రసాగర గరియఃప్రతిభులైన తార్కికులును, నాదిగాఁగలుగు విద్యజ్ఞుంబులు పరివేషించి కొలువ"

ఇట్టి సమయమున రాజరాజనరేంద్రుడు దేశకాలపరిస్థితులఁ జూచెను. తన మాతామహుని దేశమగు ద్రవిడదేశ

మున—ద్రవిడ వాఙ్మయమున, భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యాది బోధకములును, రసపోషకములు నగు పెక్కుగ్రంథము లదివఱకే యుద్భవించి వృద్ధినందుచుండుటఁ బరికించినాఁడు. జాతులుగల కర్ణాటక దేశమున జైనమతోద్బోధకములై, రసవంతములగు ‘విక్రమార్జునవిజయము’ మొదలగు కావ్యములూ దేశభాషలోఁ బుట్టుచుండుటఁ దెలిసికొనినాఁడు. కర్ణాటకుల సంపర్కముచే జైనమతము తెలుగుదేశమున వైదికమతమును తలక్రిందు చేయునట్లు కాన్పించెను.

ఇట్లుండఁ దన యాంధ్రదేశమేల తోడిదేశములకుఁ దీసి పోవలయును ? విమతమునకేల చోటినువలెను ? ఇందులకు నార్యమతబోధకమై, కావ్యరస స్ఫూర్తి కలదై, ధర్మాదులను బోధించునదియై, హృదయంగమ కథాసంవిధానముకలదై యొప్పు గ్రంథము నాంధ్రభాషలో నేల వెలుగుంపరాదు? అని రాజరాజు తలఁచెను. అందుల కనుకూలుఁ డగు కవి కావలెను.

అలోచింపఁగా, తన కులక్రిమాగత పురోహితుఁడు, బ్రహ్మాండాది పురాణవేత్త, విపుల శబ్దశాసనుఁడు, సంస్కృతాంధ్ర కావ్యరచనాపారీఃఁడు, బుద్ధివిశారదుఁడు, మంచి ప్రతిభగలవాఁడు, అవిరళ జప హోమతత్పరుఁడు నగు నన్నయభట్ట యట్టి గ్రంథముఁ జేయఁదగినవాఁడుగఁ గాన్పించెను. దాని కనుకూలముగా ‘సంస్కృత, ప్రాకృత, కర్ణాట, పైశాచి’ భాషలఁ బండితుడై, కవియై, పశ్చిమ చాళుక్యులకడఁ

గొంతకాలము మంత్రమైన 'నారాయణభక్తు' అను మేధాశా
లి యేకారణముననో రాజనరేంద్రుని నాస్థానమునకు రాగా,
రాజనరేంద్రుఁ డాతని నాదరించి 'నందమపూడి' యను నగ్ర
హారము నిచ్చెను. పై విధమగు సద్గ్రంథమును జేయింపు తలం
పును నన్నయాయులతోఁ జెప్పి యట్టి గ్రంథమేదని తర్కింప
నట్టిది భారతమే యని పండితులచే నిర్ణయింపబడెను. కారణ
మేమన—

నీ. ధర్మతత్త్విజులు ♦ ధర్మశాస్త్రంబని

యథ్యాత్మవిదులు వేదాంత మనియు

నీతి విచక్షణుల్ ♦ నీతిశాస్త్రంబని

కవి వృషభులు మహా ♦ కావ్య మనియు

లాక్షిణికులు సర్వ ♦ లక్ష్యసంగ్రహ మని

యైతిహాసికు లితిహాస మనియుఁ

బరమ పౌరాణికుల్ ♦ బహుపురాణసముచ్చ

యం బని మహిఁగొని ♦ యాడుచుండ||...

...

...

...

వ్యాసమహర్షిచే రచియింపబడుటయేగాక,

చ. హిమకరు దొట్టిపూరు భరతేశ కురుప్రభు పాండుభూపతుల్
క్రమమున వంశకర్తలనఁగా మహి నొప్పిన యస్మదీయవం
శమునఁ బ్రసిద్ధులై నిమల ♦ సద్గుణశోభితులై న పాండవో
త్తములచరిత్ర నాకు సతతంబు వినంగ నభీష్ట మెంతయున్.

అనెడి మహారాజయొక్క యభీష్టముకూడ దాని కను
కూలమగుటచేతను, సంస్కృతభారతమునందలి కథను 'ధర్మ,
వేదాంత, నీతి, కావ్య, ఇతిహాసా'ద్యంశములు స్ఫుటమగు
చుండ నారాయణభట్టు సహాయముతో నన్నయభట్టు దాని
సాంధ్రీకరింప సిద్ధపడెను. కాని యాంధ్రమున కప్పటికొక
వ్యాకరణముగాని, లక్షణగ్రంథముగాని లేనందున ప్రాకృ
త వ్యాకరణముల ననుసరించి, దేశమున వాడుకలోనుండిన యు
క్తములగు పదములను సమకూర్చి, ద్రావిడభాషలోని సాంప్ర
దాయములను వీలుకొలది చేర్చి, కర్ణాటక భాషలోని ఛంద
మును జాల స్వీకరించి, నాడు మిగుల వ్యాప్తిలోనుండిన సం
స్కృతభాషాసంబంధమునే విశేషముగఁ జేర్చి, నన్నయమహా
కవి భారతము సాంధ్రీకరించెను.

నన్నయకుఁ బూర్వమునఁ జెనుఁగునఁ దప్పలతోఁగూ
డిన శాసన పద్యావళివంటి స్వల్పగ్రంథములేకాని, మంచిగ్రంథ
ములేమియు లేనందునను, 'నన్నయ' గ్రంథరచనము 'సంస్కృత,
ద్రవిడ, కర్ణాటక' కవిత్వములకు భిన్నమగునీతిని రచించుటచేతను
నాతనిగ్రంథముపైఁ బెక్కు పెద్దవిమర్శనములు బయలుదేరి, నా
వివాదములలో నారాయణభట్టు తోడ్పడె నన్నయపక్షముననుండి
సమర్థించుట చేతనె నన్నయమహాకవి తనభారతములో, 'నారా
యణభట్టు' భారతఘోరరణమున నారాయణుఁ డర్జునకుఁదోడ్ప

డినట్లు తనకు భారతాంధ్రీకరణములోఁ దోడ్పడె నని చెప్పియు న్నాఁడు.

ఏదేని యొకకొత్త వద్దతిని గ్రంథము వ్రాసిన నృథి పూర్వ వద్దతికి వ్యతిరేకమని, తెలిసిన వారును, తెలియనివారును గూడ నవీనఘోషక, గల గ్రంథముచుదానిని వ్రాసినవానిని ధిక్కరించుచుఁ దిరుగఁబాటుచేయుట లోకసామాన్యముగ నేటికిని గలదు.

నన్నయమహాకవి లోకజ్ఞుఁడు కావున, కర్ణాటకాదిభాషలలోవలెఁ దెనుఁగునను, సంస్కృతాంధ్రభాషామిశ్రమములగు- 'అవసరపడి, భయపడి, అవమానపాటు భంగపాటు, నీకారణము, నీ తదర్థము, హంసపిండు, వాడిమయూఖములే' మొదలగు మిశ్రమసమాసములను బెక్కింటిని దేశీయపదములతోఁ గలిపి తనభారతమునఁ జేర్చియున్నాఁడు. ఇటీవలి యాంధ్రవైయాకరణులు కొందఱు అట్టి ప్రయోగములు తప్పు లని చెప్పుదురుగాని, నన్నయప్రయోగములే తెనుఁగు వ్యాకరణములను వ్రాయుటకు గతియగుచుండ, నాతినిప్రయోగములు తప్పునుటకు వీరికాధారమేమి? పూర్వకవి ప్రయోగముల ననుసరించియే కదా వ్యాకరణము లేర్పడుట.

సంస్కృతవ్యాకరణ విరుద్ధముగ నన్నయ ప్రయోగించి, నది తప్పునవలయును. నన్నయ ప్రయోగములలో 'ముష్టాముష్టి ధారుణీ' శబ్దములు, సంస్కృతవ్యాకరణదుష్టము లందురు. అందు

‘ముష్టాముష్టి’ ప్రయోగము సవినవ్యాకరణజ్ఞుల మతము కాదని యు, ప్రాచీనుల మతమనియు ‘సిద్ధాంతకాముదీ’ వ్యాఖ్యాత యగు ‘శునోరమాకర్త’ వ్రాసియున్నాడు ‘ధారుణి’ శబ్దము మాత్రము నేటివఱ కెవ్వరును సాధువని సాధింపరైరి. ఇట్టివి కాళిదాసాదుల గ్రంథములలోను బెక్కులున్నవి. అది లెక్క లోనిది కాదు.

నన్నయభట్టమహాకవి

—:0:—

నన్నయమహాకవి గ్రంథకరణమునఁ దెనుఁగు వారికి మార్గదర్శకుఁ డైనట్లే, కవిత్వభోరణికిని మార్గదర్శకుఁ డైనాఁడు. ఆతనికివితాగమనము భావగంభీరయొక్క మై ‘గంధగజ గమనము’ బోలియుండును. అందువలననే, ఎఱ్ఱనామాత్యుఁ డిట్లనినాఁడు.

ఉ. ఉన్నతగోత్రసంభవము • నూర్జిత సత్త్వము భద్రజాతినం
పన్నము నుద్ధతాన్యపరి • భావి మదోత్కటము న్నరేంద్రపూ
జోన్నయనోచితంబు నయి • యొప్పెడు నన్నయభట్టకుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తి గతి • నెందును గ్రాలుటఁ బ్రస్తుతించెదన్
అట్టి నన్నయ కవితావనిత యొక్క గమనమును రెండుమత్తేభ
ములచే దిక్పదర్శనముగాఁ జూపెదను.

మ. మదమాతంగ తురంగ కాంచన లసన్మాణిక్య గాణిక్య సం
పద లోలింగోనవచ్చియిచ్చి ముదమొప్పం గాంచి సేవించిర
య్యదయాస్తాచలసేతుశీతనగమ • ధ్యోర్వీపతుల్ సంతతా
భ్యదయు స్థర్మజుఁదత్సభాస్థిత జగత్పూర్ణప్రతాపోదయున్.

సభాపర్వము. 1 ఆ.

ఇందు కావ్యమునకు 'రసమాత్మ' యని చెప్పవారి పక్షమున 'అద్భుతరసము' కలదు. భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మి పూర్వావరసముద్రమధ్యస్థమై, సేతుశీతాచలపర్యంతము సంపూర్ణముగ నెప్పుడును 'నేచక్రవర్తికిని' లోబడి యుండలేదు. నేటి బ్రిటిషువారి భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మియు, తద్విగ్రహముఁ జూడ, సంపూర్ణ శోభితయన వీలుకాదు; ఈరాజ్యలక్ష్మియందు, నేపాళము, గాంధారము' చేరక గ్రహణపుమొట్టెలు కలదానివలె నున్నది. 'ఛంచి, పోర్చిగీసు' కాలనీలు శరీరమునందలి వివర్ణపుమచ్చలం బోలి యున్నవి. నన్నయచెప్పిన ధర్మజుని రాజ్యలక్ష్మి, సర్వాంగ సుందరోపేతగాఁ జెప్పఁబడుట చే నపూర్వమై, అద్భుతరసము చిప్పిలుచున్నది.

బౌచిత్యమే కావ్యమున కాత్మ యనువారి పక్షమున నిందు మణిమయసభయందు, జగత్పూర్ణప్రతాపోదయుడై యుండఁ గాన ధర్మజునకు, మదమాతంగాదులఁ గానుకలుగా నొసఁగి సర్వదేశప్రభువులు సేవించుటయను పాత్రౌచిత్యము పరిపూర్ణమైయున్నది.

గుణము కావ్యమునకుఁ బ్రధానమనువారిపక్షమున, నిందు సాంపై న పదబంధము కలిగి శ్లేషగుణమున్నది.

‘రీతి’ యె కావ్యమున కాత్మయనువారిపక్షమున నిందు ‘వైదర్భీ’ రీతి కలదు.

అలంకారము లుండ్లినఁ గాని కావ్యమునకు శోభలేదను వారి పక్షమున నిందు ‘వృత్త్యనుప్రాసము’ అను శబ్దాలంకారమును, ‘ఉదాత్తము’ అను నర్థాలంకారమును గలవు.

వేయునేల, కావ్యమున కెవ్వరెవ్వ రేవి ప్రధానములై యుండవలె నందురో యట్టియంశములన్నియు నీపద్యమున శోభించుచున్నవి. కావుననే యిది యద్వితీయమగు పద్యమందురు.

నన్నయమహాకవి, ఎట్టియంశములు కవిత్వమునం దుండవలెనో, తనగ్రంథాదినె రాజనరేంద్రుని సభలోని కవులఁ గూర్చి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

“ మృదుమధుర రసభావ భాసుర నవార్థవచన రచనా విశారదులైన మహాకవులు ”

కవిత్వమునందలి ప్రైలక్షణము లన్నియు నీపద్యమునం బూర్ణముగ నున్నవి. తాను చెప్పినయంశము లన్నిటిని కవి యిందుఁ జూపియున్నాఁ డేమో ?

—, మఱియొక మత్తేభము. —

మ. వివిధోత్తుంగ తరంగఘట్టన చల , ద్వేలావనైలావలీ

లవలీలుంగ లవంగ సంగతలతా, లాన్యంబు లీక్షించుచున్

ధవళాక్షుల్ సని కాంచి రంతి నెమరం • దత్తీరదేశంబునం
దవదాతాంబుజ పనపుంజ నిభానఃయ్యశ్శోస్త మున్ దవ్వులన్.

ఆది. 2. ఆ.

కవిని 'శిల్పి'నిగాఁ దలంచుట తిక్కనమహాకవి 'నే నుభ
యభాషాప్రాధిఁ బాటించు శిల్పమునం బొరగుడన్' అని 'నిర్వ
చనోత్తరరామాయణమునఁ' జెప్పియున్నాఁడు. నన్నయకవి
యను మహాశిల్పి, ప్రపద్యమున నెట్టిశిల్పముం జెక్కెనో చూ
డుడు.

ఏలకతీఁగలు మొదలగునవి లవంగాదివృక్షములఁ జుట్టు
కొనియుండ నచటనున్న సముద్రమునందలి పెద్దకెరటముల తా
కుడుచేఁ జైతీఁగలు నాట్య మాడుచుండ 'కద్రువ, వినత'
యను నిద్దఱునుందరాంగనలాతీవలనాట్యములఁ జూచుచు నడచు
చుండ నెదురుగఁ గొంతదూరమున 'పద్మాద్యావర్తములు'
కలిగి, మృదు చైత్యరీరముగల తెల్లనిగుఱ్ఱ మొండు కాన్పించెను.

అను నొకచిత్తరువును మహాకవి యిందుఁ జూపి
యున్నాఁడు.

చిన్న ఫలకమువంటి యీమత్తేభపద్యమున నిన్నిశిల్ప
భేదములఁ జూపిన నన్నయశిల్పియొక్క 'ఉలి' సున్నితమై లో
తుగ చిత్రించునది యని తలఁపవలసియున్నది.

ఇందు 'భయానక, శృంగారరసముల' భావశబలత తోఁ

గూడ 'వృత్తనుప్రాస, ఉపమాలంకారముల' నిమిచ్చియు
న్నాడు. శ్లేషగుణ మున్నది.

పైపద్యములోని శిల్పమునే భావభేదముతో 'తిక్కన
మహాకవి' యెట్లు విపులముగాఁ జిత్రించెనో కనుఁడు.

సీ. చుంచులఁ జిగురాకు ♦ జించి యాడెడు నలి

నెలిగించు గండుఁగో ♦ యిలలసొంపు

నలరుఁ దేనియఁ గ్రోలి ♦ యన్ను సోలంబుల

మురియుతేటుల నునుఁ మ్రోతయింపుఁ

దమిఁ బండ్లరసమాని ♦ తమలోనఁ జెలఁగుచుఁ

బలికెడు రాచిల్క ♦ పదుపురంగుఁ

గొలఁకుల కెలఁకులఁ ♦ గూడి క్రీడించుచుం

డెడు సంచతండంబు ♦ నడబెడంగుఁ

తే. దరఁగఁ దేలుచుఁ బూఁదీవఁ ♦ దగులఁబడుచు

వచ్చు చిరుగాలి సోకును ♦ మెచ్చిమెచ్చి

తగిలి కొనియాడుచును విన ♦ తయును గద్రు

వయును మున్నీటిచేరున ♦ వనమునందు.

వ. మెలంగుచుండి రట్టియెడ.

చ. కరువునఁ బోసిరో విధునిఁ కాంతి సుధాభితరంగఁ దెచ్చిగం
డరు బానరించిరో హరుజ ♦ ట్లాస్థలికిం దొడ్డవైన యేటిపె
న్నురువునఁ జేసిరో యన మఁ నోజ్జసితచ్చవి నుల్లసిల్లు సుం
దర తురగోత్తమంబు దవుఁ దవ్వలఁ గాంచిరి చారులోచనల్

నన్నయ రచించిన 'కద్రూ వినతలు' నముద్రతీరవిహారమున నుచ్చైశ్రవముఁ జూచుటయే, 'తిక్కన' తనయానుశాసనికపర్వములోని 'సుపగ్గోపాఖ్యానమున' నముద్రతీరమునందలి వనమునఁ గద్రూ వినతలు విహరించుటయు, నుచ్చైశ్రవముఁ జూచుటయు వర్ణించియున్నాఁడు. *

నన్నయశిల్పి చిత్రఫలకము చిన్నజైనను నందు (మత్తేభము) సూక్ష్మముగా విశేషభావములఁ జెక్కియున్నాఁడు. తిక్కనశిల్పి యొక పెద్దఫలకమును, మఱియొక చిన్న ఫలకమును (సీస, చంపకమాలాపద్యములు) గూర్చి పెద్దదానియందు మున్నీటిచేరువవనములో 'గండుఁగోయిలలు చిగురాకులఁ ద్రుంచుచు నెలిగించుట, తుమ్మెదలు, పూఁదేనెలఁ గ్రోలి మత్తునొంది సంతోషముతో మృదువుగాఁ బాడుట, ఇంపైన రంగుగల చిలుకఱానందముతోఁ బండ్లరసముఁ గ్రోలి తమలోనె చెలఁగుచుఁ బలుకుచుండుట, హంసలు సొగసుగ నడచుచు, కొలఁకులకెలఁకులఁ గూడి కీర్తించుచుండుట, వాని నన్నింటిఁ జూచుచు, కెరటములనుండి వచ్చు చిరుగాలి తాకుడును మెచ్చుచు విహరించుచుండు కద్రూవినతలను జ్ఞప్తించినాఁడు.

* అనుశాసనికపర్వములో 'సుపగ్గోపాఖ్యానము' లేనుఁగన ముద్రింపఁబడిన సంస్కృతభారతమునఁ గాని, జౌత్తరాహపుట్రతులలోఁ గాని లేదు. దాక్షిణాత్యపుట్రతులలోఁ గలదు. ఆపుట్రతులలోఁ గూడ మున్నీటిచేరువ వనపర్ణవము క్వాంపము; నన్నయపర్ణవముఁ జూచియే దానిని విపులీకరింపఁదలచి తిక్కన యట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

చిన్న ఫలకమున, ‘చంద్రకాంతిని’ ముద్దచేసి కూర్చిరా? గంగానది నుండలి నురుగును మూసకట్టి చేసిరా? యనునట్లుండు సుందరమైన యుచ్చైశ్రవమును ‘కదూ’, వినతలు’ చూచుటను శీల్పించి యున్నాడు. నన్నయపద్యములో ‘ఆళి, శుక, పిక, హంసలులేవు తిక్కనపద్యములో ‘పెద్దవగుసముద్ర’ కెరటములు, లతానాట్యములు, గుఱ్ఱముపై సుడులు’ లేవు.

నన్నయపద్యములోని ‘శ్లేష’ గుణముఁబోలె నిందు ‘ప్రసాద’ గుణము కలదు. అందు భావశబలతవలె నిందు శృంగారరసము కలదు. అందు సమానాలంకారముఁబోలె నిందు ‘భ్రాంతి’ మదలంకారము కలదు. నన్నయ చిన్నపద్యమున విశేషాంశములఁ జూపియున్నాడు. తిక్కన రెండుపద్యములలో విశేషభావములఁ గూర్చియున్నాడు. నన్నయది సంస్కృతపదజాలము, తిక్కనది యాంధ్రపదవిసరము—నన్నయ కవిత, గజగమన యైనట్లే తిక్కనకవిత ‘కలహంసయాన’ యైనది. ఏది సుందరము రెండును భేద మెక్కడ? చమవరుల హృదయములలోనె

శీల్పి, యొక్కయెడ నొకవిధమగు భావములఁ జిత్రించి యీ భావములనె మఱియొక చోటునఁగూడ సమయానుసారముగఁ గూర్చి చిత్రించును.

“అమరావతి స్థూపమున ‘గోతమీపుత్రశాతకర్ణి’ చక్రవర్తి యొక్క యావనమునందలి శృంగారలోలతయు, ఆతఁడె

‘నాగార్జును’ నుపదేశముచే న్న స్త్రీలతోఁగూడ భక్తుఁ డగుటయు, నొక ‘గజము’ మేరగల తెల్లనిశిలపైఁ జెక్కఁబడెను.* ఆ భావములనె ‘భట్టిప్రోలు’ స్తూపమునందును, నాశిల్పియె, నల్లని శిలపైఁ జెక్కియున్నాఁడు. †

అట్లే తిక్కన శిల్పియుఁ దొలుత ‘అళి, పిక, శుక, హంసల’ చేస్థితములను శ్రీరాము నుద్యానవనమునఁ జిత్రించి, పిమ్మట దానినె కీచకు నుద్యానవనమునఁ గూడ నవస్థాభేదములతోఁ గూర్చియున్నాఁడు) చూడుఁడు—

❖❖ శ్రీరాముని యుద్యానవనవిహారము ❖❖

నీ. తీగె యుయ్యెల లెక్కి † తూఁగి యాడుచుఁ గూడి
పాడెడు మత్తాళి † బాలికలను
బలుకులతోడన † యలవడఁ దొడఁగియు
నేరని కీరకు † మారికలను
నింపారు లేదూడు † లేరి పిల్లలకుఁ బె
ట్టుచునున్న హంసకు † టుంబినులను
ఫలరస మొండొంటి † కెలమిఁ జెంచులనించు
తఱిఁ జొక్కుకోకిల † దంపతులను

* ఈశిల యెటులనో బండు బాతీయకలాకాలకుఁ జేరి మ్యాజియము హాలున జాగ్రత్త చేయఁబడెను.

† భట్టిప్రోలు స్తూపమునకు సమీపమున నున్న యొక దేవాలయముఖ్యార్చమునఁ దాఫలముచేయఁబడియున్నది

తే. జూచిచూచి యొండొరులకుఁ ♦ జూపిచూపి

చెలుల కెఱిగించి కొనియాడి ♦ చెప్పిచెప్పి

చిత్త హరి విహారనం ♦ నేవఁ దగిలి

యుల్లసిల్లిరి వనితయు ♦ వల్లభుండు.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము. 8 ఆ.

❖❖ కీచకుని యుద్ధానవనవిహారము ❖❖

సీ. ఇంపైన ప్రియకాన ♦ నిచ్చి నిల్చినమధు

వాదట నానుమ ♦ త్రాళి విభుని

జ్ఞేబువల్ పచరించి ♦ చుట్టు గ్రుమ్మరి మనో

రమ నియ్యకొలుపు మ ♦ రాశవిభుని

ఫలరన మొండొంటి కెలమిఁ జెంచుల కిచ్చు

మెయిన చొక్కెడు శుక ♦ మిథునములను

గమిఁబాసి తలిరుజొం ♦ పమునకు మెయిమెయి

దాఁకంగఁ జను పిక ♦ దంపతులను

తే. జూచిచూచి యుల్లంబున ♦ నేచి కోర్కు

లడరఁ జిడిముడిపడు మ్రాను ♦ పడు వెడంగు

పడు వెనుంబడుఁ దల్లడఁ ♦ బడు దురంత

చింతబారికి నగపడు ♦ సింహబలుఁడు.

విరాటపర్వము-2 ఆ.

ఇంక నొకటిరెండు నన్నయ తిక్కనల పోలికలఁ జూపుడు:—

❖ ❖ ❖ స న్న య ❖ ❖ ❖

వ. ఇ ట్లకతంబ యేకవస్త్రయై యోడనెక్క వచ్చువారి నిరీ
క్షించుచున్న 'సత్యవతిం' జూచి యామునివరుండు దాని
యందు మదనపరవశుండై దానిజన్మంబుఁ దనదివ్యజ్ఞానం
బున నెఱింగి యయ్యోడనెక్కి దానితో నొక్కట చనిచని.

సీ. చపలాక్షి చూపుల ❖ చాడ్చున కెడ మిచ్చుఁ
జిక్కనిచనుఁగవఁ ❖ జీరఁగోరు
నన్నువ కౌఁదీగ ❖ యందంబు మది నిల్పు
జఘనచక్రింబుపైఁ ❖ జలుపు దృష్టి
యభిలాష మేర్పడ ❖ నట్లుండఁగాఁ బల్కు
వేడ్కతో మఱుమాట ❖ వినఁగఁ దివురు
నతిఘన లజ్జావ ❖ నత యగు నక్కన్య
పైఁ బడి లజ్జయుఁ ❖ బాపఁ గడఁగు

ఆ. నెంతశాంతు లయ్యు ❖ నెంతజితేంద్రియు
లయ్యుఁ గడు వివిక్త ❖ మయినచోట
సతులగోష్ఠిఁ జిత్త ❖ చలన మొందుదు రెందుఁ
గాముశక్తి నోర్వఁ ❖ గలరె జనులు.

ఆది. 3. అ.

పై యంశము 'పరాశరమహర్షి' సత్యవతితో నేకతమ
యోడ నెక్కినపుడు గల్గిన చిత్తచాంచల్యముతోఁగూడిన భావో

ద్రోణుని నమస్కరించి యాతనిని వర్తిచుటకు హేతువును 'అర్థాంతర'న్యాసముతో నింపుగ సమర్థించియున్నాడు.

... తిక్కన ...

చ. అని యని యుగ్గడించు ధృతిఁ యల్లలనాడినఁ దల్లడించుఁ బై
కొను తలఁ పోరగించు మదిఁ గోర్తులు పేర్చిన నప్పళించు నె
ట్టన తెగ నగ్గలించు నచటన్ జనులం బరికించు బుద్ధిదూ
లినవెన నెంతయుం గళవఁ బించు మనోజవికారమన్నుడై.

... ..

సీ. తన్వంగి మవ్వంపుఁ ♦ దనులత నెనఁగెను

నునుఁగొంతి వెల్లువ ♦ మునుఁగఁ బాటఁ

గిసలయహస్త కెం ♦ గేల నేరారు కొ

మ్మించను లేయెండ ♦ మిగులఁ బర్వఁ

గమలాస్య ముద్దుమొ ♦ గంబు మెఱుంగుల లే

మొత్తంబు పరిచుట్టా ♦ ముట్టికొనఁగ

ధవళాక్షి తొంగలి ♦ తఱచు తెప్పలచెన్ను

కప్పను చీకటి ♦ గవియుదేర

తే. బెగ్గలం బంతకంతకు ♦ నగ్గలించ

నొదవు చెమటతోఁ జిత్తంబు సెదరి యెందు

మెలఁగఁ దలఁ పేది యాసింహ ♦ బలుఁ డనంగు

పట్టి యాడెడు జంత్రంబు ♦ పగిది నుండె.

విరాటపర్వ. 2. ఆ.

ఇం దెవరివర్ణన మింపై యున్నది ? భేద మెక్కడ ?
సన్నయ సంస్కృతపదభూయిష్ఠముగా గాని తెనుగున బాగు
గఁ గవిత్వముఁ జెప్పలేఁ డనువారి మతము నాతనిసీసపద్యము
త్రోసివేయుచున్నది.

ఇంక నొకటి.

❖❖❖ న న్న య. ❖❖❖

ఉ. ధారుఃశిరాజ్యసంపదమఃదంబునఁ గోమలిఁ గృష్ణఁ జూచి రం
భోరు నిజోరుదేశమన , నుండగఁ బిల్చిన యిద్దురాత్ముడు
ర్వార మదీయబాహుపరి , వర్తితచండగదాభిఘాత భ
గ్నోరుతరోరుజేయుదునుఁ యోధనునుగ్రరణాంతరంబునన్.

సభాపర్యము. 2. ఆ.

ఇది ద్యూతసమయమున దుర్యోధనుఁడు ద్రౌపదిని దన
తొడపైఁ గూర్చుండుమని సన్నజేయఁ జూచి భీముఁ డనిన
పరుషోక్తులు—

❖❖❖ తి క్క న. ❖❖❖

శా. గంగానందనుగూర్చి ద్రోణుపని సక్కుంజేసి కౌరవ్యవీ
రాంగము ల్లునుమాడి తత్ప్రబలపై , న్యం బెల్ల మాయించి
యిత్తుం గొంతేయుల కిమ్మహీవలయమున్ , దుర్దాంత చం
చద్భుజాసంగస్ఫూర్దిత చక్రవిక్రమకళాఁ సంక్రీడ నోన్మాదిన్.

భీష్మపర్యము. 2 ఆ.

ఇది భీష్ముని మూడవనాటియుద్ధమున నర్జునుడు డస్సి
యుండ, సమస్తపాండవ సైన్యంబులు పరువిడ కృపకృతవర్షా
శ్వత్థామ సైంధవాదు లాతనిపై బడినప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు సా
త్యకితో ననిన భీషణవాక్యములు.

‘నీర, కాద్ర, రస’ పోషకమును దీర్ఘసమాసయుక్తి
మునగు ‘ఓజో’ గుణము రెండుపద్యములలోను నెల్లు సుభటమై
యున్నదో కనుడు.

పైని వ్రాయఁబడిన మూడంశములలోను నన్నయ తి
క్కనలు మూలము ననుసరింపక స్వేచ్ఛాకల్పనములనే మూల
ముకంటె నింపుగఁ జేసియున్నారు. ఇంక నొక్కయంశమున
మాత్ర ముభయుల పోలికలను జూపి యాయంశమును ముగిం
తును.

—> స న్న య. <—

క. వెలయంగ నశ్వమేధం

బులు వేయును నొక్కసత్య • మును నిరుగడలం

దుల నిడి తూపఁగ సత్యము

వలనన ములుసూపుగౌర • వంబున పేర్కిన్.

ఆది. 4-84.

— తి క్క న. —

తే. వాజమేధముల్ వేయొక్క • వలనఁ బెట్టి
య లఘుసత్సంబు దక్కటి • వలని యందు

నిల్పి తులఁ దూఁపఁగా నత్య ♦ నిష్కలోని

యర్థమున కెత్తువచ్చె న ♦ య్యధ్వరములు.

ఆను. 2-43

ఇందు మొదటిపద్యము లోకమున నెక్కుడు ప్రచారమున నున్నది. అందలి 'ములుసూపు' ప్రయోగమచిత్యవిశేషముఁ దెల్పును. నన్నయ తిక్కనకంటెఁ దక్కువవాఁడు కా నందుననే, నాతఁడు నన్నయనుఁగూర్చి 'అంధ్రకవిత్వవిశారదుండు విద్యాధయితుం డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్ట దక్షతన్' అని ప్రశంసించెను. 'నన్నయ, తిక్కనల' భేదము, అట్లాంటిక్క, పసిఫిక్కు, మహానముద్రముల భేదము వంటిది.

❖❖ నన్నయ సంస్కృతభాషాప్రాధిమ. ❖❖

నన్నయనాటికి, తెనుఁగుభాష యున్నతస్థానమున నుండునందునను నేటియాంగ్లభాషవలె నాఁడు సంస్కృతమున నాదరము హెచ్చుగనుండుటచేతను, నాతఁడు సంస్కృతభాషనే పెద్దనమాసములతోఁ గూర్చినను, సులభముగ స్థలమగురీతిని సొంపుగ బ్రయోగించియున్నాఁడు. కొన్నిపద్యములలో 'డు' మాదిప్రత్యయములఁ దీసివేసి 'సు' బాదులఁ జేర్చిన, నవి సంస్కృతశ్లోకము లగును. అందుల కొకపద్యమును నిదర్శనముగఁ జూపెదను.

క. విమలాదిత్యతనూజుఁడు

విమల విచారుఁడు కుమార ♦ విద్యాధరుఁ డు

త్ర మచాభక్యఁడు వివిధా
గమవిహితశ్రమఁడు తుహిన • కరుఁ డురుకాంతిన్.

ఆ. 11. 1 ఆ.

శ్లో. విమలాదిత్యతనూజ్ఞో

విమలవిచారః కుమార విద్యావాన్

ఉత్త మచాభక్యో వివిధా

గమవిహితశ్రమ స్తుహినకరోరుకాంత్యా॥

పైపద్యములోని సంస్కృత మేమియుఁ గష్టము లేకయే తెనుఁగువలె నర్థ మగుచున్నది ఇట్లే నన్నయ తెనుఁ గునను నింపుగఁ గవిత్వముఁ జెప్పవాఁడె. అందువలననే తిక్కన 'ఆంధ్రకవిత్వవిశారదుఁడు' అనుట కలిగెను.

అతఁ డాదికవి కాఁడని యనేకులు, 'వేములవాడ భీమమ్మ, రంగనాథుఁడు, నన్నె వోడుఁడు' మొదలగువారి నాతి నికిం బూర్వులనుగాఁ జేయఁ దివిరిరి గాని నన్నయ యందఱిని మించి నేటివఱకు సగ్రస్థానముననే నిలిచియున్నాఁడు.

తిక్కనసోమయాజి.

నన్నయమహాకవి, ఆరణ్యపర్వమును గొంత యాంధ్రీ కరించి యే కారణముననో విరమించెను పిమ్మట (క్రీ. త. 1063) మరల తెనుఁగుదేశము కలహములచే నల్లకల్లోలము

నొందినది. పశ్చిమచాళుక్యప్రభువగు 'అఱవవిక్రమాదిత్యుడు' తెనుగుదేశము నాక్రమించి కొంతకాలము పరిపాలించెను. అతని పరిపాలనములోనే జైనమత మీదేశమునకు వలస వచ్చి నెలకొని యేకోత్తరాభివృద్ధి నొందినది. తూర్పుచాళుక్యులు క్రమముగా నీయాంధ్రదేశమును నదలి 'చోళు'లైరి. పశ్చిమమున 'వీరశైవము' దక్షిణమున 'నిశిష్టాద్వైతము' పుట్టి యచటి జైనమతౌద్ధత్యమును గొంత నివారించినవిగాని, ఓరుగంటి సామ్రాజ్యమున జైనము వృద్ధిచే పొందినది. నైదికమతము మల్లుమొగముఁ బట్టెను.

ఇట్టి 'దేశోపద్రవ, మతోపద్రవ' కాలములలో, నైదికమతోద్బోధకమగు మహాభారతము నాంధ్రీకరింప నెవరికి బుద్ధి పొడమును? ఆంధ్రకవు లా యుపద్రవకాలమునను లేకపోలేదు. 'పాల్కురికి సోమనాధుడు, వేములవాడ భీమకవి, మంచెన, బద్దెన, సన్నె వోడుడు' మొదలగు కవు లెందఱో పుట్టి కొన్ని గ్రంథములఁ జేసిరి. కాని, మహాభారతము నాంధ్రీకరింప వారికి నాహసము కలుగలేదు. ఇట్లు సన్నయకుఁ బిమ్మట రెండుశతాబ్దములు కడచెను

పిమ్మట నాంధ్రవాఙ్మయాభికిఁ బూర్ణచంద్రుఁడో నాతిక్కనమహాకవి 'నెల్లూరు' పురమున నుదయించెను. అతఁడు వేద వేదాంగవేది, 'ఫలనదర్శన బోధ పర్యంతం సావ్యధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః' అను ప్రాచీనోక్తిననుసరించి యజ్ఞముఁ జేసి సోమ

పవిత్రీకృతవాగ్గిరియము కలవాఁ డయ్యెను. అంతమాత్రమే కాదు. నన్నయ, అవిరళజపహోమతత్పరుఁ డైనట్లే, యీతఁ డును ‘సతత స్వాహా స్వధాదిశబ్దవ్యయ సంస్కృత సత్కృతశత మఖముఖనిలింపపితృవరుఁ’డయ్యె. ♦ ఇంతమాత్రమే కాదు. నెల్లూరు మండలమునకుఁ బ్రభు వగు ‘మనుమసిద్ధిభూపాలు’నకు, మంత్రియయ్యె. ఆయుద్యోగ మాతనితెగ్గడి తాతలనుండియు సాంప్రదాయసిద్ధమగు నుద్యోగమే. ఆతని పితృవ్యపుత్రుఁడగు ఖడ్గ తిక్కన* మహావీరుఁడనుగాథలు జగద్విదితము లైనవిగాదా ! ఆకుటుంబములోని స్త్రీలును వీరవనితలే యట!

తిక్కన, పండితుఁడే కాక సంస్కృతాంధ్రభాషలలో ననర్గలముగఁ గవిత్వముఁజెప్పు మహాశక్తి సంపన్నుఁడు. ఖడ్గ తిక్కన కత్తి నెంతచుటుకుగఁ ద్రిప్పఁగలఁడో యీకవి గంటము సంతకంబెను మిన్నఁగఁ ద్రిప్పఁగలవాఁడు.

మంత్రిత్వమును జేయుచునే తిక్కనతనప్రభువగు మనుమసిద్ధికి ‘నిర్వచనోత్తరరామాయణము’నంకితముఁ జేసియున్నాఁడు. మనుమసిద్ధిరాజ్యము చిన్నదైనను, దేశపుఁబాలిమేరలయందా శత్రువులతోఁ బెక్కుయుద్ధములు సంభవించుటచే మంత్రియగు తిక్కనయు, నాయుద్ధములలో రాయబారములునడపి, యుద్ధములఁ బాల్గొనుట తటస్థించుచుండును గదా! *

♦ చూ. దశకుమారచరిత్ర. పుష్పంతములు.

* మనుమసిద్ధికి ‘కర్ణాటక సోమేశ్వరుడు, రక్కస గండఁడు,

‘అక్కన్న, బయ్యన్నల’తో నైన యుద్ధమున మనుమ సిద్ధి రాజ్యచ్యుతుఁడు కాఁగా, ‘తిక్కనమంత్రి’ తనప్రభువు పక్షమున, త్రిలింగదేశసమ్రాట్టగు ‘గణపతిదేవచక్రవర్తి’ కడకు రాయబారిగఁ బోయి యట విద్యచేతను, మంత్రాంగశక్తిచే తను జక్రవర్తిని మెప్పించి. చక్రవర్తిచే ‘మనుమసిద్ధి’శత్రులఁ గొట్టించి యాతనిచేఁ దిరిగి మనుమసిద్ధికి రాజ్య మిప్పించెను. తానును నెనిమిదిగ్రామములను బొంది చిన్న జమీందారయ్యెను. ప్రభువగు మనుమసిద్ధిచే ననేకబహుమతులను గౌరవములను బొందెను. కృతులఁ జేసి, కృతులఁ బొంది, కృతికర్తల నాద రించి సుకృతి యయ్యెను. వైదికముగ-తాకికముగ నెన్నివిధము లగు నుత్కృష్టకార్యములఁ జేయవలెనో, ఎన్ని గౌరవముల నంద వలెనో, యన్నిటిని బొందెను. అట్టివైభవ మేయాంధ్రకవికిఁ గల్గెను ?

ఎన్ని యుత్కృష్టగుణములు మహాపురుషున కుండవలె నో, ఎట్టిప్రతిభ మహాకవి కుండవలెనో, అవన్నియుఁ దిక్కన సోమయాజిలో మూర్తీభవించి యున్నవి. అందువలననే యా మహాపురుషుఁడు మహాభారతముపై దృష్టి సారించినాఁడు. నన్నయఁ ఘక్కికఁ దెలిసికొనినాఁడు; నన్నయవలె నాంధ్రీకరింపఁ దలపెట్టినాఁడు. అప్పుడు నన్నయనాఁటికుండిన సంస్కృతభాషా మహారాష్ట్రసామంతుఁడు, అక్కన్న బయ్యన్నల’ అనువారలతోఁ బోరులు కలిగెను.

ప్రభావము, వైదికమతాతిశయము, దేశమున లేదు. తనకు నన్నిహితమైన ద్రవిడదేశమున 'శైవ, వైష్ణవ'మతోద్బోధకములగు గ్రంథములు ద్రవిడభాషలో మితిమీటి పుట్టుచున్నవి. జైనములు కర్ణాటకభాషలో ననేకగ్రంథములఁ జేయుచున్నారు. 'పాల్కురికి సోమనాథాది'కవులు 'జానుతెనుగు' అనుపేరితో నాంధ్రమున శైవమతోద్బోధకములగు గ్రంథములను వ్రాసియున్నారు. నన్నెచోడదులు 'ఆంధ్రకవిత్వము' అనిపేరు పెట్టి యు 'ద్రవిడ, కర్ణాటక' పదముల నందు నియమము లేకుండఁగఁ జేర్చుచున్నారు. కాన, తిక్కనమహాకవి, ఎంతవఱకు దేశీయ పదములఁ బ్రయోగింప సాధ్యమగుచో యంతవఱకుఁ జేర్చుకొని, సంస్కృతమును గూడఁ దఱచుగ మేళవించి విరాటపర్వమునుండి భారతము నాంధ్రీకరింపఁదొడఁగెను. * తిక్కనగంటముయొక్క యదృష్టమో నా,దానికిఁ దొలుత హృదయాహ్లాదకథాసంవిధానముగల, విరాటపర్వమే రంగస్థల మయ్యెను. ఆతని గంటము నిరర్గళముగ నంచరించెను. కాని, యీమహాభారతము నెవరికిఁ గృతినీయవలెను ? అని కవి వితర్కించెను. ఆకాలమున జైనమతము విజృంభించి యున్నది. జైనుల, యిరువదినలుగురు 'తీర్థంకరులు' దేశమున భిన్నభిన్నరూపములఁ గొలువఁబడుచుండిరి. మతసమరసముకై పెక్కండ్రుమహా

* అరణ్యపర్వశేషమును తిక్కన పూర్తి చేయకపోవుటకైన కారణము లింతకుఁబూర్వమే వ్రాయఁబడెను.

మహులు యత్నించుచుండిరి. శ్రీరామానుజులవారు తొలుత శైవక్షేత్రముగు 'తిరుపతిని' వైష్ణవక్షేత్రముగఁ జేసిరి. తిరుపతి వేంకటేశ్వరవిగ్రహమున శివచిహ్నముగు జటాజూటము, విష్ణుచిహ్నములగు శంఖచక్రములు గలవు. ఇట్టి యర్చారూపములు 'బాదామి, హఃహరము, పూనా' మొదలగుచోటులను గలనఁట ! ఇట్టి 'శివ, కేశవ' చిహ్నములు, జైనుల యిరువదిమూడవతీర్థంకరుడగు 'పార్శ్వనాథుని' యందును గలవు. ఈ దేవతాద్వంద్వార్చనములను బుద్ధిమద్రేసరుడగు తిక్కన పరికించినాఁడు. దేవున కేదిప్రీతి యనుకొనినాఁడు ? ఒకప్పుడాకవి.

శ్లో॥ కి మస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వం
కిం కాలకూటం కిమువా యశోదా
స్తన్యం వద స్వాదు తవ ప్రభో మే॥

తా॥ ఓప్రభువా ! నీవు అస్థికలమాలిక నలంకరించుకొనుట గౌరవ మనుకొందువా ? లేక కౌస్తుభమణిని ధరించుట గౌరవ మనుకొనెదవా ; నీకు కాలకూటవిషము రుచికరమా ? లేక యశోదయొక్క స్తన్యము రుచికరమా ?

అని శైవ వైష్ణవచిహ్నములతో నాకాలమున నారాధింపఁబడు, దేవదేవుని నుతింపఁ గొన్నిదినముల కీక్రిందిరీతిని స్వప్నము కలిగెను.

సీ. కరుణారసము పొంగి ♦ తొరఁగెడుచాడ్పున

శశిరేఖ నమృతంబు ♦ జాలువాట

హరినీలపాత్రిక ♦ సురభిచందన మున్న

గతి నాభిధవళపం ♦ కజము మెఱయ

గుఱియైన చెలువున ♦ నెఱసినలోకర

క్షణ మన గరళంబు ♦ చాయ దోష

బ్రథనూద్రుఁ దోఁతెంచు ♦ భానుబింబము నా ను

రమ్మునఁ గొస్తుభ ♦ రత్న మొప్ప

తే. సురనదియును గాళిందియు ♦ బొరసినట్టి

కాంతిపూరంబు శోభిల్లి ♦ శాంతమూర్తి

నామనంబు నానందమ ♦ గ్నముగఁ జేయ

నెలమి నన్నిధిసేసె స ♦ ర్వేశ్వరుండు. విరాటపర్వ. 1 ఆ.

ఇంచుమించు తిక్కనసోమయాజికి స్వప్నమునఁ గాన్పించిన రూపకల్పనములతోనె, జైనమతస్తులగు ‘మానతుంగ, నత్యసేన, దేవనంది, వాదిరాజ, హేమచంద్ర, జినవ్రభ సూరి’ మొదలగుకవులు, తీర్థంకరులను స్తుతించిరి. వారు నుతించిన స్తవములలో దేవుఁడు, శ్రీనివాసుఁడు, వృషభధ్వజుఁడు శ్యామాశ్యామాంగధారుఁడు, ఘణిభూషణుఁడు, విషాపవారి, మొదలగు విశేషణముల నుంచి నుతించియున్నారు.* తిక్కనవర్ణ

* పైకవుల గ్రంథములు ‘కావ్యమాల’ యొక్క సప్తమగుచ్ఛమున, గలవు.

సముతో నించుమించు సమానమైన 'జనప్రభసూరి' యొక్క
'పార్శ్వనాథ' స్తవమునుండి యొక్క శ్లోకము నుదాహరించు
చున్నాను.

శ్లో॥ సంసారాంభోధివేలా! జడవిడిడమతిథ్వాంత విధ్వంసహంసః
శ్యామాశ్యామాంగధామా! శతకమతసోఘర్మనిర్మాధపాధః
స్ఫారస్ఫూర్జత్ఫణీద్రవగుణఫణమణిద్యోతిరుద్యోతితాశా
చక్రశ్చక్రధ్వజస్త్యం జయ జన! విజితద్రవ్యభావారివార॥

జనప్రభసూరి.

తా॥ జయింపఁబడిన ద్రివ్య శత్రుభావములుగల యోజినఁడా!
నీవు సంసారసముద్రమునకుఁ జెలియలికట్టనై, జనులయొక్క
జడబుద్ధి యనుచీకటిని బోగొట్టు సూర్యుడనై, నలుపుతె
లుపు కలిసిన శరీరకాంతి కలవాడనై, దుర్మార్గుడగు
'కమసుఁడు' అనువాని తపస్సుయొక్కవేడిమికి స్తరైనవా
డనై * ప్రకాశించుచు బుసకొట్టుచున్న ఫణీంద్రునియొక్క
గొప్పదగు పడగపైఁగల మణులకాంతిచే వెలుగుచున్న
దిచ్ఛక్రము గలవాడనై, చక్రధ్వజుడనై సర్వోత్కృష్టఁ
డవుగా నుండుమా !

పై శ్లోకమున ఫణీంద్రధారణము శివచిహ్నమును, చక్ర

* కమసుఁడు నొక ధూర్జతాపని చేయు ఘోరతపస్సును పా
ర్శ్వనాథుఁడు నివారించెనని శైవుల గ్రంథములఁ గలదట!

ధ్వజము కేశవచిహ్నమును, శ్యామాశ్యామాంగ ముభయ సమ్మేళనచిహ్నమునై యున్నవి.

తిక్కనసోమయాజి భారతములోని యాశ్వాసా ద్యాశ్వాసాంతములలో నొసర్చిన హరిహరస్తవభావములు చాలవఱకుఁ జెని చెప్పిన 'హేమచంద్రాది' కవుల జినస్తవభావములఁ బోలి యున్నవి.

జైనమతము, అనైదికమతము. వేదకర్మములను జైనము నిరసించుదు. భక్తియే వారికిఁ బ్రధానము. అందువలననే తిక్కనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించినదేవుఁడు తిక్కనతో నిట్లనినాఁడు:—

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగు • వర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
నేభదములేని భక్తిమది • నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ మ
త్పాద నిరంత సమరణ • తత్పరభావము కల్గి నాత్మ స
మ్మోదముఁబొందఁ గావ్యరస • ముం గొనియాడుచు నుండు
దెప్పుడున్.

విరా. 1 ఆ.

పై పద్యములో వైదికమతమున సంచరించు నీవు భేదము లేని బుద్ధితో నున్నావనుటలో 'అద్వైతమతము' అనునర్థము గాఁ గొందఱు చెప్పుదురు. కాని, వైదికమతము, అద్వైతము నకు వేరుకాదు. అద్వైతమున నిష్కామకర్మము, జ్ఞానము

ములే ప్రధానములు. భక్తి నామమాత్రము. అద్వైతము వైదిక కర్మములను సమర్థించియే యున్నది. ఇట భేదములేని బుద్ధి యనగా 'వైదిక, అవైదిక' మతములయందు భేదములేని బుద్ధి యని యభిప్రాయము.

మఱియు 'హరి, హరులు' విరాట్టయొక్క 'నత్త్వ, తమో' గుణావతారులు, దేవతలు 'విరాట్ట' యొక్క గుణము లని, యుపనిషత్తులు చెప్పుచున్నవి. * ఒక్కవ్యక్తియందు రెండుధర్మము లుండుట జైనమత మని, బ్రహ్మసూత్రభాష్య కర్తలగు శంకరాదులు దానిని నిరసించిరి. † ఇక్కడ వ్యతిరేక ధర్మములు గల 'నత్త్వ, తమో' గుణములు 'హరిహరనాథుని' యం దాగోపించుట యద్వైతమతవ్యతిరేకము.

అందువలననే యభేదబుద్ధి గల 'తిక్కనమహాకవి' ప్రారంభముననే జైనమతఖండనము గల 'సనత్సుజాతీయము'ను, పెక్కుచోటుల 'దేహాత్మవాద' నిరసనము గల భగవద్గీతలను తెనిగింప లేదు. 'అశ్వమేధపర్వమున' బ్రాహ్మణగీతలలోని 'యజ్ఞపశువిశననము' గూర్చి సంస్కృతమునఁ బశువిశనన ముచిత మని సమర్థింపఁ, దిక్కన దానికి వ్యతిరేకముగాఁ బశువి శననముకంటె సాత్త్విక తపస్సే యుచితమని వ్రాసియున్నాఁడు. ‡

* చూ బృహదారణ్యకోపనిషత్తు శాకల్యప్రశ్నలు.

† చూ శంకర, రామానుజ, మధ్వ భాష్యములలోని వైవాదికరణము.

‡ ఆంధ్రభార. అశ్వ. 2 అ. 65 మొదలు 77 కడకు.

మఱియు, జైనులు, పురుషుడు తా జేసిన సుకృత దుష్కృతములు పూర్తిగ ననుభవింపఁ దగినవియే కాని, దుష్కృతమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము లే దందురు. వైదికమతమునఁ గొన్ని సుకృతకార్యములచే దుష్కృతములు తొలఁగు నని చెప్పఁబడియున్నది. ఇట్లుండ తిక్కనసోమయాజి, సంస్కృతమున దుగోధనుఁడు 'రణ'నిహతుఁ డగుటచే శాశ్వతస్వర్గము నొందె నని యుండ మూలవిరుద్ధముగా నిట్లాంధ్రీకరించెను.

క. రారాజు నాకనరకో

దార సుఖాత్యంత దుఃఖ • ధామంబులఁ బెం

పారియు హీనత నొందియుఁ

గౌరవకులనాథ ! పిదపఁ • గలియుం దొండెన్.

స్వర్గారోహణపర్వ.

కొందఱు 'భగవద్గీతలు, సనత్సుజాతీయము, ఉత్తర గీతలు' వేదాంతరహస్యము గలవిగాన వాని నాంధ్రీకరింప లే దందురు. భగవద్గీతాదుల నాంధ్రీకరించుటకంటె వేదమంత్రముల నాంధ్రీకరించుట సనాతనమతమునకు విరుద్ధము. దాని ననుసరించియే, 'సన్నయ, ఎఱ్ఱాప్రగ్గడలు' తమయాంధ్రీకరణమున వైదికమంత్రముల నాంధ్రీకరింప లేదు. తిక్కన యట్లు కాక, ఉపనిషత్తులలోని మంత్రభాగముల నెట్లాంధ్రీకరించెనో చూడఁడు:—

ఆ. * హరి సహస్రశీర్షః † బరము సహస్రాక్షు
 వేదమయు సహస్ర ‡ పాదు ‡ నలఃతు
 తైనవారికంటె † నలఃతుః బెద్దలకును
 జాలః బెద్దయగు ద † యాశుః గొలుతు.

తే. శ్రవదనబాహూరుపదము లె † వ్యాడు విప్ర
 రాజ నైశ్యశూద్రులకు సంఃప్రభవదేశ
 ములుగ వెలుగొందు నమ్మహా † మూర్తి విభవ
 దీప్తువర్ణాత్మకుని బ్రహ్మ † తింతు విష్ణు.

శాంతిపర్వము. 2 ఆ.

ఇట్లని చెప్పట హరిహరనాథుఁ డద్వైతబ్రహ్మము
 కాక నాఁటికాలమున దేశమున నారాధింపఁబడు నొకయర్చా
 మూర్తి యని చెప్పటకే. తిక్కయబ్బ, నాఁడుదేశమునం దుం
 డిన ‘జైన, శైవ, వైష్ణవ’ మతములకు సమరసముఁ గలిగిం
 చుటకే హరిహరనాథరూపముగల దేవు నారాధించి కృతకృత్యుఁ
 డయ్యెను. తిక్కనకవితలోఁగల యిట్టి మత సమరస భావము
 లెన్నియో కలవు. ప్రకృతివర్ణనములఁ జేయుటతో నాతఁ
 డెట్లు మూలము నతిక్రమించెనో, మతాంశములఁ గూడ నతఁడు

* “సహస్రశీరా పురుష సహస్రాక్ష సహస్రపాత్.”

† “అశోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్”

‡ “బ్రాహ్మణోస్యముఖమాసీత్, బాహూరాజన్యః కృతః

ఊరూయదస్యతద్వైశ్యః పద్భ్యిగ్ం శూద్రో అజాయత.

తై త్తిరీయోపనిషత్తులు.

మూలము సతిక్రిమించెను. ఇట్లు నన్నయకూడ వైదికమతో దోర్బీధకములగుపట్టులలో మూలాతిక్రమణముఁ జేసెను. ఇవియు మహాకవుల లక్షణములే—

ఇప్పుడు సనాతనధర్మమునఁ బ్రవర్తించు స్మార్తబ్రాహ్మణులు చేయు ‘ పంచాయతన ’ దేవతార్చనములలోనుండు * ‘ ఆదిత్య, అంబిక, విష్ణు, గణనాథ, మహేశ్వర ’ రూపములు మతసామరస్యముకై కల్పింపఁబడినవియే. అనైదికమతిములగు ‘ జైన, బౌద్ధ, శైవ ’ మతములు వైదికమతములో, నదులు మహానదుద్రమున లీనమైనట్లు లీనమై, సనాతనమతము, లేక హిందూమతము, అనుపేరు కలదైనది.

... ..

తిక్కన మహాకవి కవిత్వము

—:0:—

తిక్కనకవిత, సమయానుసారమగు ‘ ఓజః, ప్రసాద ’ గుణములతోఁగూడి సరసమై పాత్రోచిత్వముగ జాతీయోక్తుల నొంది శోభించును.

ఆతఁడు, మంత్రి, దండనాథుల, వంశపువారి డగుట చేతను, స్వయముగ రాయభారములను నడుపుటచేతను, రాయ

* శ్లో1 ఆదిత్య మంబికా విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరమ్॥

బౌరములను వర్ణించుపట్టులను, 'పీర, చాద్ర, భయానక' రసములతోఁగూడిన యుద్ధవర్ణనములయందును, మూలమును మించి నేవేచ్ఛగ నింపుగ నాతనిగంటము తాండవమాడును. ఉద్యోగపర్వమునఁ గొన్నియెడల మూలభిన్నముగఁ దిక్కన యాంధ్రీకరించె నందురు. సత్యమే; కాని, యచట ముఖ్య గాథలకు భిన్నముగఁ జెప్పలేదు. సమయము ననుసరించిన నీతులనే యతఁడు చెప్పెను. పాత్రోచిత్యమునే పాటించెను. నన్నయకవితయందును నిట్టి యశాచిత్యము కలదు. తిక్కనకవితయందో, ఆయశాచిత్య మతిశయించెను. అందులకు 'నన్నయ, తిక్కనల'కవిత లొక్కయంశముననే యెట్లు సమయానుసారముగఁ బ్రవర్తించినవో చూపెదను.

ద్యూతజితులై పాండవులు పదిరెండేడులు వనమున నుండి యొక్క యే డజ్ఞాతవానమున నుండ నిశ్చయించుకొని యరణ్యమున కేగినపుడు దానిఁజెలిసి, శ్రీకృష్ణాది యాదవులు, ధృష్టద్యుమ్నాది పాంచాలురు, పాండవులఁ జూడ వచ్చి ధర్మరాజాదుల నోదార్చిరి. అపుడు ద్యూతపరాభవఖిన్న యగు ద్రౌపది కన్నీరుఁ గార్చుచు శ్రీకృష్ణకడకు వచ్చి యిట్లనెను.

❀ న న్న య ❀

నీ. పార్థివప్రభుఁడైన ❀ పాండుమహీపతి

కోడల నయి యుద్ధ ❀ కుశలులైన

పాండుతనూజుల • భార్యనై పూజ్యుడ
 వైన నీ సఖయనై • యధికశక్తిఁ
 బరఁగు ధృష్టద్యుము • భగినినై ధృతరాష్ట్రు
 పట్టచే సభఁ దలఁ • బట్టి యీడ్వఁ
 బడి పాపకర్ముచేఁ • బరిధాన మొలువంగఁ
 బడి దారుణంబైన • పరిభవంబు

ఆ. పడితి నట్టి నన్ను • పాండవుల్ సూచుచు
 నుండి రొరులపోలె • నుక్కు దక్కి-
 యాపగా తనూజుఁ • డాదిగాఁ గలవృద్ధ
 బంధుజనులు చూచి • పలుకరైరి.

క. శరణనినచారి గరుణా
 కరు లయి రక్షించు పురుష • కారాన్వితులే
 శరణని యటచిన నాలిం
 వర భీమార్జునుల బాహు • బల మేమిటికిన్.

అరణ్యపర్వము 1 ఆ.

ఇచటఁ బాండవు లింకను బదమూఁడేడ్లవఱకు వన
 మున నుండ నిశ్చయించుకొనుటచేతను, నల్పకాలమునకుఁ
 బూర్వమే పరాభవింపఁబడిన దగుటచేతను, జాలిపుట్టునట్లే ద్రౌ
 పది తనపరాభవము చెప్పినది. నన్నయ, ద్రౌపదిని కరుణరసపా
 త్రానుగాఁ జిత్రించుచున్నాఁడు.

ఈయంతేమే యుద్యోగపర్వమున పాండవులు సంధిచేసికొని రమ్మని శ్రీకృష్ణుని బోత్సహించి కౌరవులకడ కంఠనపు డట్లే సంధికై యత్నింతు నని శ్రీకృష్ణుఁ డన పరాభవదుఃఖమె కాక, అరణ్యవాసకష్టములను గూడ ననుభవించిన దగుటచే ద్రా పది కరుణను విడిచి, వీరత్వముతో నుడువు సమయము కలదు. పదుమూడేండ్లనాఁడు తనపరాభవ మేకారణముచే నైన నపనయించుకొనఁగలనేమొ యనునాశ ద్రాపది కుండును. ఇపు డాయాశ యడుగంటఁ బోవుచున్నది. సంధియైనఁ దన పరాభవ మెట్లు పోవును? కాన, ద్రాపది పూర్వమువలె నుడువ వీలులేదు. కాన, తిక్కన తనప్రతిభచే వేటుగ నాపా త్రమును సృష్టించినాఁడు.

❖ ❖ ❖ త్రి కృ న ❖ ❖ ❖

తే. ధర్మనందను పలుకులు ♦ తనకు హృదయ

తాప మొనరింప మోమున • ద్వైత మొంద

నున్న పాంచాలి యిట్టని ♦ యొక్క బలికె

గనలి శౌరితో గద్దద , కంఠి యగుచు.

చ. వరమునఁ బుట్టితిన్ భరతఁ, వంశముఁ నొచ్చితి నందు పాండు
భూ! వరునకుఁ గొడ్లైతి జనఁ, వంద్యులఁ బొందితి నీతివిక్రమ
స్థిరులగు పుత్రులం బడసి, తిన్ సహజన్ములప్రాపుఁ గాంచితిన్
సరసిజనాభ! యన్నిటఁ బఁసెడికి నెక్కినదాన నెంతయున్.

వ. అదియునుం గాక:—

ఉ. నీవు సుభద్రకంటె గడునెయ్యము గారవముందలిర్ప సం
భావనసేయు దిట్టిననుం బంకజనాభ ! యొకండు రాజసూ
యావభృథంబునందు శుచియై పెనుపొందిన వేణివట్టి యీ
యేవురుఁ జూడఁగా నభకునీడ్చె గుఱాంగన నిట్లొనర్తురే?

ఉ. ఆసభ కేకవస్త్రయగు నట్టి ననుం గొనివచ్చి నొంచు చు
శ్శాసనుఁ జూచుచుం బతులంభములై తగుచేష్టలేక నా
యాసలుమాని చిత్రములయాకృతి నున్నయెడ న్ముకుంద!
విశ్వాసముతోడ నిన్ గొలువ వచ్చె మనం బదియుం
దలంపవే ?

చ. అరయమిజేసి కోడలనకప్పడు దాసిగఁ జేసె నమ్మహా
పురుషునిపాలికిం బతులు వోవగ వీరలతోన యేను జె
చ్చెరఁజని కోటరంబుఁ దగఁజేయుదునో యటుగాకపోడిమై
వరవుడమోపి చేయుదునోవారికి మాధవ!నిశ్చయింపుమా

వ. అని యట్లుగడించి:—

ఉ. ద్రోవది బంధురంబయినక్రోమ్ముడి గ్రమ్మవిప్పి వెండుకల్
దావల చేతఁబూని యసితచ్చని బొల్చుమహాభుజంగమో
నా నిలసిల్లి వ్రేలఁగ మనంబున బొంగు విషాదరోషముల్
గావఁగలేక బొప్పములు గ్రమ్మఁగ దిగ్గనలేచి యార్చె.

వ. గోవిందు ముందటం బెట్టి యిట్లనియె:—

క. ఇవి దుస్ససేను వ్రేళ్ళం

దవిలి సగము ద్రెవ్విపోయి ♦ దక్కినయవి, కొ

రవులకడఁ దీరుమాటల

యవసరమునఁ దలఁపవలయు ♦ నచ్యుత ! వీనిన్.

సీ. ఈవెండుకలు వట్టి ♦ యీడ్చిన యాచేయి

దొలుతగాఁ బోరిలో ♦ దుస్ససేను

తను వింతలెంతలు ♦ తునియలై చెదరి రూ

పటియున్నఁ గని యడు ♦ కాటుఁగాక

యలుపాలఁ బొనువడు ♦ నట్టి చిచ్చే యిది

పెనుగద వట్టిన ♦ భీమసేను

బాహుబలంబును ♦ బాటించి గాండీవ

మనునొక విల్లెప్పు ♦ డును వహించు

అ. కట్టి విక్రమంబు ♦ గాల్పనే యిట్లు బ

న్నములు వడిన ధర్మ ♦ నందనుండు

నేను రాజరాజు ♦ పీనుంగుఁ గన్నారఁ

గానఁబడయ మైతి ♦ మేని కృష్ణ.

ఉ. నెట్లన యట్టియల్క మది ♦ నిల్పితి రక్కెనతాల్మిఁ జిచ్చొడిం

గట్టినయట్లు పెద్దయును ♦ గాలము దీనికి నాటుటెన్నడుం

బుట్టదు దుష్టనిగ్రహము ♦ పూని జగంబులు గాచునట్టితోఁ

బుట్టువు నీవు తేజమునఁ ♦ బొల్చిన భర్తలు గల్గ నచ్యుతా!

ఫదుమూఁడెండ్రనుండి కష్టావమానముల పాల్గెన యీ

ద్రావిడి నన్నయ ద్రావిడివలె గరుణరసాలవాలము కాదు. వీర రసపూరిత. ఈ సమయము దాటినయెడలఁ దనయవమానము పోవుమార్గము లేదు. కావున నామెవాక్యములు సమయోచితములై యున్నవి. ఇందు, తిక్కన సంస్కృతభారతములోని కొన్నియంశములను, వదలియుఁ గొన్నిటి నింపుగఁ బెంచియు ద్రావిడీపాత్రమును సమర్థించియున్నాఁడు.

ఇదియే, కవియొక్క 'ఉపజ్ఞ'. తిక్కనలో నిట్టియుపజ్ఞ మిగుల శోభించిన ఘట్టము లెన్నియో భీష్మాది యుద్ధపర్వము లైదింటను గలవు.

తిక్కన తెనుఁగునే యెక్కుడుగఁ బ్రయోగించె ననియు సంస్కృతమును బాటింప లేదనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు. అది సరికాదు. ఆతఁడు 'ఉషయభాషాప్రాధికే బాటించు శిల్పమునం బొరగుండ' ననియే చెప్పుకొని యున్నాఁడు. ఆయు భయభాషలను సమముగఁ బ్రయోగించి రచించినయంశము నొకదానిని మాత్రము, భీష్మపర్వములోని శ్రీకృష్ణుఁడు భీష్మునిపై విజృంభించుఘట్టమునుండి వ్రాయుచున్నాను.

భీష్ముఁడు మూఁడవనాటియుద్ధమునఁ బొండవనేనతోఁ గూడ నర్జునుని డయ్యునట్లు చేసి, శ్రీకృష్ణునిగూడ నొప్పింప నర్జునుఁ డేమియుఁ జేయలేక నివ్వెటపడియుండె. అది చూచి 'కృప కృతవర్తాశ్వత్థామలు, భూరిశ్రవస్సైంధవ చిత్రసేనులు' నొక్కపెట్టిన నర్జునునిపైఁ బడిరి. అపుడు శ్రీకృష్ణుఁడు తానె

యుద్ధమున భీష్మాదులఁ దునుముదునని పలుకుచు, చక్రమును
ధరించి భీష్ముపై నేఁగునప్పటియంశము—

తే. అవని గంపింప లలితసీ ♦ తాంబరంబు

చేఱఁగు దూలఁ జక్రాంశులు ♦ తుఱఁగలింప

సింహనాదంబు కోధరం ♦ జితభయంక

రాననంబునఁ జెలఁగంగ ♦ నడరెఁ బెలుచు.

శా. అంహోమర్దనుఁ డాజనార్దనుఁడు మా ♦ దృద్ధీష్మకుంభీ
దుఁపై సింహోల్లాసవిలాసియై కవియు ను ♦ తేకంబు నా
టోపమున్ రంహస్ఫుర్తియు దీప్తమూర్తియును నం ♦ రం
భంబు జూడన్ జగత్సంహారోన్ముఖుఁడైన రుద్రగతి శా ♦
ద్ర ప్రక్రియం బొల్చినన్.

చ. పులిఁ బొడఁగన్న లేళ్లగమి ♦ వోతె సుయోధను నగ్రస్థై ని
కుల్ దలఁకి కలంగి నివ్రేఱఁగు ♦ దన్నినఁ జేష్టలు దక్కి
చిత్రరూపులక్రియ నుండి రక్కురు వి ♦ భుండును మాఱు
దలంపలేని కొందలమునఁ బొందు డెందమున ♦ దానును
రూపటి యుండె వెల్లనై .

ఉ. అప్పుడు భీష్ముఁ డెంతయుఁ బిల్లి ♦ యంబున నిట్లను నం
భ్రమంబులే! కప్పరమేశుతో నిట కృ ♦ తార్థుని జేయుడె
నీవు వచ్చి నన్నిప్పుడు నీకుఁ బోలినటు ♦ లెల్లను జేయు
దుగాని వేగరమ్మొప్పడె నాకు నిట్టి తెఱ ♦ గుజ్జ్వలపుల్ల
సరోజలోచనా !

పైనాలుగుపద్యములలోను మొదటిరెండింటిని సంస్కృత పదములతోను, తక్కిన రెండింటిని నాంధ్రపదములతోను నెట్లు సిండించి వీరరసస్ఫూర్తిని గలిగించెనో చూడుడు.

ఈచిత్రమున శ్రీకృష్ణుని రాద్రత్వమును, దుర్యోధనాది కౌరవుల భీరుత్వమును, భీష్ముని మహావీరుత్వముతోఁగూడిన భక్తిని, కన్నులకుఁ గట్టినట్లు సోమయాజి చిత్రించెడి న్నాడు. వీర రసాతిశయముగ వర్ణించుటలోఁ దిక్కనకు సాటియగు మహాకవి యెవఁడును లేడు. అతని కతండే సాటి.

ఇట్టివిశేషసృష్టిం జూచియే యెఱుఁగనమహాకవి—

మ. తనకావించినసృష్టి తక్కురులచే • తం గాదునా నేముఖం
బునఁ దాఁ బల్కినఁ బల్కులాగముముత్తై • పొల్పొందు నా
వాణిన! త్తను నీతం డొకరుండ నాఁజను మహా • తాపిఁ గవి
బ్రహ్మనా! వినుతింతుం గవి తిక్కయజ్ఞ నఖిలో • ర్వీదేవ
తాభ్యర్చితున్.

హరిపంశము.

అనినాడు—

తిక్కనయొక్క శ్రీకృష్ణ విజృంభణఘట్టముఁ జూచియే బమ్మెర పోతనామాత్యుఁడు భక్తిరసస్ఫూర్తిగ, భీష్మస్తవమున నిట్లు చిత్రించెను.

సీ. కుప్పించి యెగసినఁ • గుండలంబులకాంతి

గగనభాగం బెల్లఁ • గప్పికొనఁగ

నుటికిన నోర్వక ♦ యుదరంబులో నున్న
 జగముల వేగెగున ♦ జగతి కదల
 చక్రంబుఁ జేపట్టి ♦ చనుదెంచు రయమునఁ
 బైనున్న పచ్చని ♦ పటము జాఱ
 నమ్మితి నాఱావు ♦ నగుఁబాటుసేయకు
 మన్నింపు మని క్రీడి ♦ మరలఁ దిగువఁ
 తే. గరికి లంఘించు సింహంబు ♦ కరణి మెఱసి
 నేడు భీష్మునిఁ జంపుదు ♦ నిన్నుఁ గాతు
 విడువు మర్దున ! యనుచు మ ♦ ద్విశిఖవృష్టిఁ
 దెరలి చనుదెంచు దేవుండు ♦ దిక్కు నాకు.
 భాగ. పృథ. 223.

కీచకవధ—శృంగారరసము

—:—

ఇప్పటి పండితులలోఁ గొందఱు విరాటపర్వములోని
 కీచక కథానందర్శము మిగుల సొంపైన యాచిత్యమునొంది
 శృంగార రసముతోఁ గూడియున్న దందురు.

కాని, యాదౌపదీ కీచకకథాఘట్టములో, కవి మూల
 ము నతిక్రమించి చేయుటయే గాక, 'రసాభాసము' అను దోషము
 సోకునట్లు రచించియున్నాఁడనవలసియున్నది. తెనుఁగున, కా
 వ్యనిబంధనములఁ జెప్పగ్రంథము లేరెండుమూఁడుమాత్రము

కలపు గాని, యవి సంస్కృతమున మితిమీరి యున్నవి. వానిలో
(1) పండితరాయుని 'రసగంగాధరము' (2) క్షేమేందుని
'బౌచిత్యవిచారచర్చ' (3) విశ్వనాథకవిరాజయొక్క 'సాహిత్య
దర్పణము' (4) విద్యానాథుని 'ప్రతాపరుద్రీయము' వన్నెకెక్కినవి.
వారు కావ్యమునందలి రసాభాసాదికముగూర్చి మిగులఁ జర్చిం
చియున్నారు. అందు 'పండితరాయలు'

* 'అనుచిత విభావాలంబనము రసాభాసము' అనెను.

విభావము అనఁగా, రసోత్పాదనకారణము. అది ఆలం
బన విభావ మనియు, ఉద్దీపనవిభావ మనియు రెండువిధములు.
సమానప్రేమ గల స్త్రీ పురుషులవృత్తియు ఆలంబన విభావము.
యావనాదికము, ఉద్దీపనవిభావము అట్టియంశములు గల స్త్రీ
పురుషుల, విప్రీలంభ, సంయోగముల, వర్ణనమే శృంగారరస
వర్ణనము.

అట్లుకాక, స్త్రీ పురుషులలో నొక్కరికె యనురాగ
ముండినఁగాని, యావనాదికము లేకయుండినఁగాని, వర్ణింపఁ
బడు శృంగారవర్ణనము అనుచిత విభావ మగుటచే రసాభాసము
నాఁబడు.

ఇట్ల 'ద్రౌపదీ, కీచకుల'లో కీచకునకె యనురాగ ముం
డెను గాని, ద్రౌపదికి లేదు. అందువలన 'ఆలంబనవిభావము'

* "అనుచితవిభావాలంబనత్వం రసాభాసత్వం"

రసగంగాధరము.

లేదు. మఱియు, కీచకుండు వలచునాటికి చౌపది కఱువది యేండ్లు దాటుటచే * యశావస మనబడు 'ఉగ్రీపసవిభానము' లేదు. చౌపది వృద్ధ యగుటచేతనే ధర్మజుడు తమ్ములతో నజ్ఞాతవాసారంభమున నీమఱు దల్లివలె జూడవలె నని చెప్పి నట్లు సంస్కృతమున గలదు. ఏబది యేడేండ్లకు మించినస్త్రీని 'లోల' యనియు, నామెయందు శృంగారనాయికగా నుండు నవస్థ యుండదనియు, 'కొక్కోకము' మొద-గు కామశాస్త్ర గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. కాన, నిట చౌపదీనిష్ఠమగు శృంగారవర్ణన మనుచితము. మఱియుఁ బరకీయ (ఇతిరునిభార్య) యందలి విరాళినభివృద్ధించుట యనౌచిత్యమని 'సాహిత్యదర్పణ' గ్రంథకర్తయగు విశ్వనాథకవిరాజయొక్క మతము. రసాభాస భేదముఁ గూర్చి యదాహరణముగా నిచ్చిన 'పండితరాయల, శ్లోకము నొకదానిని, ఆసీతినె, కచకుని విరాళిని పుల్లించిన తిక్కనకవియొక్క పద్యము నొకదానిని జూపుచున్నాను.

శ్లో. వ్యత్యస్థం లపతిక్షణం యథా మధో మనసా సమాలంబితే
సర్వస్మి న్విదధాతి కిం చ విషయే దృష్టం నిరాలంబనాం

* చౌపది స్వయంపరమునాటికి మువతిగాన గూడిపర్వమున వర్ణింపబడుటచే నించుమించుగ నిగుడదేండ్లది. చౌపదిస్వయంపరాసం తరము పాండివులు ద్రుపదపురమున గొక్కయేడును, హస్తి పురిలో నైజేండ్లును, ఇంద్రప్రస్థమున నిరుపదిమూడేండ్లును, పనునన బండేండ్లము, నజ్ఞాతమన నొక్కయేడును (20 + 1 + 5 + 23 + 13 = 62) నుండుటచే చౌపదికి నశుపదేండ్లు దాటివని.

శ్వానం దీర్ఘమరీకకోతి న మనా గంగేషు ధత్తే ధృతిం
వైదేహీకమనీయతా కబలితో హాహంత లంకేశ్వరః॥

తా॥ రావణుడు నీతాసాందర్యముచే గబళింపఁ బడినవాఁడై
క్షణకాలము తడఁబాటుగా సంభాషించును. పిమ్మట నొక్క
క్షణము మానమును నహించును. అన్నివిషయములను
జూచియుఁ జూడ నట్లుండును. పెద్దనిట్టూర్పు విడుచును.
ధైర్యమును వహింపఁడు—

ఇది రావణుని విప్రలంభశృంగార రసాభాసము. ఇక,
కీచకుని విప్రలంభశృంగార రసాభాసముఁ జూడుఁడు:—

సీ. వామాక్షి రుచిరలా ♦ వణ్యంబు భావించుఁ

దన్వంగిరూపు చి ♦ త్తమున నిలుపుఁ
గంబుకంధరచెన్ను ♦ కైవడిఁ దలపోయు

నంగనసౌకుమా ♦ ర్యముఁ దలంచు
భామిని సహజవి ♦ భ్రమ మెదఁ గీలించుఁ

బడఁతిచెయ్యులు మదిఁ ♦ బట్టుకొలుపు
మానిని గరువంపు ♦ మాటపోం దూహించు

దళితాబ్జములు తిన్నఁ ♦ దనము మెచ్చు
తే. నడరి కోర్కెలు చిట్టుము ♦ త్రొడ వెడఁగు
పడిన యుల్లంబుపట్టునఁ ♦ బరుపఁ దనకు
వశము గాకున్న నెంతయు ♦ వంతఁ బొందుఁ
జింత యెనకంబు వడిఁగొని ♦ చిక్కువలుప.

ఇట్లతివేలముగా నింకను, దిక్కనకవి వర్ణించియున్నాడు. కాన, నిది శృంగార రసాభాసమే కాని, శృంగార రసము కాదు.

మహాభారతమున శృంగార రసాభాసమున కడిమిచ్చు పట్టులు, 'కచ-దేవయాన' 'దమయంతీ-కిరాత' 'సీతా-రావణ' 'ద్రౌపదీ-సైంధవ' గాథలలో గలవు. కాని, యీ ఘట్టములలో 'సన్నయ, ఎత్తవ' కవులు 'బౌచిత్యము'ను బాటించిరి. తిక్కన మహాకవియు నీ కీచకగాథలలో దప్ప 'శచీ, సహుష, ఉత్తరా దిక్కు, అష్టావకుల' గాథలలోను, బౌచిత్యము దప్పలేదు. తిక్కన భారతాంధ్రీకరిణారంభమున విరాటపర్వమును గావ్య ఫక్కికగాఁ జెప్పు నత్యుత్సాహముతో శృంగారరసవర్ణనముకై యట్లు మితిమీటి కీచకవిరహాదులను వర్ణించి యుండును.

ఇట్టివి. కాళిదాసాదులు, కుమారసంభవాదులఁ జేసి రని 'క్షేమేంద్ర, విశ్వనాథకవిరాజులు' తమ యలంకారగ్రంథములలోఁ జర్పించియున్నారు.

కాన, నీకీచకగాథలోని శృంగార రసాభాసమును, కాళిదాసాదుల లోపములవంటిదే.

ఎఱ్ఱా ప్రగడక విత

—:—

‘అట్లాంటిక్కు’ మహాసముద్రముం బోలు నన్నయవాఙ్మయాబ్ధిని, ‘పసిఫిక్కు’ మహాసముద్రముం బోలు తిక్కన వాఙ్మయాబ్ధిని, హిందుమహాసముద్రముం బోలిన ఎఱ్ఱన వాఙ్మయాంబుధి కలిపి సమీకరణ మొనర్చినది.

‘ఎఱ్ఱన వాఙ్మయాంబుధి చిన్నదైనను, రత్నాకరము. దీనియందు ‘నజ్రాల దీవులు, పగడపు లంకలు, ముక్తాకరములు, బంగారు గనులు, చెఱుకుపంటలు’ గలతావులవంటి వున్నవి.

ఇందులకు ‘రామోపాఖ్యాన, సావిత్రీ’ చరిత్రాదులె యట్టివని చెప్పవచ్చును. నన్నయయొక్క ‘ధారాశుద్ధి, భావగాంభీర్యములు’ తిక్కనయొక్క ‘ప్రసాదగుణ, భావస్ఫుటీకరణములు’ ఎఱ్ఱనామాత్యుని కవితయందు మిళితమై, ధారావంచకమున నడచు జాత్యశ్వపురీతిని వహించును. నన్నయ తిక్కనల కవితృపు పోలిక లీతనికవితలో నుండుటవల్లనే యీమహాకవి, ఆంధ్రీకవితా సనితావంశవృక్షమునకు మూఁడవపురుషుఁడుగా నెన్నఁబడి యున్నాఁడు.

నాటికాలపు పరిస్థితు లెట్లాతని భారతాంధ్రీకరణము నకుఁ దోడ్పడెనో చూడుఁడు:—

❖ ❖ ఎఱ్ఱనామాత్యునినాటి దేశపరిస్థితి. ❖ ❖

తిక్కన చివరదశలోనె, ఓరుగంటిబ్రాహ్మణులముచే జైన మత మాంధ్రదేశసీమాంతములకు నిస్సారిత మైనది. * గణపతి దేవ చక్రవర్తియు, నాతనిపుత్రిక రుద్రసుదేవియు నేలినపిమ్మట రెండవప్రతాపరుద్రుఁడు రాజ్య మేలుచుండఁగా, ఢిల్లీచక్రవర్తి యగు 'అల్లాయుద్దీన్ ఖల్జీ' తననేనానాయకుఁ డగు 'మాలిక్ కాఫరు'చే నాంధ్రదేశపు పరిసరముల నున్న 'దేవగిరి, బల్లాల' రాజ్యములను ధ్వంసము చేయించి 'ఓరుగంటి' రాజ్యముపైఁ గూడఁ బెక్కుదండయాత్రలుం జేయించెను. ఢిల్లీలో 'ఖల్జీ' వంశమునుండి 'తుఘుల్', వంశమునకుఁ బ్రభుత్వము సంక్రమించినను, వారును 'ఓరుగంటి' రాజ్యముపై కన్ను వేసెయే యుండిరి. పిమ్మట 'కాకతీయసామ్రాజ్యమును, గయజుడ్డిన్ టోగ్లాకు'యొక్క వాహినులు ముంచివేసినవి. ఆంధ్రదేశమున 'కాకతీయ'సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్న మైనది. (కీ.త.1323) ఆమహాదేశోపద్రవకాలములోనను, 'మారిన, భాస్కరుఁడు, రంగనాథుఁడు' మొదలగు మహాకవు లెందఱోపుట్టి వేర్వేలు గ్రంథము

* గణపతిదేవ చక్రవర్తి కాలము కొంత గడచినపిమ్మట, వీరశైవోద్యోగముచే జైన లాంధ్రదేశమునుండి వెడలఁగొట్టఁబడిరినియు, జైనల ముప్పుదియాలు గాఁగిమములు దహింపఁ బడిన వనియు, కొందఱు జైనలు శైవమతమును బుచ్చికొనిరినియు, ఇప్పటి యాంధ్రదేశములోని కోమట్లు, కొందఱు కంసాలరు, అట్టి మతాంతరులగు జైనలే యనియు, ఆంధ్రులఛరిత్ర వల్లన, కథలవల్లన దెలియ నగుచున్నది.

లను రచించిరే కాని, భారతములో నాంధ్రీకరింపఁబడక మిగి
 లిన 'వనపర్వభాగము' నాంధ్రీకరించుటకు సాహసింపఁజైరి. ఇం
 తలో 'అనపోతనాయఁడు, పోలయ వేమారెడ్డి, కాపయనా
 యఁడు, హరిహర బుక్కదేవరాయలు' అంధ్రదేశమునుండి
 మహామదీయులం దరిమి వేర్వేలు రాజ్యములను స్థాపించిరి.
 హిందూమతమునకఁ గొంతయాధారము కలిగెను. విజయనగర
 ప్రభు వగు 'బుక్కదేవరాయల' పాలనముననే వైదికమతము
 పునరుద్ధరింపఁబడినది. 'మాధవ విద్యాగణులు' జగత్ప్రసిద్ధి నొం
 దిన వేదభాష్యములను వ్రాసిరి. అపుడె మనయెఱ్ఱరామాత్యుఁ
 డును, పంచమవేదములోని 'వనపర్వశేషము' నాంధ్రీకరించు
 పోలయ వేమారెడ్డి యెట్లు హిందూమతమునకుఁ బ్రోత్సాహ
 మొసఁగెనో చూడుడు—

సీ. అగ్రహారములు వి • ద్వాతపోవృద్ధ వి

పులి కిచ్చి యజ్ఞక • ర్తలుగ నునిచెఁ

గొమరారఁ జెఱుపులు • గుఱ్ఱుఁ బ్రతిష్ఠించి

లోకసంభావ్యంబు • లుగ నొనర్చె

నిధులు నల్లిండ్లు • నిలిపెఁ దోటలు సత్ర

ములు చలివెందురుల్ • నెలయఁ బెట్టె

హేమాద్రి పరికీర్తి • తామితవ్రతదాన

నివహంబు లన్నియు • నిర్వహించె

తే. జేసెఁ జేయుచునున్నాఁడు • నేయనున్న
వాఁడు పునరుక్తకృతి శుభా • వలుల నెల్ల
 నలరు శ్రీవేమవిభువ క • య్యలరు పేర్ని
 వశమె వర్ణింపఁ దదాభిగ్య • వైభవంబు.

హరివంశము 1 ఆ.

ఇట్టి 'యిష్టాపూర్త' క్రియలు జరుపు, పోలయ వేమా
 రెడ్డిచే నాదరింపఁబడుచుండి ' శంకరయతి ' శిష్యుఁ డగుటచే
 తన 'ఎఱ్ఱన' మహాకవి పంచమవేదభాగము నాంధ్రీకరింపఁ దొ
 డఁగెను.

' దోషరహితము, సగుణము, సాలంకృతము, సర్థగాంభీ
 ర్యయుక్తము, సరసము, నాచిత్యయుక్తము నై, హృదయా
 హ్లాద మగునట్టి యాతనికవితా శైలి యెట్లుండునో 'హరివంశ,
 సరసింహా'పురాణములను, అరణ్యపర్వశేషములోని యితరభా
 గములను, విడిచి, 'సూక్ష్మములోనె మోక్షముఁ జూపె'నన్నట్లు
 చిన్నదగు రామోపాఖ్యానముననె యాతఁడు చూపిన కావ్యక
 లను వ్రాసెదను.

మహాకావ్యమునందు 'అష్టాదశ' (18) పర్వసము లుండ
 వలయు ననియు నందుఁ గొన్ని తక్కువయైనను మహాకావ్యత్వ
 మునకు లోపము కలుగదనియు, అలంకారశాస్త్రజ్ఞులు సుడుపు
 దురు, చూడుడు:—

గీ. ఇంకఁ గావ్యప్రభేదంబు ♦ లేర్పరింతు
 వరుస సప్తాదశ విశేష ♦ వర్ణనములు
 గలుగవలయు మహాకావ్య ♦ తిలకమునకు
 నెలమిఁ దన్నామధేయంబు ♦ లెట్టి వనిన.

క. పురసింధు నగర్త్విన శశి
 సరసీవన మధు రత్నిప్ర ♦ సంగ విరహముల్
 పరిణయ తనయోదయ నయ
 విరచన యాత్రాజి దౌత్య ♦ విభు వర్ణనముల్.

గీ. ఇందు నొకకొన్ని కడమైన ♦ నెంచిచూడ
 నదియు నవని మహాకావ్య ♦ మనఁగఁ బరఁగు

... .. సరసభూపాలీయము 2 ఆ.

పై కావ్యత్వవిరూపకవర్ణనము నెంతవఱకు నెఱ్ఱిన స్ఫుటీ
 కరించెనో చూడుడు:—

—: (1) పు ర వ ర్ణ న ము :—

ఉ. ఆలవణాల్లిమధ్యమున ♦ యందుఁడ్రుకూటనగంబుమీఁద ను
 త్తాలవిశాలహేమమణి ♦ ధామ సముజ్జ్వలమైన లంకయన్
 ప్రో లొగిఁ గంటి నెంతయు నఁపూర్వము దద్విభవంబుదేవ!
 యుచ్చో లలితాంగి నారసితిఁజొచ్చి యనేకవిచేష్టితంబులన్
 ఈలంకాపురీవర్ణనము సంస్కృతమున లేకుండినను శంభు
 దాసుఁ డింపుగ ధారాశుద్ధితో సతిశయోక్తితో వర్ణించియు
 న్నాడు.

— (2) సముద్ర వర్ణనము . —

సృష్ట. లీలం గల్లోల మాలోల్లిఖిత గగనమై లీన నానాకళీర
వ్యాళోగ్రాగ్రాహ మీనావళుల నెనగి దుర్వారవా
రోఘగంభీరాలంఘ్యప్రౌఢ వేగం బగుచు బహుత
రాయామనీస్తారమై బి | ట్టాలోకింపంగ నుగ్రం బగు
జలనిధి సంతంతటా గంటి మంతన్.

మూలమున స్వల్పముగా నున్న సముద్రవర్ణన మిందు పెం
చి వ్రాయఁబడెను.

— (3) పర్వత వర్ణనము . —

సంస్కృతమున “తానృష్యమూక మభ్యే త్య బహు
మూల ఫలద్రుమం” అనిమాత్రమే యుండ,

న. “ముందట నతిబహుళ బలాహకవ్యాహ సన్నాహ సము
న్నతంబులైన యభంగోత్తుంగ శృంగ సముదయంబుల నఖిల
గగన క్రోడపీఠసంబు నేయుచున్నదాని ఋష్యమూక శైలం
బుఁ జేరి.”

అని పర్వతవర్ణన కుతూహలమునఁ బెంచియున్నాఁడు.

— (4) ఋతు వర్ణనము . —

సంస్కృతమున వర్షర్తువర్ణనము లేకుండినను ‘ప్రబంధ
పరమేశ్వరుఁ’ డిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు.

మ. ఉరుఘక్రాఘ విఘాతసంవిహిత వి శోష్ణానమై సంచల
త్సరసాంభోద నినాద తూర్యరవమై చంచద్బలాకాగరు

దృఢరీలానవచామర స్ఫురణమై • పర్జన్యసామ్రాజ్య మొ
ప్పై రిమామందిరమై యుదగ్రశిఖినీపింఛాతపత్రంబులన్.

పై పద్యమున నన్నయకవిత నెఱుగన ప్రతిఫలింపఁ జేసి
కొని యున్నాఁడు.

—• (౧) ఉద్యానవనవర్ణనము •—

మూలమునందు 'లంకోద్యానాని' అనువాక్యముఁ బుర
స్కరించుకొని, తెనుఁగున—

క. తాలై లాగురు చందన

సాల తమలామ్రానింబ • జంబూ జంబీ

రాలంకృత లంకావన

జాలంబుల విడిసె వృక్ష • చర్మసైన్యంబుల్.

—• (౨) వి ప్ర లం థ ము •—

: : శ్రీ రా ము ఁ డు : :

ఆ. ఆమనోజ్ఞరత్న • మఘ్న-న గదియించి

పులక లెగయఁ గొంత • పొద్దు విభుఁడు

జానకీకుచాగ్ర • సంగమసుప్తఁడై

నట్ల యుండె ముకుళి • తాక్షుఁ డగుచు.

—• నీ తా దే వి •—

నీ. కన్నీరు జడిఁగొని • క్రమ్మఁ బ్రా కెక్కిన

కమ్రకపోలభా • గములు గలిగి

యవశమై యొఱుగిన ♦ యంగవల్లిక పొంత
 నున్న భూమిరుహం ♦ బూత గాఁగ
 వెడలు నిట్టూర్పుల ♦ వేడిమిఁ బడిన న
 య్యధరపల్లవము గా ♦ రాకుఁ బోలఁ
 దలఁపుల సందడి ♦ దండడించిన తాల్మి
 గదిరి శిరఃకంఠ ♦ గతులఁ బెరయ

ఆ. నున్న పుణ్యమూర్తి ♦ నుత్తమసౌందర్య
 నవనతాన్య నార్త ♦ యైనదానిఁ
 గని విదేహతనయ ♦ గా నెఱింగితి నేను
 హా ! రఘుప్రసిది ! ♦ యనుచు నడల.

ఇది హనుమంతుఁడు రాముతోఁ దాను లంకలో సీతం
 జూచి నప్పు డామెయున్నయవస్థ. ఈవర్ణనము సంస్కృతము
 లోని దానికంటె మూఁడురెట్లంపుగఁ జెంచి వ్రాయఁబడెను.

ఈసీతావర్ణనము నన్నయ తిక్కనల 'దమయంతీ, ద్రౌ
 పదుల' వర్ణనములకుఁ దీసిపోదు.

❀ (7) దౌత్యము. ❀

అంగదుని రాయబారమును గవి మూలమునకు మెఱుఁ
 గుఁబెట్టుచుఁ జెప్పియున్నాఁడు.

శా. లంకాద్వారము దుర్నివారముగ నుల్లాసంబునం జూచ్చి ని
 శృంకుండై సురశత్రుసైనికసహస్రసంబుల్ దనుం జూచి యా
 శంకంబొందఁగ లీలమై జని సుహృత్సంఘంబుగొల్పి నిరా

తంకుండై గొలుపున్న దెత్తుఁ గని యుధ్యన్మూర్తియై యి
ట్లనున్.

క. ఇనకులతీలకుఁడు బాణా

నన విద్యాగురుఁడు రామ ధి చంద్రుఁడు నీతో

నను నిట్లనుమని పనిచెను

వినుము తదీయోక్తి భంగి ధి విస్వప్రముగాన్.

సీ. అనపరాధులఁ గాన ధి నాంతరమ్ముల నున్న

వేదతాపసులఁ జం ధి పితి పలువుర

నమదుల యిల్లాండ్ర ధి నతిముఱిఁ జెఱపట్టి

తేజలలోకములకు ధి నలఁతనేసి

తదియెల్ల నొకతల ధి యేపుమీరగ నన్నుఁ

జెనకుట యొకతల ధి సెప్పనేల

బలిమియొప్పుగ మించి ధి బంటవై వెడలుము

కయ్యంబునకు నట్లుఁ ధి గాకయున్న

అ. శరణుఁ జొచ్చి నాకు ధి జానకి నొప్పింపు

మొండువెంటఁ బ్రదికి ధి యుండఁ దీర

దన్మ దుగ్రశర శ ధి తాళివిషంబుల

కెరయ నీదు ప్రాణ ధి మింత నిజము.

క. మనుజుండ నైన నాతెఱుఁ

గనుమానము వాయఁ జూడు ధి మాహవ భూమిన్

నిను రాక్షసులను నామం

బును నడవక యేను రిత్త ♦ వో నిచ్చెదనే.

ఇందు వీరరసము స్ఫుటికృత మగుచున్నది.

—, (8) ప్ర యా ణ ము. —

శ్రీరాముని యుద్ధయాత్ర యిట్లు వర్ణింపఁబడెను.

మ. ప్రభ నొప్పారి యనుంగుఁ దమ్ముఁడు మహా ♦ భాగుండు
సౌమిత్రి వీతభయుండై కొలువం గవీంద్రబలసం ♦ తానం
బుతో నుద్ధతిన్ శుభలగ్నంబున రాఘవుండు గదలెన్ ♦ సు
గ్రీవ సాహాయ్యసంప్రభవోత్సాహ మెలర్ప దర్పితరిపుఁప్రా
లేయతిగ్నాంశుడై.

ఉ. ఆహరివీరవాహినుల ♦ కన్నిటికిన్ మొగ్గమై మరుత్సుతుం
డాహవదోహలుం డమరె ♦ నంగద నీల నలాది వీరు లు
త్సాహముమీఱు నయ్యయిదె ♦ నం దగు కావలియై నమ
గ్రనన్నాహమహోగ్రతం జనిరి ♦ నాకవిరోధి నథాభిలా
షులై.

ఈయుద్ధయాత్ర మూలమునను నిట్లే కలదు.

—, (9) యుద్ధ ము. —

ఈరామోపాఖ్యానమునఁ బెక్కుచోటులను యుద్ధవర్ణ
నము లున్నవి. అందు మచ్చుకై యొక్కస్థలమునఁ గలదానినె
చూపెదను.

—, రావణ జటాయువుల యుద్ధము. —

ఉ. 'ఓరి దురాత్మ! యీయబల ♦ నోడక యేటికిఁ బట్టినాడ
వంభోరుహనేత్ర విడువ; మెటు ♦ వోయినఁ బ్రాణముఁ

గొండు నింక నుగ్రారి విభేది విక్రము జ ♦ టాయు నెఱుం
గవె' యంచు దర్ప దుర్వారుడు వీరక దాకె సురవర్గ
విభేదను నద్దళాననున్.

మ. ఘనపక్షాహతులం బ్రకాండపరిఘా ♦ ఘాతంబులం దీవళా
తనఖోచ్చేదములం బ్రదీప్తశరవే ♦ ధక్రీడలంగూరచం
చునిపాతంబులఁ బ్రాథకుంతముఖ విస్ఫోటంబులం దత్త గేం
ద్రనిశాపేంద్రులపోరుసాధనసమత్వస్ఫూర్తినొప్పెంగడున్.

చ. పటుతరపక్షిపక్షముఖ ♦ పాదనఖప్రవిఘాత ఖండిత
స్ఫుటితశరీరుడై బహుళ ♦ శోణితధారలు మేనఁ గ్రమ్మగాఁ
దలసముపాంతనిర్గళిత ♦ ధాతురసారుణ నాంద్రనిర్జరో
త్కట కులశైలలీల దళ ♦ కంఠుడు నిల్చె నకుంఠితస్థిన్.

పైమూడుపద్యములలోను యుద్ధవర్ణనమున కుండ
దగిన 'ఓజోగుణము, గౌడీరీతియు' సముల్లసితములై యున్నవి.

రెండవపద్యములోని రావణజటాయువులకుఁ గల సాధన
సమత్వస్ఫూర్తి సంస్కృతమున లేదు.

—, (10) సరోవరవర్ణనము. —

సీ. కమనీయ కమలినీ ♦ కల్వారదళకేస

రాన్వితజలముల ♦ నర్భువిధియుఁ

దరళతరంగహా ♦ స్తములఁ బాద్యంబు ను

నృదచక్రసారస ♦ మధుప హంస

రుతులఁ బ్రియోక్తులు ♦ రుచిర వానీర ని

వేశనచ్చాయల ♦ విశ్రమంబు
మందనంచారిత ♦ మారుతంబుల నురు
తాపనోదనమును ♦ దగిలి యెపుడు

ఆ. నాచరించుచును స ♦ మంచితాతిథిదన
సేవనమునఁ దనదు ♦ జీవనంబు
ఫలము నొంద నొప్పు ♦ పంపానరోవరం
బెదురఁ గాంచి రన్న ♦ రేంద్రసుతులు.

ఇది పంపానరోవరస్థనము. పథికులైన రామలక్ష్మణులకు నాతిధ్య మిచ్చు నౌచిత్యము నిందు కవి చూపెను. మూలమునందు స్వల్పముగా నున్నదానిని తెనుఁగున సాలంకృత గాఁ జేసెను.

—, (11) నాయకాభ్యుదయము. —

సీ. అభినవపద్మ ద ♦ శాఱు నక్షీణ వి
స్తృతవత్సు నాజాను ♦ దీర్ఘబాహు
మధురస్మితానను ♦ మదగజగమను నా
రూఢయశావను నభి ♦ రూపతేజ
శ్రీరమణీయుఁ బ్ర ♦ సిద్ధయశోరమ్ము
నిఖిల విద్యాగమ ♦ నిపుణచిత్తు
నింద్రసమాను జి ♦ తేంద్రియు ధర్మజ్ఞఁ
బారబాంధవజన ♦ ప్రార్థనీయు

ఆ. దుష్టనిగ్రహైక ♦ ధుర్యు విశిష్టసం
 రక్షణాభిలోలు ♦ రామభద్రుఁ
 గులపవిత్రుఁ బెద్ద ♦ కొడుకుఁ గనుంగొని
 రాజవరుఁడు గరము ♦ రాగ మెసఁగ.

ఇది శ్రీరాముని దశరథుఁడు యశావరాజ్యాభిషేక మొనర్పఁదలఁచునాటి కా రామునియొక్క గుఱాదివర్ణనము.

—♦ (12) మంత్రాలోచనము. ♦—

వ...అంత రాఘవుండు రవితనయుం జూచి యిట్లనియె.

క. మనబల మిది యతిబహుళము

వననిధియును దుస్తరంబు ♦ వానరవర ! యి

వ్వననిధి గడచునుపాయము

మన కొక్కటి నిశ్చయింపు ♦ మా!తగుబుద్ధిన్.

తే. అని విచారించు నెడఁ గొంద ♦ అధిపుఁ జూచి

జడధి బలితంపుఁ దెప్పలఁ ♦ గడతు మనిరి

ఘనపుఁ గలములు సమకట్టి ♦ కడతు మనిరి

కొంద అంతయు విని రఘు ♦ నందనుండు.

సీ. అల్లన నగుచు ని ♦ ట్లనియె మీచెప్పుటల్

దగిన యుపాయంబు ♦ లగున యయిన

నగఁగితం బైన యీ ♦ హరిసైన్యములకెల్లఁ

గలములుఁ దెప్పలు ♦ వలయు నన్ని

సమకట్టు టరయ న ♦ శక్యంబు శతయోజ

నంబులవర్షపైన ♦ యంబురాశిఁ
గలములఁ దెప్పలఁ ♦ గడచువో, రిపుకోటి
యెడరునఁ బైఁబడి ♦ పాడువకున్నె

ఆ. అదియుఁగాక యల్పు ♦ లగువణిగనముల
యోజ శూరతతికిఁ ♦ దేజ మగునె ?
కాన నాదుమతము ♦ గా దివ్వధంబు నా
మనసు నిశ్చంబు ♦ వినుఁడు మీరు.

చ. వ్రతము ధరించి నిష్ట నుచఁవాసవిధిం గొలుతున్ సముద్రునా
కితఁడు ప్రియంబుతోడఁ దెరు ♦ విచ్చుట యంతన కల్గెనేని
మేలితరునిఁగా నచందలంచె ♦ నేని సమానుషరోషవేషదీ
పితశరవహ్ని నిజ్జలముఁజల్పెదఁబ్రేల్పెద నొక్కవేల్మిడిన్.

—, (13) పనవిహారము. —

ఉ. తేనెలు గ్రోలిక్రోలి కడుఁదియ్యని కమ్మని పండు లింపుసాం
పూనఁగ నాని యాని పరఁపొందిన నీడలు మెచ్చి మెచ్చిమం
దానిల శైత్యసారభసఁమగ్రతకుం గడుఁ జొక్కిచొక్కి యు
ద్యానమునందు మారుతసుతప్రముఖుల్ విహరించిత్తప్తులై
ఇది సీతం జూచి వచ్చు హనుమదాదుల 'మధు'వన
విహారము. మూలాత్రిక్రమణ మగుచు నిది కావ్యకలను బోషిం
చుచున్నది.

అష్టాదశవర్ణనములలోఁ బదుఁచూడువర్ణనము లిందు
స్ఫుటముగా నున్నవి. (1) పుతోత్పత్తి. (2) జలక్రీడ, యను

రెండును సూచితములు మాత్రమే. (1) చంద్రోదయ సూర్యోదయ (2) వివాహ (3) రత్యుత్సవముల కిందు కవికి సంబంధము కలుగనందున వర్ణింపలేదు అయినను కావ్యత్వము నకు లోపము కలుగలేదు.

ఎఱ్ఱనామాత్యుఁడు 'అష్టాదశే' వర్ణనముల సంబంధము తోనే రామోపాఖ్యానమున 'కావ్య' కలను బోషింపలేదు. 'వాక్యంరసాత్మకం కావ్యం' అను నాలంకారి కోక్తినిగూడ ననుసరించియున్నాడు.

రామోపాఖ్యానము వీరరసాత్మకమైన కావ్యమైనను నందందు 'శృంగార, వీర, కరుణ, రౌద్ర, శాంతాది' రసముల నింపుగ వర్ణించి యున్నాడు. సీతారాముల విప్రలంభశృంగార వర్ణన మిదివఱకే యుదాహరింపఁబడినది. మఱికొన్ని రసములను వర్ణించిన పట్టులనుగూడ విజ్ఞాత్రముగఁ జూపెదను.

క రుణ ర స ము.

రావణ వధానంతరము సీతను 'అవింధ్యుఁడ'ను దైత్యుఁడు రాము కడకుఁ దెచ్చునందర్భ మిట్లుకలదు.

చ. అతి మలినాంగి జీర్ణమలి, నాంబరధారిణి సంతతాశ్రు పంకిత విలసత్కపాలఁబరి, కీర్ణజటాయితకేశభార నాయతఘనదుఃఖదూషితఁ బ్రియాంగనఁగన్గొని యప్రియాత్ముఁడై | నుతచరితుండుదద్దయుమ, నోవ్యధసేయుచు నింతి కిటనున్,

దుఃఖకరమైన చెఱనుండి విడువబడి కన్నుల నీరుగా ర్పుచు మలినాంగిగానున్న నీతను జూచి నుతచరితుడగు రాముఁ డప్రియాత్ముడగుట కరుణగాక మతేమగును. సంస్కృతమున నింతకరుణ కాన్పింపదు.

అద్భుతరసము.

మ. పఱచున్ దవ్వగఁ జేయలంతినిలుచున్ ♦ బట్టికయాసాసలం బిటువోవుంబాదలందు డిందుఁబాడమన్ ♦ బిట్టల్లి వేదాఁటు గ్రా మ్మఱి చూచుం జెవిఁదార్చినిల్చు మలయున్ ♦ మట్టాడి కొఱ్ఱాడువే మఱిన్లుండుఁ దృణంబుమేయు మలయున్ ♦ మాయామృగం బిమ్ములన్.

ఇది మారీచుని మాయామృగవేషము. మృగచేష్టితములను బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడిం దద్భుతముగ వ్యక్తికరించియు న్నాఁడు.

వీ ర ర స ము.

కుంభకర్ణాదులు మృతినొంద విచారించు రావణుతోడ ఇంద్రజిత్తు బలికిన వీరాలాపములు—

చ. వగవగనేల దైత్యకుల ♦ వల్లభయేగలుగంగ నిమ్మెయిన్ జగముల నీదు శత్రులకు ♦ శౌర్యము సెల్లునెవృత్తవై రిలో నగు సురకోటియేపడఁచి ♦ యప్రతిమోన్నతి నున్ననాకుఁ గ్రోఁ తిగములనోర్చుటెంతపని ? ♦ ధీరతనన్ గృవబంపు మాజికిన్.

ఉ. కూడిన కొండముచ్చులను ♦ గోత్రుల నుగ్రతముట్టి కిన్కఁజెం డాడెద నుజ్జ్వలోగ్రవివి, ధాంబకబృంభితదిబ్బుఖం

డనై | యాడెద వీరనృత్యము రఘంబునఁ బార్థివసూను
లిదటం | గ్రీడయపోలెగిట్టి, పెడఁ కేళ్ళొగిగట్టెదఁ బట్టితెచ్చె
దన్.

శాంతరసము.

చిత్రకూటముననున్న రాముని భరతుఁడు చూచినపు
డు రాముఁడున్న శాంతరీతి.

మ. కనియెంగోమల నీలమేఘ సుభగాఁకారున్ జటావల్కలా
ఁజినధారున్ సితభూతి భూషితుని రాజీవాత్ముఁ గల్యాణాకీ
ర్తనుఁగాకుత్స్థకులప్రదీపకుని సీతాలక్ష్మణోపేతు స
న్మునిలోకార్చితు సత్కృపాభరణ రామున్ రాజచూడా
మణిన్.

ఇట్టి యుదాహరణముల నెన్నిటిలో యీ రామోపా
ఖ్యానముననె ప్రబంధ పరమేశ్వరుఁడు కావ్యత్వమును నిరూపిం
చుటకై చేర్చెను. అందు కథాచ్యుతి కాకుండగ, వర్ణనము
న మూలాతిక్రమణముఁగూడ గొన్నియెడల నాతఁడుచేసెను.
ఇది, నన్నయ తిక్కనల రీతి ననుసరించియే చేయఁబడెనని తలఁప
నగుచున్నది. ఇట్టి ప్రతిభ నన్నయ తిక్కనలకుఁ గాక పురా
ణాంధ్రీకర్తలగు నితర కవులలో నంతగాఁ గాన్పించదు. అందు
వలననె యీతఁడు ప్రబంధ పరమేశ్వరుఁడయ్యెను.

ఎఱునామాత్యుని రామాయణాంధ్రీకరణము.

ఎఱున రామాయణమును, ప్రబంధముగాఁ జేసినట్లు
హరివంశమున నాతఁడు వ్రాసికొనుటయేగాక, విప్రనారాయణ
చరిత్రనువ్రాసిన నెడలవాడ మల్లన్న, జక్కనామాత్యుఁడు,

పింగళి సూరన్న, మొదలైనవారును వ్రాసియున్నారు. ఎఱ్ఱన నాటికె సంపూర్ణముగ భాస్కర, రంగనాథ, రామాయాణములు వ్రాయఁబడియుండ నెఱ్ఱన యేల రామాయణము నాంధ్రీకరింపవలసివచ్చెను? అని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. కాని 'భాస్కర, రంగనాథ' రామాయాణములు వాల్మీకిరామాయణగాధలతోఁగూడ దేశమునఁ బ్రచారముననుండు నితరగాధలను దమగ్రంథములలో నిఱికించుటచేతను, వాల్మీకిరామాయణముఁగూడ నాంధ్రభారతముఁబోలె కథలలో మూఱుతిక్రిమణము కాకుండగ నాంధ్రీకరింపఁదలంచి యెఱ్ఱన రామాయణము నాంధ్రీకరించి యుండును. ఆగ్రంథ మికాలమునఁ గాన్పింపకుండుట యాంధ్రభాషయొక్కదురదృష్టము. అది 'లండను'లోని స్ట్రీట్స్ టాఫ్ సెక్రటెరీగారి లైబ్రరీలో బరిశోధింపకుండనున్న తెనుఁగు పుస్తకములలోనొ, పారీసు, బర్లిన్, లైబ్రరీలలోనున్న తెనుఁగు పుస్తకములలోనొ యుండవచ్చును.

ఎఱ్ఱన రామాయణములోని రెండుపద్యములను శ్రీకం వీరేశలింగము పంతులుగారు కవుల చరిత్రలో నుదాహరించియున్నారు. ఈకింది పద్యముకూడ నెఱ్ఱన రామాయణములోనిదే.

ఉ. తెవ్వెడు గంటులం గురువు, దేతెడు నెత్తురురాకమున్న, యే నొవ్వియు నే వికారము మ, నోగతిఁ జెందకమున్న, సాయకం

◆ ఇండియా ఆఫీసు లైబ్రరీలో నాఱుపంచలపఱుకు తెనుఁగు వ్రాత గ్రంథములున్నవట. వీనికై యొకప్పుడు కీ॥కే॥ కే. వి. లక్ష్మణరావుగారు పోయితినించియున్నారు.

బవ్వలఁబోకమున్న, మకుటాగ్రవిఘట్టన రాణమొప్పఁగా నువ్వున నుప్పతిల్లె, ననుఁగోదవహుమూర్ఖచయంబు గ్రక్క నన్.

ఇది రావణవధ ఘట్టములోనిది.

— హరివంశాంధ్రీకరణము. —

ఇంచుమించుగ 'ఎఱ్ఱనామాత్యుని' కాలముననే 'విజయనగర' రాజ్యమున, బుక్కభూపతిచే గౌరవింపఁబడు 'నాచన సోమనాథుఁడు'ను హరివంశము నాంధ్రీకరించెను. దానిలో నిప్పుడు 'ఉత్తరహరివంశమె' దృష్ట మగుచున్నది. ఎఱ్ఱన హరివంశోత్తరభాగముకంటె సోముని యుత్తరహరివంశము రసవత్తరమని కొందఱితిలంపు. ఇం దభిప్రాయభేదములు కలవు. జనసామాన్యము, పురాణగాథలను విన నిష్టపడుదురు. భారతాదులనువలె యెఱ్ఱన హరివంశమును గ్రామములలోని పెద్దలు ప్రాచీనకాలమునుండియుఁ దత్తద్రామ్య పండితులచేఁ బురాణముగాఁ జెప్పించుచుండువారు. కారణ మేమన నెఱ్ఱన హరివంశ మించుమించు సంస్కృత హరివంశగాథలను విడువక యింపుగ భారతమువలె రచింపఁబడుటచేతనే సోముని హరివంశము ప్రబంధశైలి కలదగుటచేతను, సంస్కృత హరివంశములోని గాథలను బెక్కింటిని వదలి రచింపఁబడుటచేతను, జనసామాన్యము దాని సంతగాఁ బొటింపలేదు. ప్రబంధత్వమున నది కొందఱికి మిన్నగానె యుండును గాని, జనసామాన్యమున కది యందుబాటులోనుండు శైలి కలది గాదు.

నాచనసోమునియొత్తరహరివంశ మాతాశ్వాసములు

కలిగి (1492) పద్యములు కల దగుచుండగా, ఎఱ్ఱన యు త్తర హరివంశము పదియాశ్వాసములు గలిగి (2430) పద్యములతో నింపుగ విపులీకరింపఁబడెను. ఇ ట్లెఱ్ఱన్న విపులీకరించినను గొం డటి కింకను నెఱ్ఱన, సంస్కృత హరివంశగాథలను సంపూర్ణముగ నాంధ్రీకరింపలేదనియే తలంచిరి. అట్లు తలంచిన యొక ప్రభువు, ఉత్తరహరివంశగాథలలో, వేఱుగఁ గొన్నిటి నాంధ్రీకరింపఁజేసి యెఱ్ఱనామాత్యుని పుస్తకములోఁ జేర్పించెను.

* నేమాని భైరవావధాని హరివంశము

ఈతఁ డిప్పటికి రమారమి రెండువందలెండ్రకుఁ బూర్వ మున, విశాఖపట్టణపుజిల్లాలో నుండువాఁడు. ఈకవి ఎఱ్ఱన హరివంశములో, 'పారిజాతాపహరణాది' గాథ లాంధ్రీకరింప లేదని, 'కోటగిరి శ్రీనివాసభూపతి' కోరికచే నాగాథలను మూఁ డాశ్వాసములుగ రచించి 'ఎఱ్ఱనామాత్యుని హరివంశ భాగమునఁ గలిపిన వ్రాతప్రతు లొకటిరెండు కలవు. భైరవా వధాని హరివంశభాగము, ఎఱ్ఱన్న యుత్తరహరివంశమున, నాల్గవయాశ్వాసమునకుఁ బిమ్మట, 5, 6, 7 ఆశ్వాసములుగాఁ జేర్పఁబడెను. అనఁగా నెఱ్ఱన యుత్తరహరివంశమున నైదవ యాశ్వాసము దీనిలో నెనిమిదవయాశ్వాస మగుచున్నది.

భైరవావధాని తాను హరివంశభాగము నాంధ్రీకరించుట నిట్లు సమర్థించియున్నాఁడు.

* ఈతని పుస్తకము నాచే నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయ మన కీయఁబడెను.

చ. వరగూఢాలి కోటగిరి • వంశభవుండగు శ్రీనివాసభూ
వరుఁ డతిభక్తితోడ హరి • వంశ కథాశ్రవణై కచిత్తుండై
యరయుచుఁ బరిజాత • హరణాదికథావళి లేకయున్నచో
సురుచిరదృష్టిచేత, నను • జూచి దయామతితోడ నిట్లనెన్

గీ. ఎఱనార్యుండు తెలిగింపఁ • డేల నొక్కొ-
తెలుఁగుఁ జేసిన పిదపను • దొలఁగె నొక్కొ-
యికథలు నీవు తెలుఁగింపు • మింపుమీఱఁ
బ్రకట నేమాని భైరవ • నుకవి చంద్ర).

... ..

వ. అని పలికి తాంబూలాంబర జాంబూనదా గ్రహారాది ప్రదా
నంబుల నాదరించినఁ బ్రహ్లాదాంతరంగుండనై

ఆశ్వాసాంతగద్య మిట్లు కలదు.

గద్యము. ఇది శ్రీమత్కల్యాణ గౌరీచరణ సరసిజవల్పదాయ
మాన మాన సోభయ కవితా సార్వభౌమ బిరుదాంశ
వేంకట భట్టారక పౌత్ర సూర్యనారాయణ సోమయాజి
సత్పత్ర నితుండిలసగోత్ర పవిత్ర నేమాని భైరవావ
ధాని ప్రణీతం బైన హరివంశంబునందు... ఆశ్వాసము—

భైరవావధాని 'ఉత్తరాపరిణయము' జేసెనట ! ఈతని
వంశజులు 'దిమిలి' నీమలో నిపుడును గలరు—

పైకారణములచేతనె 'సోముని' హరివంశముకంటె నెఱ్ఱ
హరివంశము గ్రామసీమలలో నెక్కుడు ప్రచారము నొంది
పురాణముగాఁ జెప్పబడుట, ప్రాచీనకాలమునుండియు నా
చారముగ వచ్చుచున్నది.

రామోపాఖ్యానము.

(మహాభారతాంతర్గమ)

—•••—

ఏత్రాపర్వగ్గడ మహాకవి.

—:0:—

శ్రీ లలితమూర్తి! సుమహా

చ్ఛాభుక్యవరేణ్య పుణ్య ధ చారిత్ర! విచి

త్రాణంకారోజ్జ్వలకవి

తాలాపకలాప! సంత ధ తాస్మేరమతీ!

1

* తే. ద్విపదనందనక్రియః గడు ధ దుఃఖపడిన

నృపవధూటియు నాయట్ల ధ నియతశోక

వసధినిర్మగ్నఁడై నభూ ధ నరసుతుండుఁ

గలఁడె వినఁ జూడ ననఘ! యె ధ కాల్గలమునను. 2

వ. అనిన సతనికి సత్తపోసిధి యిట్లనెయె.

3

* పాండవులరణ్యమునందుండు కాలమున నొకనాఁడు వారువేటకై పోవ నైంధవుడు పాండవుల యాశ్రమమునకువచ్చి యొంటరియైయున్న ద్రౌపది నెత్తికొనిపోవుచుండగ దర్శనాదులశ్రమమునకువచ్చి యాసంగతిని దెలిసి నైంధవునివెన్నాడి వానితో ఘోరముగాఁబోరి. వానిని బరాధవించి ద్రౌపదిని దిరిగి యాశ్రమమునకుండెచ్చిరి ఆకాలముననే వారి యాశ్రమమునకువచ్చిన మార్కండేయుని ధర్మజుండు పూజించి నైంధవుండు చేసినచేష్ట నామునికిం జెప్పినవిమృతః పిప్లంబడినయంశ మీ రాశాపాఖ్యానము.

క. “కడు దుఃఖము నొందితి నని

యుడుగక యిటు వగచె దేలఁయుర్వీశ్వర! నీ

పడుటేటిది రఘురాముఁడు

గడఁగి యిడుమ వడఁడె తొల్లిఁ కాటడవులలోన్. 4

ఉ. అనిభుకాంత గాఢ జనఁకాత్మజ? రావణుచే గృహీత యై
పోవఁదె? వానరప్రకరఁముల్ వెసఁ దోడుగ నేగి యాధరి
తీరివిభుఁ డబ్ధి గట్టఁడె? వఁధివఁడె దివ్యశరంబులన్ వశ
గ్రీవునిఁగ్రమ్మఱంజనియఁకిల్చివరాజ్యవిభూతినొందఁడే?”

— ధర్మశాసను మార్కండ్యేయుఁడు రామాయణకథ సెప్పట : —

ఏ. అనిన విని ధర్మజుండు “మునీంద్రా!” రాముండెవ్వనివం
శంబునవాఁడు? రావణుం డెవ్వనితనయుం? డే సిమిత్రంబున
సీతాపహరణంబుసేసె? రామ రావణులకు సంగ్రామంబెల్లు
వర్తిలెం జెప్పవే?”యని రామాయణకథాశ్రవణకుతూ
హలైయై యడిగిన నమ్మహీపతికి నమ్మహామునియిట్లనియె.

క. “విను మిత్థ్వాకుకులంబున

జనియించె నజుండు నాఁ బ్రశస్త చరితుఁ డా

తని కొడుకు దశరథుఁడు ముద

మున నాతఁడు పెండ్లియయ్యెఁమువ్వురుసతులన్. 7

వ. అందుఁ గౌసల్యకు రాముండును, కైకేయికి భరతుండు
ను, సుమిత్రకు లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును జనియించి; రండు

రాసునకు విదేహరాజనందన యైనసీత ప్రియాంగన య
య్యె; నిక రావణుజన్మంబు సెప్పెద వినుము. 8.

ఆ. అఖిలలోకకర్త యగువిరించికిఁ బుల
స్సుండు నాఁగ మానఁసుండు దనూజుఁ
డుడ్చువించె; నతనిఁకుదయించె వైశ్రవ
ణాభిధానుఁడై నఁయాత్మజుండు. 9

వ. ఆవైశ్రవణుండు దనతండ్రి యగు పులస్త్యుని విడిచి,
తాత యగు చతుర్ముఖునకుం దపంబు నేసి, నలకూబరుం
డను కొడుకును, లోకపాలకత్వంబును, భనేశ్వరత్వంబును,
లంక యను పురంబును, శంకరుతోడి సఖ్యంబును వరంబు
లుగాఁ బడసి మహావిభూతితో వర్తిల్లుచున్నం గని యలిగి
పులస్త్యుండు నిజశరీరంబునం దర్థంబున విశ్రవసుండనువాని
సృజించి, 'యావై శ్రవణున కహితంబు సేయు'మని
పనిచిన నెఱింగి కిన్న రేశ్వరుండు విశ్రవసుపాలి కరుడెంచి
'మహాత్మా ! యేను నీకుం బుత్తుండ నయ్యెద, నాకుం
గరుణింపు;'మని యతనిం బ్రసన్నుండేసి సృతగీతవిద్యా
విశారద లయిన రాక్షసస్త్రీలం బుష్పోత్కటయు, మాలి
నియు, 1 పాకయు ననువారి మువ్వర నవ్వెప్పవరునకఁ
బరిచారికలంగా నిచ్చిన. 10

క. పురుషున నయ్యువతులు నొం

దొరులం గడవంగ విలసదుపచారనమా

చరణప్రవీణభంగులఁ

బరితోషితుఁ జేసి రాతఃపస్వివశ్యేన్.

11

వ. ఇట్లు ప్రీతుండై యతండు వారలకుఁ బుత్త్రదానంబుసేసిన నందుఁ బుష్పోత్కటకు రావణకుంభకర్ణులును, చూలినికి విభీషణుండును, పాకకు ఖరుండును శూర్పణఖ యను కన్యయు మిథునంబై ప్రభవించి; రక్కుమారులకు నలుపు రకుఁ దజ్జనకుండు జాతకర్మాది సంస్కారంబు లొనరించి నగారనంబుగాఁ జెనిచి యుపసేతులం జేసె నందు. 12

ఉ. ఆతతతేజః మన్నతభుజాగ్రుండు లోకభయంకరుండు వి ఖ్యాతపరాక్రముండు దశఃక. పండు సంతతరోషమానసుం డాతనియల్ల దుర్మదమయాత్ముండు కూర్మరుండు గుంభ కర్ణుండున్ । భీతివిదూరుఁ డార్యుండు విభీషణుఁ డుత్తమ చిత్తుఁ డారయన్.

13

క. ఖరుండు ఖరతేజః డవసీ

సురపరిభవకారి మాంసశోణితభుజః డు

ద్ధుర చిత్తుండు, శూర్పణఖయు

దురితచరిత ధర్మకర్మదూషిత యెవ్వఁడు.

14

వ. ఆరాక్షపకుమారులు పండివలన నఖిలవేద వేదాంగ, ధను శ్శేఖసా రగులై గంధమాదనగిరియందు నుఖం బుండి యొ

క్కనాఁ డోనికి మొక్క వచ్చువాని నభికవిభవననుభూతా
వైశ్రేణుం జూచి త్నత్రభావంబు దపోలబ్ధం బగుట విని
జాతమత్సరు లయి తారును బితామహం నుద్దేశించి తపం
బు సేయం దొడంగిరి; శత్రుకారంబు విను. 15

తే. మండుచేనవిఁ బంచాగ్నిఁ మధ్యమున, ఘ
నాగిమంబున బంబుల, నత్యంతశుశీన
సమయమున నీరియందు, నిశ్చలత నిలిచి
దశముఖుఁడు వాయుభక్షుఁడై ఁ తపమొనర్చె. 16

మ. నియతాహారుఁడు నిర్జీవేంద్రియుఁడు నై ఁ నిష్కంపవృత్తి
మహీం ! శయనుండై ప్రాణమల్ చరించె నధికేఁచ్ఛం గుం
భకర్ణుండు, ధై । ర్యయతుండై ఘనుఁ డవ్వీధీషణుడు
పఞ్ణాహార 1వృత్తిన్ జపా । ధ్యయనానక్తిఁ దపంబుసేసె
మది నత్యంతంబు సంశుద్ధితోఁ. 17

ప. ఖరుండును శూర్పణఖయు వారికిం దగినపరిచర్యలు సేయు
చుండి; రంత సహస్రవర్షంబులు నిండినం ఒంకి వదనుండు
దనమస్తకంబొక్కటి ఖండించి మండెడు నగ్నియందువేల్చి,
మఱియు వేయేండ్ల కొక్కటిగాఁ గలలు దొమ్మిదియు
దటిగి వేల్చి ధైర్యంబు దటుంగక పది యగు తలయును
ద్రోప సమకట్టిన బితామహంబు శత్రుక్షంపై వారిచి

వానిశీరంబు లెప్పటియట్లు కలుగ నొనంగి 'యమరత్వంబు
దక్క నొండు ని కభిమతం బగునది యెయ్యది యైనను
నడుగు' మనుటయు నన్నిశాచరుండు. 18

శా. "దేవా! యేను సమస్త దేవపితృడై తేయాహి గంధర్వ ర
క్షోవిద్యాధర యక్షజాతులకు నశ్మోభ్యుండఁగాఁ బ్రీతితో
నీవిశ్వంబునఁ గామరూపగతి నాత్మేచ్ఛాన్విహారండఁ గా
నీవే!" నావుడు, వాని కన్వర మజుండిచ్చెం గృహ 1
లోలతన్. 19

—: బ్రహ్మ రావణమంథకర్ణవిభీషణులకు వరంబు లిచ్చుట. :—

వ. "మనుష్యజాతి యొక్కండు దక్క, నీచాప్సిన యంగఱవల
నను నీకు మరణభయంబు లే"దని పలికి పరమేస్థి గుంభ
కర్ణంజూచి "వరం బహు" మనిన, వాడును దైవోప
హతుడై తనకు నాత్యంతికంబైన నిద్ర యడిగిన "నల్ల
యగున"ని విభీషణున కభిముఖుం డగుటయు నతండు కృ
తాంజలియై జలజాసనుఁ బ్రస్తుతించి. 20

క. "పరమావద యైనపుడును,
దురితంబులు నామనంబుదొడరమియును, భా
సుర మగు బ్రహ్మాస్త్రంబును

గరుణింపవె!” యనిన నిచ్చిఁకమలజఁ డనియెకే.

క. “నిరతము రాక్షస 1భవమునుఁ

బొరసియు నీవిట్లు ధర్మబుద్ధి వగుట య

చ్చెరు విది గావున నీకును

దిరముగ నమరత్వ మిచ్చిఁతిం గృప వత్సా.” 21

వ. అని పలికి పితామహులు డంతర్హితుండయ్యెదదనంతరంబ. 22

మ. వరగర్వోన్నతుఁడై దశాననుఁడు దుఃస్వారోద్ధతిన్ చాడిమై

నరిగెం గిన్నరనాథుపై నతఁడు కాఁర్యంబాత్మనూహించి సం

గరసన్నద్ధుఁడు గాక కింపురుష యక్షశ్రేణితోఁగూడఁ దా

నరిగెన్ లంకఁ బరిత్యజించి రభసోద్యత్తుష్పకాదూ

ధుఁడై. 23

వ. ఇట్లతండు గంధమాదనంబునకుం జనునెడ వెన్నడిం దగిలి

దానవుండు వానిమానంబుతోన విమానంబు నవహరించినం

గనలి యక్షేశ్వరుండు “గురుండ నగునన్ను నవమానించి

తివి గావున నివ్వమానంబు నీపగతు పాలయ్యెడు” మని

శపించె నంత. 24

క. రాక్షసలక్ష్మీమహిమకు

రక్షకుఁడుగఁ బంక్తిముఖునిఁరాక్షసమాయాఁ

దత్తు నభిషిక్తుఁ జేసిరి

రాక్షస బేతాళవరులుఁరాగం బెసఁగన్.

25

౪. వాఁడఁను బలదర్శమోహితుండై కడంగి యింద్రాగిదేవ
తల నొడిచి, తత్పదంబు లాక్రమించి, యీసు మిగిలి జగ
ద్రోవణంబు సేయుటంజేసి రావణుం డనుపేరం బ్రఖ్యాతి
వహించి సకలభూతభయంకరుండయ్యె; నట్టియెడ దేవర్షు
లును రాజర్షులునుగూడి చని తత్ప్రకారం బగ్నిదేవునకుం
జెప్పిన నతండు వారిం దోడ్కొని వారిజాసనుపాలికిం జని
యిట్లనియె. 26

౫. “ఘోరిభుజుండు విశ్రవసుఁపుత్తుఁడు పంక్తిముఖుండు
దర్పదు | ర్వారుండు రాక్షసేంద్రుండు భవద్వర 1 శక్తి
సవధ్యుడై మహా | ఘోరముగాఁ ద్రిలోకములఁకుం
గడు బీడ యొనర్చు జొచ్చె, వృ | త్రారి పురోగమత్రి
దశుఁలందఱు గింకరులై రి వానికిన్. 27

౬. దానపుచేతఁ గట్టవడిఁదై న్యము నొందుట కోర్వలేక నీ
దై నపదాంబుజంబు లభయంబని చేరితి: మింక మమ్ము నె
ట్లై నఁ గృపార్ద్రమానసుడవై తగఁ జేకొనవయ్య !
మాకు ది | క్కై నను గాకయున్నఁ గమలాసన! నీవకద
య్య ! యెయ్యెడఁ .” 28

౭. అనినఁ బరమేస్థి వారల కట్లను; “నిక్కార్థంబునకు నేను
మున్ను తగిన యుపాయంబు నిశ్చయించి నారామణుం

బొగ్గించితి నదైవుండు మనుష్యభావమున నవతరించి
 యారాక్షసు వధియించువాడయ్యె; నిందాదీసురులును
 దమతమ యంశంబులంజేసి ఋక్షవానరజాతులయందు జని
 యింపం గలవారు; మీకు భయంబు వలదని యగ్ని
 ప్రముఖులైనయమ్మహామునులనమ్ముఖంబున దుందుభి
 యనుగంధర్వకామినిం బిలిచి, “నీవు కుబ్జకూపంబున మం
 థర యనుపేర భూలోకంబున నుద్భవించి నీనేర్చువిధంబున
 దేవకార్యంబులు నిర్వహింపు” మని పనిచి వారి విఘ్నో
 లిపె; బదంపడి దివిజుల యంశావతారంబులంజేసి. 29

మ. గురుశైలోన్నతగ్రాత్రు లుద్ధణభుజోఃగ్రుల్ వజ్రపాషాణక
 ర్కరు లర్కప్రతిమానతేజులు గుణాఃకల్పుల్ మహాకల్పభీ
 కరకాలాంతకల్పు లాజినిపుఃమల్గరోన్నతుల్ ఋక్షవా
 నరవీరుల్ జనియించి రెల్లయెడలన్ నాగాయుతప్రాణులై .

క. అని విని యుధిష్ఠిరుం డ

మ్మునివరుతో “ననఘ ! ధర్మమూర్తిని నారా
 ముని నేల యరణ్యంబున

కనిచెను దశరథుండు సేపుమ ! యక్కడ యెల్లన్.” 31

చ. అని యడుగుటయు, మార్కండేయుం డిట్లనియె; “దశర
 థుండు నిజసుకృతపాకంబునంజేసి రామవ్రముఖు లయిన
 కొడుకుల నలువురం గని త్రైలోక్యరాజ్యంబు సంప్రాప్తం

బయిశయట్లు సంతసెల్లె; నక్కుమారులు క్రమంబున నుపే
నీతులు నఖలవేదవేదాంగవిసీతులు యథాక్రమపరిణీతులు
నై విలసిల్లి రంత. 32

సీ. అభినవపద్మదళాక్షు నక్షీణవి

స్త్రుతవత్సు నాజానుఁదీర్ఘబాహు
మధురస్మితానను • మదగజగమను నా
రూఢయావను నభిరూపతేజ
శ్రీరమణీయుఁ బ్రీతిస్థయశోరమ్య
నిఖలవిద్యాగమఁనిపుణచిత్తు
నింద్రసమాను జితేంద్రియు ధర్మజ్ఞఁ
చారబాంధవజనఁ ప్రార్థనీయు

ఆ. దుష్టనిగ్రహైకధుర్య విశిష్టనం

రక్షణాభిలోలు • రామభద్రుఁ

గులపవిత్రుఁ బెద్దఁకొడుకుఁ గనుంగొని

రాజవరుఁడు గరము • రాగ మెనఁగ. 33

వ. యౌవరాజ్యవదంబునకు నతని నభిషేకర బాచరింపం గోరి
యాప్తమంత్రీజనమృతంబునఁ బురోహితనిరూపితం బైన
శుభదినంబున నక్కార్యంబునకు సమకట్టునెడ, భరతుదాది
మంథర యనునతి యమందగతిం గైకేయిపాలికిం జని యి
ట్లనియె. 34

ఉ. “ అక్కట! నీదేసం బతికి ♦ నాటడికూరిమి యయ్యె మా
యపుం । జొక్కులు నీవు నిక్కముగఁ ♦ జూచి మనంబున
మోసపోయి తా । టక్కరి కోసలాత్మజయెడ♦డం బ్రియుఁ
డై యదె తత్తనూజు నిం । పెక్కఁగ యావరాజ్యమున♦
నిప్పుడు టట్టము గట్టఁ బూనెడున్. 35

ఆ. పుడమితేనిమదికి ♦ నెడ యైతి నీ వింక
నేమి సెప్పఁ గలదు ♦ వామనయన !
కడఁగి నిన్నుఁ గొడుకుఁ ♦ 1 బెడవడ వైచి యా
నవతికొడుక యేలు ♦ నవని 2యింక. ” 36

క. అనిన నుదరిపడి కేకయ
తనూజ గడు నంభ్రమమునఁ ♦ దత్తణమ నరేం
దునిపాలికిఁ జని యేకత
మున ని ట్లనుఁ బ్రణయపూర్వ♦ముగ నాతనితోన్. 37

క. “ ధరణీశ ! తొల్లి నాకుం
గరుణించినవర మొకండు ♦ గల దది మదిలో
బరికించి యిప్పు డొనఁగుము
చిరముగ సత్యవ్రతంబు ♦ పెల్లింపు తగన్. ” 38

వ. అనిన నతం డయ్యతివం గనుంగొని “యవధ్యుల వధియిం
చుటయును, వధ్యులం గాచుటయును, బ్రాహ్మణధనంబులు

దక్క నన్యులధనం బపహరించుటయును, నభీష్టధనంబు
నిచ్చుటయును మొదలుగా నతిదుష్కరంబు లైనవాని
నైనను భవత్ప్రియార్థంబు సేసెద; నెయ్యది సెప్పు”
మనినఁ బ్రీత యై భరతమాత యిట్లనియె. 39

తే. “యశానరాజ్యపదంబునఁ యందు భరతు
నధిప! యభిషేక మొనరింపు; ఁ మడవిలోన
నొలసి పదునాల్గునర్జుంబు ఁ లుండ నాన
తిమ్ము రాముని; నురువర ఁ మ్మిడించు నాకు.” 40

క అనవుడు వీనులు గొఱవిం
గొని చూడిన యట్టు లైనఁ గువలయపతి పె
ల్లన పిడు గడిచినక్రియఁ జే
తనరహితుం డగుచు ధరణిఁ తలమునఁ బడియెన్. 41

వ. అంతయు నెఱింగి రాఘవుండు ‘నిజజనకుండు సత్యప్రతి
జ్ఞుండు గావుత!’ మని యాక్షణంబ సీతాసమేతుండై వనం
బునకు వెడలె; నతనిపిఱుందన లక్ష్మణుండునుం జనియెఁ
దదనంతరంబ. 42

—: దశరథుండు రామవిశ్లేషముచే సురలోకగతుం డగుట. :—

క. రాముండు సనుట విని మహా

ధామం బగుశోకవహ్నిఁ ధరికొనఁగను ‘హా!

రామ! గుణధామ!’ యని 1యని

భూమిశ్వరుఁ డనువియోగముం బ్రాపించెన్. 43

వ. ఇట్లు దశరథుండు సురలోకగతుం డగుటయు, గై కేయి
దనకొడుకు రానించి “భూవల్లభుండు దేవభావంబు
నొందె, రాముండును వనంబున కరిగె, నింక నర్హుండవు
నీవ కావున నఖిలమహీరాజ్య రక్షణంబు సేయు” మనిన,
నక్కుమారుండు కోర్కెతోకదందవ్యామానమానసుండగు
చుఁ దల్లి కీట్లనియె. 44

సీ. “దురితంబు లెన్నండుఁ ♦ బొరయక వెలుగొందు
కమలాపక్తులమునఁ ♦ గనటు గలిపి
పరమధర్మాత్మకుఁ ♦ బురుహూతనన్నిభుఁ
బతి మ్రింగికొని కృపఁబాట వైచి
యాయతబాహుఁ దేజోయుక్తు మాయశ్శుఁ
బటుడై రుద్ర సడవులఁచాలు వాచి
2 జీవితహంత వై తోనంగరానిదు
ప్రీతి నాయకాదలఁగీలుకొల్పి

ఆ. శ్రీకి 3 నెడలి సకలలోకంబు 4 చేతను
దిట్టు గుడిచి కోర్కెదీర్చుకొంటి

సాపజాతురాలఁ యీసాతకం బేమి

సేయి? దింక నేమి నేమువాడ?

45

వ. అని దుఃఖించి భరతుండు దండికి నుచితక్రియలు నిర్వ
ర్తించి యనంతరంబ సమస్త మంత్రినామంతభూసురపౌర
జానపద సహితుండై కదలి, మువ్వరు డల్లులను వసిష్ఠ
వామదేవులనుం బురన్కరించుకొని తానును శత్రుఁ ఘ్నుం
డును రామానునయార్థంబు చిత్రకూట శైలంబున కరిగి
యందు.

46

మ. కనియెం, గోమలనీలమేఘసుభగాఁ కారున్ జటావల్కలా
జన ధారున్ సితభూతిభూషితుని రాజీవాక్షుఁ గల్యాణాకీ
ర్తనులఁ గాకుత్స్థకులప్రదీపకుని సీతాలక్ష్మణోపేతు స
న్మునిలోకార్చిత సత్కుచాభరణ రామున్ రాజచూ

డామణిన్. 47

వ. కని యంతంత నాక్రందనవరుం డగుచుం జని తదీయ చర
ణంబులపయిం బడి పితృమరణప్రకారం బంతయుం నెఱిం
గించి “దేవా! సకల సామ్రాజ్యధురీణుండవై మ మ్మం
దఱ ననుకాసింపవే!” యని యర్హ జన సహితంబుగా నత
నిం బొర్థించిన.

48

క. గురువాక్యరక్షణైకా

దరచిత్తుం డై నయయ్యుదాత్తచరితుఁ డె

వృక్షసున నోపబడఁ దయ్యెను

సరనమహీరాజ్య సమనుశాసనమునకున్.

49

వ. భరతుండును రామచేతఁ బ్రత్యాఖ్యాతుండై తవీయపా
దుకంబుల గొని చని వాని నర్పించుచు నందిగ్రామంబు
నందు నసియించి రాజ్యానుసంధానంబు సేయుచుండె; నిట
రాఘవుం డయోధ్యా సమీపం బగుటంజేసి క్రమ్మఱ
భరతాగమనంబు శంకించి చిత్రకూటంబు వాసి, శరభంగు
పాలికిం జని యతనిచేత సత్కృతుండై దండకారణ్యంబు
సాచ్చి, యందు గోదావరీతీరంబున ననుజ వధూసహితం
బుగా గృతనివాసుండై యున్నంత, దశగ్రీవుచెలియలు
శూర్పణఖ సనుడెంచి వారికి నవకారంబు సేయ మొనసినం
గినిసి యారాజపుత్రులు దత్కర్ణనాసికావై కృతం బొనరిర
చినం బదంపడి.

50

ఉ. శూర్పణఖానిమిత్తమునశూరు లనేకులు రక్కసుల్ మ
హా ! తప్పితరోషులై బహుశసైన్యయుతంబుగ నెత్తి
వచ్చుడున్ । దర్పితవైరిభంజనుఁ డుజారుఁడు రాఘవుఁ
డస్త్రవిద్య నే । ర్పేర్పడఁ గేలిఁబోలె సమయించె రణం
గణభూమి నందఱన్.

51

వ. ఇట్లు భరదూషణాదులందొట్టి పదునాలుగువేల రాక్షసులం
జంపి దండకారణ్యంబు విగతకంటకంబు గావించె; నంత
శూర్పణఖయు రయంబున రావణుపాలికిం జని తచ్చరిణం

ఋలపయిం బడి యేడ్చినం, జెలియలి కై న వైకృతం బే
ర్పడం జూచి యన్నిశాచరనాథుం డిట్లనియె. 92

సీ. “ఎఱిగి యెఱిగి నేఁ ♦ డెవ్వఁడు నిశితవి

స్థారశూలాగ్రంబు ♦ పయికి నుఱికె?

దలయంపియం దగ్గి ♦ దరికొల్పి యెవ్వఁడు

నేఁడు నెమ్మది శయ ♦ నింపఁ జూచె?

నుగ్గివిహనలం ♦ బుమియు చున్న యహీంద్రుఁ

గడఁగి నేఁ డెవ్వఁడు ♦ గాలఁ దన్నె?

హుంకారఘోరమై ♦ యుదరు బెబ్బులి మీస

లుఱక యెవ్వఁడు నేఁ ♦ డూఁచికొనియె?

ఆ. 2 నిన్ను నెవ్వఁ డకట! ♦ నేఁ డిట్లు గడు ఖంగ

పఱిచెఁ జెపుమ నాకుఁ ♦ బద్ధనయన!

యూయువును సిరిఁయునిను ♦ నవసంబులయ్యె నేఁ

డెవ్వనికొ తలంప ♦ నిజగమున.”

93

క. అని పలుకునప్పు డాతని

ఘనతరముఖ నేత్రనాసి ♦ కా4రంధ్రములం

దనవరణ రోషచావక

జనితశిఖావిశతం లక్ష్మి ♦ జంబుగ వెడలెన్.

94

1 ఒడరు (రేక) ఒడపు. 2 వాఁడు మత్స్యతాప వైశ్వానరార్చుల
జాలియ నీక్షణంబ శలభమనఁగ. 3 నపాయంబులయ్యె. 4 కర్ణములన్.

వ. శూర్యణఖయు నతనికి రాఘవులున్న తెఱంగును, నీజపరి
భవంబు దత్కృతం బగుటయు, ఖరదూషణాది రాక్షసవధ
యునుం జెప్పిన విని, ధనదానుజుం డాక్షణంబ పురసంరక్ష
ణంబునం దాప్తజనంబుల నియోగించి సన్నద్ధుండై యొ
క్కరుండ వెలువడి త్రికూటకాలపర్యతంబులు గడచి సము
ద్రతీరంబునఁ బరమేశ్వరనివాసంబైన గోకర్ణస్థానంబునకుం
జని, యచ్చటం దొల్లి రామువలనం బ్రాప్తపరాభయంబై
ప్రప్రజనంబు నొంది తపంబు సేయుచున్నవానిం దనపూ
ర్వామాత్యు మారీచుం గనిన, నతండును బ్రియసంభ్ర
మంబులతోడ నతనిం బూజించి కుశలం బడిగి ‘భవదాగ
మన నిమిత్తం బేమి?’ యని యడిగిన ననురేశ్వరుం
డిట్లనియె.

55

ఉత్సా. “వినవె? రాముఁ డనఁగ నొకఁడు • విపులదర్పహృద
యుండై | మనఖరుండు లోనుగా సమగ్రశౌర్య
లైనయ | ద్దనుజవరులఁ దునిమి యిపుడుఁదండకస్థలం
బునం | దొనర నిర్భయత్వ మొప్ప • నున్నవాఁడు
మేటియె.

56

ఆ. వానిఁ బరిభవంపవలయు, నప్పనికి సా
హాయ్యకం బొనర్చు • మనఘ! నాకు”

ననిన సభిసభయసఃమావిష్ట హృదయుఁడై

యమరవైరి కీర్తిలనియె సతఁడు.

57

చ. “ఎఱుంగవు 1 గాక! రాఘవును దీర్ఘభుజాబలరూఢి నాజిలో
నుఱక తదీయభాణరయఃమోర్వ వశంబె? పినాకికై న 2 ను
క్కఱ మఱినీకు నిత్తెఱుగుఁగా దన కేళిలుఁ డొక్కొ
బుద్ధిగాఁ । గఱపినవాఁడు? నేటనుకుఁగాలము సేరెహ? కా
క యిమ్మెయిన్.

58

ఆ. రాముతోడఁ కి దొల్లిరణమునఁ గడు భంగ

మొంది కాదె దైన్య యుక్తి నిట్లు

దమసినైతి; నేడుఁతగ దమ్మహాఘ్నని

యందు వై రబుద్ధియధిస! నీకు.”

59

వ. అనిసం గలుషించి లంకేశ్వరుండు వానిం జూచి, “నాపను
పు సేయవైతివేని నిన్నిప్పడ శృతాంతగోచరుం జేయు
దు”ననిన వాఁడును దనమనంబున ‘వీనిచేతం జచ్చుటకం
ఁబను రాఘవకృతంబైనమరణంబు మే’లని తలపోసి,
“మహాత్మా! నీకు హితంబు గోరి చెప్పితి; నిది యిష్టంబు
గాదేని భవదీయశాసనంబు గైకొని చేసెదం బనుపు”
మనినఁ జౌలస్త్వం డిట్లను. “నీవు రత్నమయతనూరుహం
బగు కసక మృగంబ వై చని జానకిం బ్రలోభింప వలయు,
నీతాచోదితుఁడై రాముండు నిన్నుం బట్ట సమకట్టి నీ

చేసిన తిహారంబు గొనిపోవంబడు; నప్పు డేను దద్దామిని
సంహరించెడి; బిర్యావిరహమర్మనస్కుండై యతండు
చెడి పోవుననిన నట్ల కాక యని మారీచుండు, 60

—: మారీచుండు మాయామృగంతై చనుదెంచుట. :—

క. కనకమృగరూపమునఁ జని

యి: నంశ్యుండు సలియు నున్న యెడ 1 మెలఁగుటయుం
గని జానకి కౌతూహల

మునఁ బ్రియుఁ బ్రార్థించె హరిణఁపుంగవుఁ బట్టన్. 61

అ. ధరణి సుతయు విధియుఁదన్నఁ బ్రేరేపంగ

నినశబ్దద్రి యగుచుఁనవనివిభుండు

మృగముఁ బట్టఁ దివిరెఁమృగనేత్ర 2 కావ స

ద్విసుతబలు సుమిత్రఁతనయు నునిచి 62

క. అనదృశ కార్మకధరుఁ డై

మనలక యామృగమువెనుకఁమర్దితరిపుఁ డిం

పెనఁగంగ నరుగఁ దొడఁగెను

వెన రుద్రుండు యజ్ఞమృగముఁవెనుకొనుమాడ్కిన్. 63

వ. అట్టి యనసరంబున.

64.

మ. ప్లటమన్ దవ్యగఁ, జేయలంతి నిలుచుం, బట్టిక 1 యాసా
 సలం | బిటువోవుం, బాదిలంగు డిందుఁ, బాడమున్ బిట్టు
 ల్లి వే దాఁబుఁ, గృ | మృతీ చూచుం, జెవి దాఁచి
 నిల్చు, మలయన్ మట్టాడు 2 గ్రోడాడు, నే | మఱిన
 ట్లుండుఁ, దృణంబు ఫి మేయు, మలయన్ మాయామృగం
 బిమ్ములన్.

వ. ఇట్లతి దూరంబుగా నెలయించి యలయించిన, నది రాక్షస
 మాయగా నూహించి రాఘవుం డమోఘబాణంబు దొడిగి
 తడయక యమ్ముగంబు నేసిన. 65

క. వాలమ్ము దాఁకి యొటలుచు
 నాలోనన గామునెలుగునట్టియెలుగు గా
 “హా! లక్ష్మణ! నీతా!” యని
 కూలి కపటమృగము దన్నికొనుచుం జచ్చెన్. 66

తరువోజ. ఆయెలుఁ గేగ్గడ + నవనీతనూజ
 యాలించి తల్లడం + బడరు చిత్తమున
 “నోయన్న! లక్ష్మణ! + యెలసి మీయన్న
 యుగ్రరాక్షసబాధ + నొందంగఁ బోలు!
 నాయతభుజ! వింటె? + యమ్మహాభాగుఁ
 డత్యంత దుఃఖార్తుఁ + డై నిన్ను జీరె;

బోయి వే 1 కావు విః స్ఫురితపుణ్యైక

భూషణోదార! యః పృథువరత్నంబు. 67

ప. అనిన నతం డమ్మానిని కీర్తనియె. 68

ఆ. “అబల! వెఱున కుండు • మఖిలలోకములను

రాఘవేశ్వరునకు • రణములోన

నెగురఁ గలఁవె శూరుఁ • డెచ్చాడు నతినికి

నెట్టియెడల దురిత • మేల పొందు? 69

క. ఇనవంశోత్తముఁ డిప్పుడ

చనుదెంచుఁ బ్రియంబు నొందు • జలజానన!”నా

విని జానకి లక్ష్మణునెడ

జనితాశంక యయి కోధ • సంభ్రాంతమతిన్. 70

సీ. “నీతలం పెఱుఁగుదు • నీ కేల వలపని

జాలి నీ కి క్లేల • సంభవించె?

నతిఘోరశస్త్ర విఃపాగ్నులయం దొంట

వేగంబ ప్రాణముల్ • విడుతుఁగాక!

యే నేల నిను వరి • యింతు? బెబ్బులికాంత

యక్కట నక్క పొం • దానపదునె?”

యని యిట్లు పత్పురుషాగ్రగణి సామిత్రి

బడఁతి యిచ్చియములు • వలుతుటయును

- ఆ. జెవులు యూసికొనుచుఁ ♦ ఒత్తులు గలఁగ ల
 క్షుణ్ణుఁడు దత్తుణాబఁసుహితకొర్పుఁ
 డతులబాణచాపఁహస్తుఁడై తనయన్న
 ననిసచొప్పునంద ♦ చనఁ దొడంగె. 71
- వ. అయ్యవనరంగున, దశాననుండు. 72
- మ. కమనీయం బగుజన్నిదంబు శిఖయుం ♦ గౌపినమున్ ధా
 తున | స్త్రుము దండంబును గుండియుం గుశవనిత్రంబుం
 గడన్ వృద్ధభా | పము సఁధిల్లఁ ద్రిదండి వేషధరుఁడై ♦ న
 చెప్పి బధిశ్రాంతి దే | హమునం దోఁపఁగ నీతయున్నెడను
 నూఁయాదత్తుఁ డక్షీణతఁ. 73
- తే. వాని నిక్కఁపు మునియకా ♦ వగచి రాము
 వనిత గడుభక్తిఁ బూజించి ♦ వన్యఫలము
 లొసఁగుటయు, వానిఁ జేకొన ♦ నొల్ల కసుర
 మదన వివశుఁడై యిట్లరు ♦ మగువఁజూచి. 74
- మత్తు. “ఏను దానవనాయకుండ, సఁహీనసత్త్వఁడ, రావణా
 ఖ్యానిరూఢుఁడ, లంక నాఁగ జఁగత్ప్రసిద్ధము మత్పురం
 బానతాంగి! మదీయవల్లభ ♦ వై 1 భజింపఁగ రాదె ది
 వ్యాసుభోగము లిష్టచేష్టితఁహరి యకావనలీలలన్. 75
- క. ఎక్కడిరాఘవుఁ డక్కట!
 తక్కవయగువేదమనుజుఁ ♦ దగిలి వనమునం

“బక్కి-డుమలఁ బడఁ దగునే?

తక్కుము మది నింక నొందు ♦ వలఁపులు తరుణీ! 76

వ. అనిన విని వై దేహి భయకంపితదేహ యగుచు సతని
కిట్లనియె. 77

సీ. ఇల్లాడ నర్హమే? 1 యే నేడ? నీ వేడ?

నక్షత్ర తారాగణంబు తోడ

నాకసం బంతయు ♦ నవనిపైఁ గూలిన

వసుమతి వ్రసిన ♦ వసధు లెల్ల

నింకినఁ జంద్రది ♦ నేశ్వరు లన్యోన్య

2 విపుల లేజంబులు ♦ వీడుపడిన

నే నేల యన్యని ♦ నెడలోనఁ గామింతుఁ?

గరిణి యేనాట సూకరముఁ గలయు

ఆ. మహారకమలమధురఁ సాస్వాదన

పరవశాత్మ యైనఁ భ్రమర కాంత

రిత్తబుద్ధి నకట! ♦ రేగుపువ్వులరసం

బాను నెట్లు? బేలఁవై తిగాక.” 78

—: రావణుడు నీత నెత్తికొని లంకకుఁ బోవుట. :—

వ. అని వలుకుచు నొయ్యనొయ్యన తొలంగి జచిన, నద్దరా

త్తుఁ దతిభయంకరంబుగా జంకించి యమ్మగువం బట్టికొని
గగనంబున కెగసి లంకాపురాభిముఖుండై యరుగఁ దొడం
గిన, నయ్యింతి యెంతయుం దలరి యిట్లని విలాపంబు
సేసె.

79

ఉ. “చేవతలార! యోధరణి! చేవతలార! జగత్త్రయో
న్నతుం । డై వెలుఁ గొందురామునికులంగాన జానకి
నేచు; నన్ను మో । హావిలుఁ డొక్కరక్కనుఁ డనర్గ
భుండై కొనిపోయెడుం గృవం । గావరే! పుణ్యమున్ య
శముఁ డై కొనరే యిదె మీకు మ్రొక్కెదన్. 80

క. అని యేడ్వఁగఁ దద్వచనము

లనఘుఁడు గిరి గహ్వరాంతరాళయగతుండై
విని యరుణసుతుఁడు దేజో

ఘనుఁడు జటాయు వసుపక్షి గారుణ్యమునన్.

81

క. ఎఱకలు గలకులశైలము

తెఱఁగు 1 మెయిన్ రయము మెఱయఁదివికి నెగసి బె
ట్టుముజలభరముక్రియ ను

క్కటి భువనం దెల్లనదుర్గవనార్చుచుఁ గడిమిన్. 82

ఉ. “ఓరిదురాత్మ! యీచుబల డనోడక యేటికిఁ బట్టినాడ?
ఎం । భోరుహనేత్ర విద్యు; మెటువోయినఁ బ్రాణముఁ
గొందుఁ నింక ను । గాగ్రి విభేది విక్రము జటాయు నె

ఊంగవే"యంచు దర్పదు । ర్వారుడు వీక దాకె
సురఃవర్గ 1 విభూతను వద్దశాననున్. 83

మ. ఘనపక్షాహతులం బ్రకాండ పరిఘాఃఘాతంబులం దీవ్రశా
తనఖోచ్చేదములం బ్రదీప్తశరవేధకీడలం సూరచం
చునిసాతంబులఁ బౌఢ్రకుంతముఖవిస్ఫోటంబులం డత్తగేం
ద్ర నిశాటేందులపారు సాధననమత్వస్ఫూర్తి నొప్పెం
గడున్. 84

చ. పటుతరపక్షిపక్షముఖపాదనఖప్రవిభూతఖండిత
స్ఫుటితశరీరుడై బహుళఃఖోణితధారలు మేనఁ గ్రమ్మఁగా
దటసము పాంతనిర్గళితఃఘాతురసారుణసాంద్ర నిర్హరీ
త్తటకులశైలలీల దశఃకంఠుడు నిల్చె 2 నకుంతిభిత్తిన్. 85
చ. తదనంతరంబ. 86

క. తెటవి గని దాసవేశ్వరుఁ
దుఱక కృపాణమున నాఖఃగోత్రమునెఱకల్
నఱకినఁ గూలె నతం డిల
నఱవఱలై పవనహత 3 మఃహాభ్రమువోలెన్. 87

వ. ఇట్లు జటాయువుం గూల్చి రావణుం డధికరయంబున నరు
గునెడ జానకి దనకు ది క్కెవరు లేమింజేసి నిరాశయై యు

1 నిఘాదను (లేక) విమానను 2 అకం 3 మహాభ్రమువోలెన్.

క్క శైలశృంగంబునందుఁ గొందఱువాసరులు మెలంగు
చున్నం గని, తనకట్టిన పుట్టంబుకొంగు సింఱి 1 భూషణం
బులు ముడిచి తత్ప్రదేశంబున వైచేం బంక్తివదనుండును
లంగాపురంబునకుం జని యం దశోకవనమధ్యంబున నాసు
మధ్య నునిచి తదీయరక్షణార్థంబు రాక్షసీనినహంబు ని
యోగించె; నిట రాఘవుండు మాయామృగంబు వధియిం
చి మగుడంజనుడెంచువాఁడుదనకెదురుగా వచ్చులక్ష్మణుం
గని 'రాక్షసగోచరం బైనననంబున జానకి నొంటి యునిచి
వచ్చి తప్పు నేసి'తని పలుకుటయు, సుమిత్రానందనుండు
ధాతీశనయ నన్ను నవమానించి పలికినతెఱంగు నె
ప్పిన.

88

మధురాక్కర. కనకమృగ మట్లు దను దవ్యఃగాఁ దిప్పి
తెచ్చుటకు

వనజముఖ నేకతమ శూన్యఃవనమునయం దునిచి

వెనుక ననుజుండు వచ్చినవిధమునకు మదిలోన

వనఘః డెంతయు వగచుచు ♦ సరిగె నాశ్రమమున

వ. అట్లు సని చేతనారహితంబైన శరీరంబునుంబోలె సత్రావి
హీనంబైయున్న పర్ణగృహంబు గనుంగొని రాఘవుండు
మూర్ఛితుండై లక్ష్మణ 2 ప్రయత్నంబునఁ గొండొకవడి
కిఁ దెలివొందె; నంత నయ్యెన్నయం దమ్ముండును దత్ప్ర

దేశములందు సుందరిం దడవుచుం జనువారు ముం
డిలు. 90

తే. ఎలిశపాతభంగుర మైనఁకులనగంబు
కరణిఁ బడి యున్న స్త్రీధంబుఁ ♦ గాంచి బుద్ధి
నదియు రాక్షసమాయ యాఁనని తలంచి
యేయ సమక్ష్మియు విహఁగేంద్రుడెఱిగి. 91

క. “ఓయయ్యలా! యేసు జ
టాయు వసం బరఁగుపక్షి ♦ 1 నరుణతనయుడన్
మీయయ్యదశరథక్షితి
నాయకునకుఁ బ్రియసఖుండ” ♦ నావుడు వారల్. 92
వ. డాయ నరుగుచెంచుటయు, నతండు వారితో రావణుండు
వై దేహిం గొనిపోవుటయుఁ దదర్థంబై తాను నద్దనుజుం
దొడరి వెనంగుటయుం జెప్పి, రావణుం డరిగినదెస నెఱిఁ
గించి 2 విగతజీవుం డయ్యె; నయ్యిరువురు నప్పులుఁగుతే
నికి నతిగౌరవంబున నగ్నిసంస్కారాదికరణీయంబులు నిజ
జనక నిర్వీశేషంబుగా నాచరించి దక్షిణాభిముఖులై చని
చని. 93

చ. ఉరమున యందుఁ గన్నులుఁ బృథ్విధరదేశమునందు
నోరుఁ బ్ర | స్ఫురితభుజద్వయంబుఁ గులఁభూచిఁబోన్నది

1 నరయుండునన్నున్. 2 పరమాత్మనపరావతారింబగు విద్యుత్
పారి రఘురాముం గనుంగొనుచు విగతజీవుం డై పుణ్యలోక ప్రాప్తుండయ్యె.

భావముం గరం । బరుదుగ నుగ్ర మైనవిక్రతాకృతితోడ
నశేవసత్త్వము । స్మరుఁ డగు చున్నవానిఁ బుటుసత్త్వఁ
గబంధునిఁ గాంచి రచ్చటన్. 94

ఆ. అక్కబంధుఁ డామిఁపార్థి యై లక్ష్మణుఁ
బట్టికొనియె బాహుఁబల మెలగ్గ;
నతఁడు గతు విషణ్ణుఁడై “యన్న! నను జూడు”
మనుచు రాముఁ జూచి యనియె మఱియు. 95

—: శ్రీరాముఁడు కంఠంబుఁ డనురాక్షసుం జంపుట. :—

సీ. “మహానీయగ్రాస్థుఁడై యిట్లు యిట్లు యిట్లు
బిల్వమరణంబు నాఁభీలవిపిన
భూములఁ గడుదుఃఖమునఁ జరించుటయు నై
దేహి గోల్పడి వగఁ యిరుగుటయును
దుదిఁ బోయి యే విట్లు యిదొడరి యీదానవు
వాతఁ జిక్కుటయును యివగవ నీకుఁ
బైవయిఁ బెక్కులాపదలయ్యె నక్కట!
ధరణీశ! నీవు నాధరణీసుతయుఁ

ఆ. గలసి పూజ్యరాజ్యగౌరవంబున వెలుఁ
గంగ నెలమిఁ జూడఁ గాన నైతి
నెను దలఁప నెట్టిహింసభాగ్యుండనో”
యరుచు ననుజఁ డార్తి నడలుటయును; 96

తే. విగత సంభ్రముఁ డై కామవిభుఁడు గడఁగి

“యన్న! లక్ష్మణ! యోడకుంమన్న! యేచ
గలుగ నీకేల యాపద • గలుగ నేర్పు?”

ననుచు గ్రొక్కు న నిశితమహాసి వెఱికి.

97

వ. ఆరక్కనుఁ డాచేయి దునిచు వేసిన లబ్ధమోక్షీశుండై
లక్ష్మణుండు ప్రకటనైఁహికేయ దంష్ట్రావిముక్తుం డయిన
తిగ్మభానుండునుబోలెఁ బ్రదీపుం డయి తీక్ష్ణకౌక్షేయకం
బునఁ దనలు దక్షిణశాహుఖిండనంబు నేసి పార్శ్వద్వయం
బు భేదించిన నాక్షణంబ కబంధుండు దివ్యరూపధరుం డగు
టయుం గని రాఘవుండు విస్మయిండ్డై.

98

క. “ఈవసమునందు రాక్షస

భావంబున నున్ననీకుఁ • బ్రకటితదివ్య

తౌవౌవాప్తి యైనకారణ

మేవిధి?”మనుటయును నాతఁ • డిట్లని చెప్పెన్.

99

వ. “ఏను విశ్వావసుం డనుగంధర్వుండ; బ్రహ్మశాపంబునం
జేసి రాక్షసత్వంబు నొంది మీవఱన శాపమోక్షంబు వడ
సితి; రావణుం డను రక్కసుండు జానకిం గొనిపోయి లా
కానగరంబున నునిచినవాఁడు; మీకు హితోపదేశంబు
నేసెద; నీట పోవంబోవ బంపాభిశానం బయిన సరోవరం
బు గలదు; దానియావల ఋశ్యమూకంబను నై అంబునం
బు నానినీహోదరుండు సుగ్రీవుం డను హనకుండు సచిన

చతుష్టయసహితంఁడై యుంచు; సతనితోడ సఖ్యంబు
 నేయుము; దానం జేసి నీకుఁ గార్యసిద్ధి యగు”నని పలికి
 గంధర్వుండు వారి వీడ్కొని నిజేచ్ఛఁ జనియె; దదనంత
 రంబ యట చనిచని. 100

సీ. కమనీయకమలినీకష్టరదళకేస

రాన్వితజలముల ♦ సర్వవిధియుఁ
 దరళ తరంగహస్తములఁ బొద్దంబు ను
 స్మదచక్రిసారసఁచుధుపహంస
 రుతులఁ బ్రియోక్తులు ♦ రుచిరవానీర ని
 వేశనచ్ఛాయల ♦ విశ్రమంబు
 మందసంచారితఁమారుతంబుల నురు
 తానోదనమును ♦ దగిలి యెపుడు

త. నాచగించుచును సమంచితాతిధి జన

వేవనసూరఁ దనదు ♦ జీవనంబు

ఫలము నొది నొప్పు ♦ పంపాసరోవరం

బెడురఁ గాంచి రన్నఁగేద్రీసుతులు. 101

వ. ఆసరోవరతీరంబునం గౌసల్యానందనుండు 1 దత్తద్విషయ
 విశేషోల్లాసంబులవలనం గ్రొత్తయై చిత్రజానలంబు దిరి
 కొని చేతోవృత్తంబు నెరియింపం దొడంగినఁ, చాల్మీ దొ
 టంగి జానకిం బేర్కొని యాక్రందన వచనవివశం డగుట

యు నతనికి లక్ష్మణుం డిట్లనియె.

102

చ. “పురుషవర్ణేణ్య! యిట్లు మిముఁబోటులకుం జనునయ్య!
యూపదల్ | వొరసినచోఁ గలంగుట ప్రభుత్వ మెలర్పఁగఁ
దాల్చి యూఁది దు | స్తరతర మానసవ్యధలు • దల్లుము
సంభృతపౌరుషుండ నై | యరయుము దేవి యున్నయె
డ • యారసి కార్యము 1 దీర్చునేర్చునన్. 103

ఆ. అధిప! శిష్యుఁడను సహాయుండ భృత్యుండ

నైన యెను గల్గఁనాత్మ నీకు

నేల వగవ?”నని మహిపతిచిత్తంబు

నలఁత డిందుపఱిచె • నవరజుండు.

104

వ. తదనంతరంబ యయ్యిరువురుం బంపాసరోవరంబునం గృత
స్నానులయి దేవపితృతర్పణంబులు సేసి చని, ముందట
నతిబహుళబలాహక వ్యూహ సన్నాహసమున్నతంబులైన
యభంగోత్తుంగ శృంగసముదయంబుల నఖిలగగనకోడ
పిడనంబు సేయుచున్నదాని బుద్ధ్యమూకలై లంబుఁ జేరి
తదుపకంఠప్రదేశంబున విశ్రమించి యున్నాఁ త. 104

సీ. ఆరాజపుత్రుల • నారూఢతేజుల

వీరుల నున్నతో • దారభుజులఁ

గనుఁగొని నుగ్గివుఁ • డనఘుఁ డగ్గిరిశృంగ

ముననుండి తానును • దనసచివులుఁ

జంటించి వారివృత్తాంతము నెఱుంగంగ
 నంతతోత్సాహు ధీమంతు శౌర్య
 వంతు నుత్తము హిమవంతుఁడుఁబోని య
 త్యంత సుస్థిరు వానుఁమంతుఁ బనిచె;

ఆ. నతఁడు నఱిగి నృపతిఁనుతులతెఱుంగెల్ల
 నఱిగి, వనచరేందుఁ ♦ నెఱుంగఁజెప్పి
 యుగతేజుఁ డై నఁసుగ్రీవుతోఁ జెల్చి
 యొనర సంఘటించె ♦ మనుజపతికి. 106

వ. సుగ్రీవుండును మున్ను సీతాపరిత్యక్తంబై తమముందట
 బడిన దార్లుగైకొని సంగ్రహించియున్న భౌషణనిచ
 యంబు రామునకు నివేదించినం జూచి, యతండు సము
 త్సుకుండు వానికి వానరైశ్వర్యంబు ప్రతిశ్ఛుతంబుసేసి
 తదీయశత్రుండు న వాలిం జంపఁ బ్రతిజ్ఞ సేసె; గవీశ్వ
 రుండును జానకిం దెచ్చుటకు సహాయ్యంబుగా నొడంబడి
 యె; నంతట నందఱుం గూడికొని వాలినివాసంబై నకిష్కిం
 ధానగరంబున కరిగి; రప్పడు భానుసూనుండు. 107

క. వాలి గృహద్వారంబున
 వాలి, మధంబెసఁగ నార్చి ♦ వారక బాహు
 స్ఫులవము సేయుటయు విని
 వాలి మహారోష కుర్చి మారోద్ధతుఁ డై. 108

వ. సమరసన్నాహం బమర వెలువడం బోయినఁ, దదీయవల్ల
భ యగు తార యతని వారించి యిట్లను; “నేటిచందంబు
నూడ సుగ్రీవుండు బలవత్సహాయుండై వచ్చినవాఁ; డది
యెట్లనిన, దశతథనందనుండైన రాముండు రావణుచేత
నవహృతవారుం డయి నిజసహోదరుం డగులక్ష్మణుండును
దానును సుగ్రీవ సహాయత్వం బపేక్షించి యతనికార్యం
బు దీర్పం బూనె వని వింటి; నదియునుంగాక, మహాబలు
లయినమైందవద్దివిదులు నతిలోకపౌరుషుం డయినహను
మయుఁ బ్రసిద్ధబుద్ధి యగుజాంబవంతుండును వానికి మం
తులై యుండుదురు గావున, నీవిప్పుడు గయ్యంబునకుఁ
బోక నాకిష్టంబు గా”దనిన నవ్వనచరవీరుండు. 109

క. ఆవనిత వచనములు సు

గీవ : పయ పక్షపాత ♦ 1 కృత్రిమములు గా
భావించి యాదరింపక

తా వెడలె ననూనబాహుదర్పం బెనగన్. 110

వ. ఇట్లు వెడలి కట్టెదుర నున్నసుగ్రీవుం జూచి యిట్లనియె. 111

—: వారి సుగ్రీవుల యుద్ధము :—

తే. “ఓరి! దుష్టాత్మ! యే నిట్లు ♦ పోరఁ బెక్కు
మాటు లెగువంగ సిగ్గటి ♦ పాటుచుండు

- నట్టి నీ కున్న యునికిన ♦ యిట్టలముగ
 నిట్టిచీర మెక్కడనుండి ♦ 1 పుట్టె నీకు? 112
- వ. ఆనినఁ బ్రహసిత ముఖుం డగుచు నట్టిలిముఖుం డిట్ట
 నియె. 113
- క. “అలిని రాజ్యముఁ గోల్పడి
 యాలంబునఁ దూల పోయి ♦ యక్కట! బ్రదు కిం
 కేలా యని తెగువమెయిన్
 2 వ్రాలి రణము సేయ నమరి ♦ నచ్చితి నీతోన్. 114
- తే. చక్కఁ గమ్మింక ముందటిచంద మొందఁ
 గలదె? తొంటి సుగ్రీవుండు ♦ గాఁడు నేఁడు;
 నిన్నుఁ బొరిపుచ్చి కానిపోనేర్పు నెట్లు?
 ననుచు నుగ్రుండై యవ్వీరు ♦ నార్చి వి కవిసె. 115
- వ. ఇవ్వధంబున. 116
- ఉ. భూ 4 వినుతవ్రభావులు ప్రభూతబలోద్ధతు లుగ్రివై రితే
 జోవిజయుల్ నిరంతరయఁజోజయకాంక్షులు భూరిభూరు
 హా । గ్రావనఖాయుధుల్ బలిముఖప్రవరుల్ గడుఁ బొంగి
 వాలిసు । గ్రీవులు దాఁకి రొండొరులఁకృత్రిమరోషకషా
 యవక్తులై. 117
- మ. తరుసంఘంబులు పూన్చి మొండొరుల నుద్యద్భాహులై
 వ్రేయ ని । ఘరవక్షస్థలపాతవేగవిరళఁస్తోకంబులై పోయె,

న | త్తరుసంఘంబులు వెండియుం గడగి మాద్యస్త్రీల
సంయ్యద్దటుం | బురుషానేకశిలాప్రయోగముల నొంసం
జొచ్చి రన్యోన్యమున్. 118

క. అతులిత శిలావితానం

బితరేతర తసునిపాతః పేలాసంచూ

ర్నిత మగుటయు వారలు పటు

గతిఁ గవిసిరి 1 బాహుయుద్ధఃకౌతుకమతులై. 119

ఉ. ఒండొరుఁ బట్టుచుం దిరుగుచుఁచొండొరుఁ బాయుచు
వ్రేయుచున్ మహాః | ద్దండత నొడొరుం 2 దొలఁ
గఁదాఁతుచు నీఁగుచు లోఁగుచుం జలం | బొండొరు 3
మీఱు చొంపొరుల 4 యుద్ధతి నైఁవక వీఁకఁ బోరి
రా | ఖండలభానుసూను లఁవిఖండిత చండభుజాప్రకాండ
తన్. 120

ళా. 4 దేహాత్సాహ మెలర్ప నుత్థితమదాంధ్రీభూతులై యా
హవో | తాసహవ్యగ్రులు విగ్రహంబు మిగులఁ సరంభ
శుంభద్గతిః | 5 బాహాబాహిఁ బెనంగ నప్పు డమరెం
బొద్ధద్విపద్వంద్వ హే | లాహస్తద్వయగాఢకర్షణరణో
ల్లాసంబు నిన్నప్తమై. 121

1 యుద్ధకేళి 2 తెరల (లేక) తరల 3 మీఱునొండొరుల 4 దేహా
త్సేక 5 బాహాబాహులఁబోరునప్పుడు.

వ. మఱియు నన్యోన్యదంతనఖముఖ విఖండిత శరీరులై హరివీ
రులు రుధిగధారలఁ దడిసి పుష్పితంబు లగునశోకంబులుం
బోలె నొప్పి చలంబులు మెఱయం బెనంగునడం దుల్యబల
రూపవిక్రములై యున్న యయ్యన్నదమ్ముల నిరువుర నేర్ప
డ లక్ష్మీంపనేరక లక్ష్మణాగ్రజుండు 1 విలక్ష్యహృదయుం
డై వీక్షించుచున్న నాంజనేయుండు రాఘవునకు నభిజ్ఞానా
ర్థంబుగా నొక్కపల్లవదామంబు సుగ్రీవు నఱుతం బెట్టఁ
దవనంతరంబ రాఘవుం డమోఘబాణంబు దొడిగి వాలి
యురంబు వగుల నేసినం బడి యవ్వనగుండు దశరథనంద
ను సిందించుచుఁ బ్రాణవియోగంబు నొందె నితైరంగున.

ఆ. వాలిఁ జంపి, యతనిఁవనిత సుగ్రీవుని

వశము నేసె నిఖిలఁవనచరేంద్ర

పదవియందు నెమ్మిఁ బట్టంబుఁ గట్టె వి

స్ఫారయశుండు రామఁభద్రుఁ 2 డెలమి.

123

వ. ఆ వనచరుండును రామునకుఁ గృతాంజలి యై “దేవా !
యీఘర్మసమయశేషంబును ఘనసమయంబునుం గడపి
మఱి సీతాన్వేషణంబునకు నుత్సహించుట లెన్న” యని
యయ్యిరువురకును మాల్యవత్కూటంబున నివాసంబుఁ
గావించి తానును గిష్కింధాపురంబున నుండె నంత. 124

మ. ఉగ్రఘర్మఘర్మవిఘాతసంవిహితవిఘోర్వోల్లాస మై సంఘా
 త్సరసాంభోదనినాదతూర్యరవ మై • చంచద్బలాకాగరు
 ధృరలీలానవచామరస్ఫురణ మై • పర్జన్యసామ్రాజ్య మై
 పై రమామందిర మై యుద్ధగళిభిఃపింఛతప్రత్రంబులన్.

న. ఆసమయంబున నక్కడ; 126

క. దానవనాయకుఁడెఱఁ బడి

జానకి యురిఁ బడినహరిణఁశాబమ పోలెక

మానిని సంతతభర్తృ

ధ్యానవివశ యగుచు నుండెఁ • దాపం బెసఁగెక. 127

వ. అమ్మగువకాపున్న దనుజాంగనలు త్రొక్కియు, లలాటా
 క్షియు, ద్రిస్తనియు, నేకపాదయు, దీర్ఘజిహ్వయు, నజి
 హ్వయు, ద్రిబటయు, నేకభోచనయు మొదలయినవారు
 పెక్కండు వికృతాకారంబులతోడ నయ్యబలుం బరివే
 షించియహర్నిశంబును 1 మరక యదల్చువారును బెలుచం
 దిట్టువారును ఖరోష్ట్రనిస్వనంబులు సెలంగ వెఱపించువా
 రును “ద్రుభవనాధిపతియైనమనదశగ్రీవు మౌల్లని యీదుష్ట
 మానుషిం బట్టి చెండి కండలు దిందు మనువారును నై
 యున్న, నయ్యగ్మలి గళదబ్బాష్పయు గద్గదకంఠియు నగుచు
 నారాక్షసస్త్రీల కిట్లనియె. 128

తే. “అమ్మలార ! మీవలసిన యట్ల చేయుఁ
డింక నేటికిఁ దడయంగ ♦ నేను రాముఁ
దప్ప నొంపొకపురుషుఁ జిత్తమునఁ దలఁప
నింత నిజము నాకును జీవితేచ్ఛ లేదు. ”

వ. అనిన నజ్ఞానకీతెగువ రావణున కెఱింగించఁ గొందఱు సనిరి;
మఱియు సంతతప్రియవాదినియు, ధర్మజ్ఞయు నైనతీజట
యనురక్తసి రామాంగనం జేరంజని యిట్లనియె. 130

—♦ తీజట తనస్వప్నవృత్తాంతము సీతతోఁ జెప్పట. ♦—

సీ. “అమ్మ ! నీ కెంతయు ♦ హర్షంబుగా నొక
వార్త నే నెఱింగింతు ♦ వసజవదన!
నామాట నిజముగా ♦ నమ్ముము వినవె య
వింధ్యుండు నా నొక్క ♦ వృద్ధదైత్యుఁ
డనఘుండు రామహితాన్వేషి యై నీకు
నాశ్వాస మొనరింప ♦ నబల ! నన్నుఁ
బనిచెను; విను, నిన్నుఁ ♦ బాసిన పిదప ల
క్ష్యుండును దాను సేమమునఁ గలసి

ఆ. యఖిలవానరేంద్రుఁ ♦ డైనసుగ్రీవుతోఁ
జెలిమి సేసి యిపుడు ♦ శీఘ్రమునన
వీరవరుండు నిన్ను ♦ విడిపించుపనికి నై
యొదవి యుత్సహించి ♦ యున్నవాఁడు.

వ. రావణునకు రంభానిమిత్రంబయినవలకూరదుశాపంబుగలదు
గావున నీయందు బలాత్కారంబు నేయరాదు; నీకు వీని
వలనిభయంబు వలదు; మఱి యిద్దు కాత్మునకుం జేటా
దెలుపునట్టి దుస్వప్నంబుఁ గలిగె; నది యాకర్ణింపుము.

క. ఖరములఁ బూనినరథమున

విరిసిన వెండుకలు వెంట ♦ వేలఁగ దశకం

ధరుఁడు బహుశత్రైలాపుత

శరీరుఁ డై దక్షిణంబు ♦ సన గలఁ గంటిన్. 133

తే. అతనిచుట్టును గుంభకఃక్రాదు లెల్ల

నరుణమాల్యానులేపను ♦ లై వికీర్ణ

పతితకేశు లై నగ్ను లై ♦ పరఁగఁ బ్రేత

పతిదిశకు నేఁగుగతి గానఁ ♦ బడియె నాకుఁ 134

ఉ. చారునితోష్ణవారణ లఽసత్పితమాల్యసితాంగతాగుండై

ధీరగుణోత్తరుం డధికఃధీనిలయుండు విభీషణుండు వి

స్ఫారసితాద్రిశృంగమున ♦ భవ్యుండు మంత్రిచతుష్టయా

న్నితుం । డై రమణీయలక్ష్మిఁ బాలుఁపారఁగ నేఁ గలఁ

గంటి నుగ్మలీ ! 135

చ. తననితకీర్తి విశ్వవసుఁధాగగనాంతరపూరితంబుగా । ఘన

భుజుఁ డున్నతద్విరదఁకంధర 1 సుస్థితుఁ డై ముదంబుతో

శనుజుడు దాను రాఘవకులగాగ్రేణి సన్మధుపాయసం బొ
నర భుజింపఁగంటి; వికఁచోత్పలలోచన! నిక్కమింతయున్.

క. పులిచేత వేటువడి మై

గల్గెనుఁగ నెత్తురులు గ్రమ్మఁగా నేడ్చుచు ని

మ్ముల నుత్తరాభిముఖ వై

కలుషితగతి వరుగ నిన్నుఁ ఁ గనుఁగొంటిఁ గలన్. 137

క. నాకల నిక్కల యయ్యెడు

శోకింపకు మమ్ము! యింక ఁ నుందరి! పుణ్య

శ్లోకు 1 జితలోకు నతులవి

వేకుం బ్రియుఁ బొందఁ గలుగు ఁ వేగమ నీకున్. ” 138

ఆ. అనినఁ ద్రిజటవలుకు ఁ లవి నిక్కములు గాఁగ

వగచి నీత గొంత ఁ వనట దక్కి

యానతోడ నుండె; ఁ నట దశవదనుండు

నీతఁ చలఁచి వివశఁచిత్తుఁ డగుచు.

139

వ. తాను దేవదానవగంధర్వాది 2 భూతవర్గంబులనెల్ల జయించి

యూ గందర్పదర్పంబు వారింప నోపక యాక్షణంబ దివ్య

మాల్యాంబరభరణభూషితుం డై సంచారశీలం బైనకల్ప

పాదపంబునుంబోలె నొప్పియు, దనయొప్పు నీతకుఁ బితృ

వనంబునందలి పటభూరుహంబుసాంపునుంబోలె నతిభీషణం

బగుచు నుండ నశోకవనమధ్యంబు సొత్తెంచి రోహిణీసమీ

పంబునకు వచ్చుశ్చనైశ్చరుండుచుంబోలే కానకిరి జేరం జను
దెంచి ప్రణయపూర్వకంబుగా నిట్లనియె. 140

క. ఏల మదిరాక్షి ! వలవని

జాలిం బడి నవసెదవు లఃనదూర్భావణలీ

లాలంకృత వై ననుఁ గృప

నేలికొనం కి గదవె ! వేయు ధ నేటికి నింకన్. 141

చ. అనిమిషయక్షరాక్షసవిఃపచ్చరకిన్నరపన్నగాసురాం | గన
లఁ గరంబు చిత్తమునఁ ధ గై కొన కే ననురాగలీలమై నిను
మది నాదరించు టిది ధ నీదగుభాగ్యము గాడె ? యింత
యొక ! వనిత ! యెఱుంగ వైతి, గరుఁవంపు విచారము
4 లేల నీయెడఁ ? 142

జ. రాముఁ డనంగఁ బేర్చియును ధ రాజ్యముఁ గోల్పడి కాన
లోన దుః | ఖామయమగ్నుఁ డై నయొక ధ యల్పమనుష్యుఁ
డు; వానిపైఁ గడుం | బ్రేముడిసేయుచుకొ వగపుఁపెల్లునఁ
జిత్తము దల్లడిల్లఁగా | నీమెయి నుండు నీయునికి ధ యేసుఖ
మండు లతాంగి ! చెప్పుమా ? 143

చ. ఏను సకలలోకేశ్వరుండ; నాకుం గింకరులై పదునాలుగు
కోట్లు నిళాచరభటులును, నిరువదియెనిమిదికోట్లు రాక్షసు
లును, నెనుబదియాఱుకోట్లు యక్షులును వర్తిల్లుదురు.

నిఖిలధనాధ్యక్షుడు కనుక నున్నే శ్వరుండు నాయగ్రజుండు.
 బ్రహ్మసమాచారం డగు విశ్రాంతసుండు మదీయజనకుండు;
 గుబేరునకు వినోదపాత్రంబులైన గంధర్వాప్సరోగణంబులు
 నన్ను సేవించు; బంచమలోకపాలుం డని నన్నుఁ ద్రిభువ
 నంబులుఁ గీర్తించు. భక్త్యభోజ్యాదివస్తువులును సురేశ్వర
 గృహంబునం దెట్లట్ల నాగృహంబున నక్షయంబు; లిట్టినా
 విభవం బింతటికిని మదీయజీవితంబునకు నధీశ్వరి వై సుఖం
 బున 1 భోగింపు ” మనిన విని వై దేహి కోరిధశోకవ్యా
 కులహృదయ యగుచు వానిదెసం జూడక యొక్కతృణం
 కురం బుపలక్షించి యిట్లనియె. 144

సీ. “ అకట ! పరాంగెన ♦ నబలఁ బతివ్రతఁ

బరికింపఁగా మర్త్యభామ నేను,

రాక్షసుండవు నీవు; ♦ రాగంబు మది నించు

కయు లేనినాదుసంగమమునందుఁ

గలిగెడు నట్టిసౌఖ్యం బెంత ? యదియును

గాక, యాద్యుం డైనకమలగర్భ

పౌత్రుఁడ నని లోకపాలతుల్యుఁడ నని

హరసఖుం డైనధనాధినాథు

అ. భారత నని భవత్స్వభావంబు సెప్పితి,

విట్టి నీవు ధర్మ ♦ వెఱిగి దురిత

వర్తనంబు విడువవలదె ? సిగ్గేది యి

ప్రసిద్ధి బ్రల్లదములు * వలుకఁ దగునె ? ” 145

వ. అస పలికె జానకి యత్తరీయసంవృతవదనయై యతికరుణంబుగా నేడ్చిన, నద్దురాత్ముండు వెండియుఁ గొన్ని దుర్వచ సంబులు పచరించి యనంతరంబ యంతర్ధానంబు నొందె; నప్పొలఁతియు నెప్పటియట్ల రాక్షసీరక్షితయై యుండె; నని మార్కండేయుండు ధర్మరాజునకు నిర్దేశించినతెఱంగు వై శంపాయనోక్తంబైన యాఖ్యానంబు విఖ్యాతమాధుర్య మచోహరంబుగా. 146

క. విమలక్షాతగుణోన్నత !

విమలాదిత్యాత్మజన్మవిలసత్కమలా

రమణీకరకమలోజ్జ్వల

విమలాంబుజరేణురాగ * విలసితవక్షా !

147.

వనమయూరము. భూసురకవంబసురభూరుహ ! వికాసో

ద్భాసితకృపారసవిపాక ! సుగుణైశ్చ

ల్లాసహరి హరిమృగలాంఛనమృణాళీ

హాసినవక్త్రవిసరాకలితలోకా ! 148

గద్య. ఇది శ్రీశంకరస్వామిసంఘమీశ్వరచరణసరోరుహ

ధ్యానానందసౌందర్యధుర్య శ్రీసూర్యసువిసంభవ

శంభుదాసలక్షణాభిధేయ యెఱుఁగెనామధేయ

ప్రణీతంబైన అరణ్యపర్వశేషమునందలి

రామోపాఖ్యాన. బునందలి

పూర్వభాగము.

రామోపాఖ్యానము.

(మహాభారతాంతర్గతము)

—•••—

ఎఱ్ఱాప్రిగ్గడ మహాకవి.

—:::—

శ్రీకర ! సోమాన్వయర

:

త్సాకరహిమధామ ! ధాత్మికాంచితవినయో

త్సేక ! భవన్తే కవీర ! మ

హాకాన్యరసప్రియోజనానూఢమతీ !

1

—♦ రామూడు అశ్మణుని సుగ్రీవునొద్దకుఁ బంపుట. ♦—

వ. అక్కఱకుండు శౌనకాదిమహామునులకుం జెప్పె, నట్లు
పరమతసోనిలయుండయిన మార్కండేయుండు పాండవేయు
లతో మఱియు నిట్లనియె. అంత మాల్యవత్కందరమంది
రుండై సదశరథాగ్రనందనుండు నవకందళితసుందరంబులును
జనకసందినీవియోగదుస్సహంబులు సగుఱునసమయదివసం
బుల నెట్టకేనియుం గడపి నిరతిశయసాంద్రీచంద్రాతప
న్నపనశీతలసమీరవాహ్యమాస వినిద్రీకుముదకేదారసార
భ్యనిర్భరంబులు సతిదీర్ఘయామంబులు నైనశారదయామి
ను లవనయింపనోపక యొక్కనాఁడు ఏమునిం జూచి యి

ట్లనియె.

2

నీ. “ చూచితే లక్ష్మణ ! ♦ సుగ్రీవుకొఱగావి

యమ్మెయిఁ దనవగ ♦ యడఁచి మనము
కపిరాజ్య మిచ్చినఁ ♦ గై కొని యింద్రియ

సుఖముల నెంతయుఁ ♦ జొక్కి నేడు
మనదిక్కు దలఁచు; ♦ మనతోడఁ బల్కిన

సమయంబుఁ జెల్లింపఁ ♦ జనదె తనకుఁ ?
గడఁ గృతఘ్నతసేసెఁ ♦ గపికులాధముఁడు; నీ

వనఘ ! కిష్కింధకు ♦ నరుగు మిపుడ;

అ. అద్దురాత్ముఁ గృపణు ♦ నాత్మీయకార్యత

త్వరుని నధికరాగఁ పరనశాత్ముఁ

దొడరి వాలి చనినఁ తోననే యనిచి త;

మేల తడయ మనకు ♦ నింక సెచట ?

3

అ. నీవు సనకమున్న ♦ నెఱితోడ మనకార్య

మునకుఁ దగినయత్నఁ ములు ఘటించి

యండనేని వాని ♦ నొం డేమియుం జేయ

వలదు; తోడితె మృఁ వార్యశౌర్య ! ”

4

చ. అనుఁడుఁ దదాజ్ఞఁ బూని ♦ యతఁ డాతతకార్యకహస్తుఁ

డై రయం । బునఁ జనియెం గపీశ్వరునిఁ ప్రోలికి; వాఁడును

సంభ్రమంబుతో । ననుఁగులుఁ దాను రాజసుతు ♦ నర్థి

నెదుర్కొని మొక్కి యర్హపూ । జన మొనరించుడున్

విధునిఁ శాసన మాతఁడు సెప్పి వానికిన్.

5

వ. చెప్పిన విని, భయకంపితగాత్రుం డగుచుఁ గమఁమిత్రఘ్న
త్తుండు సుమిత్రాపుత్తుని కిట్లనియె; “అయ్యా! యే
నేల కృతఘ్నుండ నగుదు? జానకి నన్వేషించుటకునై బల
వంతులు బుద్ధిమంతులు నగువానరుల ననేకుల నలుదెసల
టుం బనిచితి. వారును సకలవస్థలై సాగరగ్రామనదీనహి
తం బైన భూచక్రింబునం దెల్ల రోసి యొక్కమాసంబు
లోనం గ్రమ్మితి వచ్చునారై సమయంబుసేసిపోయి; రింక
నైదుదినంబులు గొఱంత యింతియ; యటమీఁద వైదే
హివార్తగొనుచు దేవరిం గొలున వచ్చువాడనై యున్న
వాడ” ననినం బ్రీతుండై లక్ష్మణుండు. 6

క. వానిం దోడ్కొని చని యూ

భూనాథునిఁ గానిపించి • పొందుగఁ దత్కా

ర్యానుష్ఠానవిశేషము

దా నెఱిగించుటయు విభుండు • దద్దయు నలరెన్. 7

వ. పదంపడి కొన్నిదిననంబులకుఁ బూర్వవశ్చిమోత్తరదిక్కుల
కుం జనిన వనచరు లరుగుదెంచి రాఘవుం గని “దేవా!
సకలసాగరమేఖలావలయితం బైనభూవలయం బంతయు
వెదకితిమి. మీదేవిం బూడ గాన” మని చెప్పిన నతండు
దుఃఖతం డయి ‘దక్షిణదిశకుఁ బోయినవానరులవలన
వైదేహితెఱుంగుదు’ ననునాసంజేసి స్త్రీణంబులు
ధరించి యుండె; నంత వెండియు నొక్కమాసంబు సెల్లినఁ

గొందఱు వనచరులు పఱతెంచి సుగ్రీవు గని యిట్లనిరి. 8
సీ. నీవును వాలియు ♦ నేడును నాచును

బ్రయమునఁ బాటించు ♦ పెద్దతోట
మధువనం బడె నేడె ♦ మనయంగడుండును
హనుమంతుఁడును మొద ♦ లైనవారు
బలువిడిఁ జూతాడి ♦ ఫలము లానెదరు త
ద్రక్షకు లగుమమ్ము ♦ రయమునిఱ
భంగించి ” రసపుడు ♦ భానునందనుఁ డాత్మ
“ నంగదప్రముఖులు ♦ యామృదిశకుఁ

తే. జనిన వారలు గావున ♦ జనకపుత్రిఁ
గనినయు బ్బిది గాఁబోలు ! ♦ గాక యిట్లు
సేయ వెఱవరె ? పతికార్యసిద్ధి నలుపు
జనుల కీచన వెండును ♦ జనునకాదె ? ” 9

ప. అని యూహించి తత్ప్రకారంబు రఘుపతికిం జెప్పి నంత.
ఉ. తేనెలు గ్రోలి గ్రోలి కడుఁ ♦ దియ్యనికమ్మనిపండు లింపు
సొంపూచఁగ నాని యాని పరఁపాఁడిననీడలు మెచ్చిమెచ్చి
మం । దానిలక్షైత్యసౌరభ స ♦ మగ్రతకుం గడుఁ జొక్కి
చొక్కి యుద్యానమునందు మారుతసుతప్రముఖుల్ విహ
రించి తృపులై. 11

ప. అందఱుం గూడుకొని చని సుగ్రీవలక్ష్మణ సహితుండై
యున్న జననాథుం గని దండ్రచమాణంబులు సేసినం గాకు

తే న్ధకులప్రదీపకుండు వారల ముఖవర్ణవిశేషంబు లుపల
క్షించి సీతం గనినవారకా నిశ్చయించె; నప్పు డత్యంత
మతిమంతుం డయిన హనుమంతుండు రాఘవునకుఁ గృ
తాంజలియై యిట్లనియె. 12

క. “దేవి! బాడగంటి నేను; ధ
రావల్లభ! శైలసరిదఃరణ్యనగరసా
రాచారకలిత మగువను
ధావలయము వెదకి వెదకి ♦ దక్షిణపుదిశఁ.” 13

—: హనుమంతుండు రామునితో సీతం జూచినవృత్తాంతంబు చెప్పట:—

తే. అవధరింపుము దేవ! మేఘందళమును
నేకముఖమునఁ దొలితొలి ♦ యిందు నండు
శరయుచును బోయి యొక్కెడ ♦ సతివిశాల
మైన భూవివరము గంటి ♦ మద్భుతముగ. 14

వ. కని దానిం బ్రవేశించి నిరంతరతిమిర సంవృతంబును బహు
కీటసంకులంబును నైనమార్గంబున ననేకయోజనంబులు
నన్లునెడ ముందట సర్కప్రకాశం బైనపురంబు గానంబడి
యె; నం దొక్క తాపసాంగన యుండి మమ్ము నాదరించి
తనపేరు ప్రభావతి యనియును నప్పురంబు మయునిపురం
బనియునుం జెప్పి మధురంబు లయినభక్ష్యభోజ్యంబు లొ
సంగినం దృష్టులమై తదువదిష్టమార్గంబున మహావివరంబు

నిర్గమించి సహ్యాదర్ధరశైలంబులు గడచి మలయశైలశిఖరం బెక్కిన.

15

ప్రగర్ధ. నీలం గల్లు 1 మాలోలిఖితగగన మైలిననానా
శ్రీర | వ్యాలోగ్రాహమీనావళుల నెనఁగి దుర్వార
వారోఘగంభీ | రాలంఘ్యప్రౌఢవేగం • బగుచు బహుత
రామూమవిస్తారమై బి | ట్టాలోకింపంగ నుగ్రంబగుజల
నిధి సంతంతటం గంటి మంతః.

క. కని యిది రత్నాకర మి

వ్వననిధి నీమమునఁ గల్లువసుమతిలోనన్

జనకసుత వెదకి కానమ

చన దివ్యారాశి దాఁటి • చన నెవ్వరికిన్.

16

ఉ. భూమితనూజఁ గాన మని • పోయి రఘూద్వహతోడఁ
జెప్పి య | భూమిపుచిత్త మాతురతఁ • బొందఁగఁ జేయు
టకంటఁ జూడఁ గా | నీమెయిఁ జావు మేలు మనఁకేల
విచారము లింక? నంచు నం | దేము గడంగి యందఱ
ము • నేకతమం బగునిశ్చయంబుతో.

17

వ. అనశనవ్రతంబు సంకల్పించి నియతచిత్తులమైయుండి రాఘ
వకార్యార్థంబై తెగినజటాయువు గృతార్థం డయ్యె; మన
ము నట్టిపుణ్యలోకంబు వడయుద మని పలుకుచున్న యెడ.

క. గిరిశృంగ తుంగ విగ్రహం

దురుతరపత్నృండు విహంగః మోతముః డం దో

క్కరుః డోయ్యన మాయున్నెడ

కరుదుగః జనువెంచి విగళితాశ్రుం డగుచున్.

19

సీ. “అయ్యలార! జటాయు ధవని పల్కెదిరు మీర

లెవ్వరు సెప్పరే? ధ యేను వాని

కగ్గిజండ; ననూరు ధ నాత్మజన్ముల మేము;

సంపాతి నాపేరు; ధ సమ్మదమున

నేనును దమ్ముండు ధ నినమండలమునకు,

జనునేడ్క నొకనాడుఁచదలి కెగసి

చనఁ జనఁ దీవ్రాంశుఁసంతాపమునఁ జేసి

కమరె నాఁతెక్కలు; ధ గమర వయ్యె

తే. ననుజపక్షమ్ము; లే నిమ్మఁహఁచలమున

నాఁటఁగోలె శెచ్చటికిఁ జఁనంగ నేర

కున్నవాడ; నాతమ్ముడెట్లున్నవాఁడో?

యెఱుంగ నెఱిఁగింపరే! నాకు ధ నిష్టమెనఁగ.”

20

వ. అనిన నేమతనికి భవదీయవృత్తాంతంబును రావణుండు

దేవిం గొనిపోవుటయుఁ దదర్థంబు రావణుతో జటాయువు

సమరంబు సేసి యిల్లుటయుఁ జెప్పిన విని దుఃఖితుండై

సంపాతి యస్మదీయ ప్రవర్తనం బేర్పడ నడిగి మాకిట్లనియె.

ఉ. “రావణు నే నెఱుంగుదుఁ బరాక్రమదుస్సహుఁ, డన్ని

శాశ్వతం | శీవశాసన మధ్యమున ♦ నిచ్చటికి శతయోజ
నంబులన్ | భూపదితంబు లంక యనుఁబోలు తదీయనివా
స, మచ్చలన్ | భూవరుదేవి గాన నగుఁ ♦ బొం డరయుం
డు కృతప్రియత్నులై.” 23

క. అని యతఁడు సనిన నందఱు

మును సాగరతరణకార్యమునకు నుపాయం

బొనరఁ దలపోయునెడ 1 నొ

య్యనయుత్సాహంబు సేయఁ డయ్యె నొకండున్. 23

మ. జననాథోత్తమ! యేను బూని భవదాఁజ్ఞలీలచెల్వంబు మ
జ్జనకుం డైన సమీరదేవుకృపయున్ ♦ సత్త్వోన్నతుం జే
యఁగా | ఘనవాస్తుంగతరంగ నంగతమహా ♦ 2 గ్రాహార
గాత్యుగ్రిద | ర్శనమై పేర్చుపయోధి వాఁటితి జనాఁశ్చ
రైక సంపాదిన్. 24

ఉ. ఆలవణాభిమధ్యమున ♦ యందుఁ ద్రికూటనగంబుమీఁద
ను | త్తాలవిశాల 3ి హేమమణిఁధామ సముజ్జ్వల మైన
లంక యన్ | 4 ప్రోలొగి గంటి; నెంతయు సఁపూర్వము
దద్విభవంబు దేవ! య | చోచ్చ లలితాంగి నారసితిఁ ♦ జా
చ్చి యనేకవిచేష్టితంబులన్. 25

వ. అరసి యొక్కెడ రావణాంతఃపురంబయిన యశోకవనంబు
నందు. 26

నీ. కన్నీరు జడిగొని ♦ క్రమ్మఁ బ్రాగ్ కెక్కిన
 కమ్మికపోలభాగములు గలిగి
 యనశమై యొటగిన ♦ యంగవల్లిక పొంత
 నున్న భూమిరుహం ♦ బూత గాఁగ
 వెడలు నిట్టూర్పులవేడిమి 1 బడిన న
 య్యధరపల్లవము గాఁరాకుఁ బోలఁ
 దలఁపుల నందడి ♦ దందడించినతాల్మి
 2 గదిరి శిరఃకంపఁగతుల బెరయ

౧౧. నున్న పుణ్యమూర్తి ♦ నుత్తమసౌందర్య
 నవనతాస్య నార్త ♦ యైనదానిఁ
 గని విదేహతనయఁ ♦ గా నెఱింగితి నేను;
 ‘హా! రఘుప్రవీర!’ ♦ యనుచు నడల

27

క. వినయమున దేవిఁ జేరం

జని యభివాదనము నేసి ♦ “జానకి! రఘునం
 దనుదూత నేను; మారుత

తనయుడ; వానరుడ; నిన్నుఁ ♦ దడవ నిచటికిన్. 28

వ. అరుగుఁడెంచితి; రామలక్ష్మణు లత్యంతకుశలంబున నున్న
 వారు. వానరేశ్వరుం డయినసుగ్రీవుఁడు వారితో సఖ్యులబు
 నేసి తత్కార్యబు దీర్పం బూనె; నింక మనలక నీహృద
 యే శ్వరుండు ననుడెంచు నూటజిల్లుము. 29

క. గక్కనుడ గాను జమ్మి !

నిక్కమువానరుడ నేను; ♦ నీమదిలోనం

దక్కు మనుమాన” మనవుడు

నొక్కొంత దలంచికొని సముత్సుక యగుచున్. 30

వ. ఆదేవి నా కీట్టనియె; “నన్నా! నిన్నెఱింగితి, నది యెల్ల
నిన. రానుహితాన్యేషి యగువాఁ డవింధ్యం డనువృద్ధరా
క్షసుండు మున్న యింతయుం ద్రిజటచేత నా కెఱిగించె;
సతనిపలుకులు దప్పవు. రాఘవుండు సుగ్రీవసహాయుండయి
యునికి గలిగినది గావున నింకఁ దడయక యవ్వీరవరుం
దోల్కొని వచ్చి నాకుం బ్రయంబు సేయుము. నీకుఁ గా
ర్యసిద్ధి యయ్యెడు; మరుగు”మని తనశిరోభూషణం బ
యిన యీరత్నంబు మీఁక సభిజ్ఞనార్థంబుగా నాచేతికిచ్చి
మఱియుఁ జిత్రకూటచరితంబై న కృతకవాయసకథయునుం
జెప్పి వీడ్కొలిపిన నేచు లంకాపురవాహంబు సేసి యిట
దేవర కింతయు విన్నవింప వచ్చితి”నని చెప్పి హనుమం
తుండు జానకీహృదయంబు మూర్ఛిమంతంబై నపగిది నున్న
యమ్మహామణి రాజచూడామణికి సప్పించిన. 31

ఆ. అమ్మనోజ్ఞరత్న ♦ మక్కునఁ గదియించి

పులక లెగయఁ గొంతఁ పొద్దు విభుండు

జానకీకుచాగ్రి ♦ సంగమసుప్తఁడై

నట్ల యుండె ముకుళిఁ తాళ్లుండగుచు.

వ. ఇట్లు రాఘవుండు సీతావృత్తాంతంబు విని తత్సమాగమ
మతూహలవ్యక్తుండై సుగ్రీవుం జూచి “దండున కాయి
తంబు నేయు”మనినఁ “బ్రసాదం”బని యతండు నలుది
క్కులం గల వానరనాయకులం బిలువం దొడంగిన. 33

—: వానరపీఠులు నానాదేశంబులనుండి సుగ్రీవునొద్దకు వచ్చుట :—

క. శతకోటిద్వయహరిపరి

వృతులై చనుదెంచి రతులఁబీరులు ధీరో

ద్ధతులు గజండు గవయుండు వి

శ్రుతిముగ రఘుపతికిఁ దోడు † సూపిరి గడకన్. 34

గ. అటువది కోటులు గపివరు

లుఱక జగత్త్రయము నొకట † నువ్వెత్తుగొనం

దటిగొన్న యట్లు నడవఁగ

నెఱసి కుముదుఁ డరుగుదెంచి † నృపవరుఁ గనియెన్. 35

ఉ. కోటిసహస్రసేన 1 తగఁ † గొల్వఁగ వానరసేనకెల్లఁ దా

మేటి మహాబలుండు నిరఁవిఘ్నండు మిత్తఁసహాయుండై

నలిన్ | వీటికి నుబ్బుగాఁ జటల † వేగ 2 నముచ్చిస

పుచ్చగుచ్చవి | స్ఫోటితద్విభాగుఁ డగుఁచుం జనుదెంచె

సుపేణుఁ డతఁ టిన్. 36

క. గణుతింప రాచివానర

గణములతో దధిముఖుండు ♦ కా త్ స్థకలా

గ్రాణికే బ్రహ్మంబుగ వచ్చె ధ

రణిభాగము హాహినీచరణచలితముగాన్.

37

ఆ. శతసహస్రకోటి ♦ సంఖ్యల యెలుపులు

గొలువ జలదసీల ♦ ఘోరమూర్తి

జాంబవంతుఁ డతుల ♦ 1 సత్త్వఁడేతెంచె నా

భూవవరునికార్యమునకుఁ బూని.

38

వ. మఱియు ననేకు లనేక సహస్ర సంఖ్యల బలంబులతోడం

జనుదెంచి; రిట్లు గూడిన కపివీరులు వివిధాకారు లశారబల

శౌర్యసారు లతిఘోరంబుగాఁ బేర్చి నిగుడుచు మగుడు

చుం దాటుచుఁ బాటుచుం దిరుగుచు సురుగుచు మలయు

చుఁ బొలయుచు మత్తిల్లి గిరిగుహలయంబులందును దరు

వనంబులందును సదిదుపాంతంబులందును నానందంబున

విహరించు చుండిరి; తదనంతరంబ.

39

మ. ప్రభ నొప్పారి యనుంగుఁ దమ్ముడుఁ మహాభాగుండు

సామిత్రి వీ । తథయుండై కొలువం గపింద్రబల సంఘా

నంబుతో నుద్ధతిన్ । శుభలగ్నంబున హామిండు గద

లెనే ♦ సుగ్రీవసాహాయ్య సం । ప్రభవోద్భావ మెలర్ప

దర్శితరిపుఁపాశ్రేయతిగ్మాంశుండై .

40

ఉ. ఆహరివీరవాహినుల ♦ కన్నిటికిన్ మొగమై మరుత్సతుం
డాహవదోహభుం డమరె ♦ నంగదనీల నలాదివీరు లు
తొహము మీఱ నయ్యయిదేశం దగుకాపలియై సమ
గ్రస 1 న్నాహమహోగ్రతం జనిరి ♦ నాకవిరోధివధాభి
లాఘులై. 41

వ. ఇట్లు నడచి యెడ నెడం బ్రభూతవన్యఫలజలాశయంబులగు
బ్రదేశంబుల విశియుచుం గపిసైన్యంబు గతిపయదినంబు
లను దక్షిణోదధితీరంబు నేరి, రెండగువారాసియుంబోలె
ఘూర్ణిల్లుచుండె; నంత రాఘవుండు రవితనయంజూచి యి
ట్లనియె. 42

క. 1 మనబల మీది యతిబహుళము

వననిధియును దుస్తరంబు ♦ వానరవర! యి

వ్యవనిధిఁ గడచు నుపాయము

మన కొక్కటి నిశ్చయింపునూ! తగుబుద్ధిన్. 43

తే. అని విచారించునెడఁ గొంద ♦ అధిపుఁ జూచి

‘జడధి బలితంపుఁ దెప్పల ♦ గడత’ మనిరి;

‘ఘనపుఁగలములు సమకట్టి ♦ కడతమనిరి

కొంద; అంతయు విని రిఘునందనుండు. 44

సీ. అల్లన నగుచు నిట్లనియె “మీచెప్పుటల్

దగినయుపాయంబు ♦ లగున, యయిన

నగణితం బైనయీహరిస్తే న్యముల కెల్ల
 గలములుఁ దెప్పలు * వలయునన్ని
 నమకట్టు టరయ నశకళంబు; కతయోద
 సంబులపర పైనయంబురాశిఁ
 గలములఁ దెప్పలఁ * గడచుచో రిపుకోటి
 యెడరునఁ బైఁబడి * పొడువకున్నె

ఆ. అదియుఁగాక యల్పులగు వణిగనముల
 యోజ శూరతతికిఁ * దేజమగునె
 కాన నాదుమతము * గా దివ్విధంబు నా
 మనసునిశ్చయంబు * వినుఁడు మీరు. 45

చ. వ్రతము ధరించి నిష్ఠ నుపవాసవిధిం గొలుతున్ నము
 దుగ్గి; నా । కితఁడు ప్రియంబుతోడఁ దెరు * విచ్చుట
 యంతన కల్గెనేని మే । లితరునిఁ గా ననుం దలఁచెనేని
 సమానుషరోషవేషదీ । పితశరవహ్ని నిజ్జలముఁ * జీల్చె
 డఁ బ్రేల్చెద నొక్కవేల్మిడిన్. 46

—: రామండు దర్భశయనుండై సముద్రుం బ్రార్థించుట. :—

చ. అనిపలికి దశరథాగ్రీనూనుండు దానును దమ్ముండును
 నుపవసించి దర్భశయనులై జలధీండు నుపాసించు చున్నం
 త సముద్రుండు సకలజలచరప్రకరపరివారుండై రాఘవు

నకుం బొడసూపి, “యయ్యా! నీవలనఁ బ్రీతుండ నైతి; నీ కెయ్యది ప్రియంబు నేయుదుఁ జెప్పు”మనిన, నతండు “నాకు లంకపై నరుగం దెరువిచ్చునది, యీనినాఁడు సూర్యనిభంబు లయిన మదీయదివ్యాస్త్రంబుల నిన్ను శోషింపం జేయుదు”మనిన విని సరితృతి రఘుపతి కిట్లనియె.

సీ. “జననాథ ! నీకార్యమునకు నే విఘ్నంబు

గావింప నోడుదు ♦ నేవిధమున?

వినుము నావాక్యంబు ♦ జనులెల్ల నెఱుంగ నీ

కిశ్మతి 1 దెరు విత్తునీని యింక

నిల నెల్లవాఁడును ♦ విలసితదివ్యాస్త్ర

బలమాన సాధింపఁ ♦ దలఁచు నన్ను;

మీయందుఁ గపివీరుఁ ♦ డాయతమతి విశ్వ

కర్మసూనుఁడు శిల్పికర్మవిదుఁడు

అ. నలుఁడు నాఁగ నొకఁడు ♦ గలఁడు వాఁ డొలసి నా

యందుఁ దరులు గిధులు ♦ నొందవైవ

నవి ధరింతు నేను; దివిరి నీ కదిసేతు

పుగఁ గడంక నరిగి ♦ పగఱ గెలుము.”

48

వ. అని యతని నొడంబఱిచి సముద్రండు సనుటయు, నమ్మ

హింపతి నలురావించి నేతుబంధనంబు నేయ నియోగించిన

ననేకవానరసహస్రంబులు నలుదిక్కులకుం బఱచి గిరిశిఖ

రంబులు 1 దరుసికరంబులు వేటిచి తెచ్చి యిచ్చు చుండ
నన్నులుండు మున్నీటియందు శతయోజనా యామంబును
దశయోజన విస్తారంబును గా నతిదృఢంబగు నేతుబంధ
నంబు నిర్మించె; నయ్యవనరంబున. 49

ఆ. అన్నతోడ నలిగి ♦ యాపులుఁ దాను వి
భీషణుండు వినయఃపూషణుండు
నెమ్మి నరుగుదెంచి ♦ నృపశీరోమణి రాము
శరణుఁ జొచ్చె భక్తిభరితుఁ డగుచు. 50

క. ఆరాక్షసవృషభునియా
కారము నింగితముఁ జూచి ♦ కాకుల్ స్థకులో
2 ధూరుఁ డతని నతిధార్మికుఁ
గా రూపించి ముద మొప్పఁ ♦ గైకొని కరుణన్. 51

ఉ. వానికి దానవేంద్రువిభవంబు నమస్తము నిచ్చువాఁడు
గాఁ | బూని ప్రతిజ్ఞ నేసి కృతఃపుణ్యుండు లక్ష్మణుతోడి
చెల్మియున్ | వానికి నిచ్చి చెచ్చెర నఁవారితవానరసైన్య
యుక్తుఁడై | వానిఁ బురస్కరించుకొని ♦ వారిధి దాఁట
మహాగ్రీలతోన్. 52

వ. ఇట్లు నేతుమార్గంబున సాగరోత్తరణం బాచరించి త్రికూట
పర్వతం బెక్కి లంకానగరంబుచుట్టును శిబిధంబుతోనుండు
టింపం బరచిన. 53

క. తాలై లాగురు 1 చందన

సాలతమాలామ్రనింబఃజంబూజంబీ

రాలంకృతలంకావన

జాలంబుల విడిసె వృక్షఃచరసైన్యంబుల్.

54

వ. తదనంతరంబ రావణచారు లయిన శుకసారణు లనువార
లు వానరాకారంబులు దాల్చి శిఖిరంబునఁ గుమ్మరుచు
న్న నెఱింగి, విభీషణుం డారాక్షసులం బట్టించి రామునకు
సమర్పించిన, నతండు వారికి నిజసైన్యంబంతయుం జూప
నియోగించి విడిచిపుచ్చుటయుం జని యయ్యిరువురు నమ
రవైరిం గని కప్పిసైన్యంబు దుర్జయంబనియు లామలక్ష్మ
ణుల తేజోమూర్తి విశేషంబులును నెఱింగించిన నతండు
దాని నరకు నేయక నమరంబునకు మోహరించి.

55

సీ. బద్ధశిలాయంత్రోబహుళమై యుత్తాలి

తాట్టాలకాభీల + మై యుదగ్ర

కేతువతాకాప్రకిర్రమై తోమర

ముద్గరాజాతకఃమునలశూల

శరశత్రుఘ్నముఖఃసాధనోపేతమై

యుగ్రవిగ్రహ 2 ధీర + యోధవీర

సుకులంబై హయఃస్యందన వేదంఢ

చండమై సముదితఃపద్మసాల

అ. మై యలంఘ్యపరిఖః మై తృణకాఢజ

లాదివస్తుభరితః మైనలంక

కధికరక్షః జేసి + యప్రమాదంబున

నుండెఁ పుజిగీవ + నుదితబలుఁడు.

56

వ. ఇట రాఘవుండును సుగ్రీవసహితుండై యుండి యంగదుం

జూచి “ నీవు రావణుచాలికింజని యతనికిం దగిన తెఱం

గున బుద్ధిగాఁ జెప్పి జానకి విడుచుట మేలని చెప్పు”మని

పనిచినం బనివ్రాని యవ్వీరుండు.

57

శా. లంకాద్వారము దుర్నివార 1 ముగ నుల్లాసంబునం జొ

చ్చి ని । శృంకుండై సురశత్రుసైనిక సహస్రంబుల్ దనుం

జూచి యా । శంకం బొందఁగ లీలమై జని సుహృత్సం

ఘంబు గొల్పన్ నిరా । తంకుండై కొలువున్నదైత్యుఁ గని

యుద్ధసూక్తి యై యిట్లమన్.

58

—: అంగదు రాఘవాశయ. :—

క. “ఇనకులతిలకుఁడు బాగా

సవ విద్యాగురుఁడు రామచంద్రుఁడు నీతో

నను నిట్లను మని పనిచెను

ఓనుము తడీయొక్తి భంగి + విప్పవ్వుముగాఁ.

59

సీ. అనపరాధులఁ గానఁనాంతరమ్ముల నున్న
 పేదతాపసులఁ జంఁపితి పలువుర,
 సమరుల 1 యిల్లాండ్రఁ ♦ సటిముఠి జెటవట్టి,
 తఱులలోకములకు ♦ నలఁత నేసి,
 తిదియెల్ల నొకతల, ♦ యేపుమీఱఁగ నన్నుఁ
 జెనకుట యొకతల, ♦ సెప్పనేల ?
 బలిమి యొప్పఁగ మంచిఁబంటవై వెడలుము
 కయ్యంబునకు; నల్లుఁగాకయున్న

ఆ. శరణుఁజొచ్చి నాకు ♦ జానకి నొప్పింపు;
 మొందువెంట బ్రదికి ♦ యుండఁ దీఱ;
 దస్మదుగ్గిశరశఁతాశీవిషంబుల
 కెరయ నీదుస్థానఁ ♦ మింత నిజము.

60

క. మనుజుండనై న నాతెఱఁ
 గనుమానము వాయఁ జూడు ♦ మాహవభూమి
 విమ! రాక్షసులను నామం
 బును నడఁపక యేను రిత్తఁ ♦ వోనిచ్చెదనే?"

61

వ. అనివలుకు చున్నయంగదు పరుషభాషణంబులకు రోపిం
 చిన యసురవతి కన్నెఱిగి, నలువురురక్కనులు గ్రక్కున
 సవ్వాలిసందనుం బొదువం బట్టిన, బిట్టగసి హర్షశ్రీఖరం
 బుపెక్కి వాఁటుటయుఁ దదాక్షేపవేగంబున నన్నిశాచరులు

ధరణీతలంబున జన్మరితశరీరులై పడిరి. 1 హరివీరుం శచ్చట
నుండి శిఖిరమధ్యంబునకు లభిమిచి భూనాథునకుఁ దనపోయి
వచ్చిచెఱింగు విన్నవించెం దదనంతరంబ రాఘవుననుమ
తంబున.

63

మత్త. తాలసాలశిలాగ్రహస్తు లుదగ్ర గ్రాత్రమహీధరో
త్తాలదేహు లనేకవర్ణులు ♦ దారితాఖిల దిబ్బుఖా
భీలవాలశిఖాగుళి లుగ్రగ్రభీరసత్త్వలు వానరల్
గాలకల్పులు పేర్చి సంతనకట్టి రాహవకేళికిన్

క. పరువడి మొత్తములై బం

ధురఘోషం బెనఁగఁ బొంగి ♦ తోఁతెంచుహరీ

శ్వరబలం నందు ఘనసా

గరవీచికాసరేఖ ♦ గానఁగ నయ్యెన్.

64

మత్త. కోటఁ బన్నినఘోరదానవఁకోటిఁ జుల్కనఁబోలి య
కోట 2 నల్లడలన్ మహోగ్రతఁ ♦ గూలఁ శివ్రోచి
సమున్నమ | తూట తోరణయంత్రకేతన ♦ గోపురా
ట్ట సంహతుల్ | వీటతాటము నేసి రక్కపిన్ద్రులొక్క
ట మాత్రహీన్.

65

1 హరివీరుండు నవరత్నమయంబగు తేదీయాస్త్రాన వంశవంబున శిఖ
రంబు రాక్షసనాశహేతుసంఘాత మహోల్కలయిం నీతఁ బడఁడన్ని
మాక్షణంబచ్చటనుండి 2 ఎల్లెడలు 3 తాచి.

వ. మఱియుఁ బ్రాకారంబుపై నున్న గదాపరిఘకుఁడప్రముఖంబులు గైకొని లంకామధ్యంబున వైవం దోడంగిన నాబాలవృద్ధంబగు పౌరలోకంబు హాహాకారవ్యాకులంబై కలంగం బడియె, నంత రావణచోదితు లైనదానవులు నానాకోటి సహస్రసంఖ్యు లరిగి 'యెక్క డెక్కడ' యని తలపడి కపినముదయంబులం దోలి యెప్పటియట్ల ప్రాకారంబుం గైకొని నిల్చి రప్పడు. 66

క. మును మర్కటబలముచే

ననయంబును గవీలవర్ణ మైనది మగుడన్

దనుజబల సంవృతంబై

ఘనవటలచ్చాయఁ గోట + 1 కర మొప్పారెన్. 67

క. పనచరసేనలు దెరలిన

నినవంశోత్తములు నృపతు + లిద్దఱుఁ గయ్య

మునకు గడంగుటఁ గ్రమ్మె

గొనకొని కపిసేన యెల్లఁ + గోటకుఁ గవిసెన్. 68

వ. ఇట్లు గవిసిన బ్రాకారరక్షకు లైనరాక్షసవీరులు వారలంజేరసీక శిలాశూల పరశుతోమరాలాతకుంతప్రముఖంబుల ప్రయోగించినం గయికొనక పనచరులు వృక్షశిలాప్రకరంబులు వఱగించుచుం గడంగి ప్రాకారంబుఁ బ్రాక్కుటయు, నయ్యిరు డెఱంగులవారికిం శేషాకేసి యగుసమరం

బయ్యె; బదంపడి రావణుండు వనుజు 1 బత్వతుండును
 ప్రభునుండును ఖరుండును గ్రోధవశుండును బ్రరుజుండు
 ను ననురాక్షసు లేవు రనేకరాక్షస పిశాచసేనాపరివృతుల
 యి పురంబు వెలువడి మాయ గావించి యదృశ్యాకారు
 లై కపిసైన్యంబు నొప్పించం దొడంగినం గని. 69

ఉ. దారుణ విక్రముండు రిపుదర్శవిభేది మహాస్రవేది మా
 యారణకోవిదుండు గడు ♦ నల్లి విభీషణుఁ డేగుడెంచి య
 వీరులమాయయుం జలము ♦ వ్రేల్చిడిలోఁ గుదియించి
 వీరకే । భీరసికుండు వారి నవలీలమెయిం దునుమాడె
 నందఱు. 70

క. ఆతనిశరపాతంబుల

చేతం గడు నొచ్చి దైత్యసేన సగము ధా
 త్రీతలపతితం బయ్యె వి
 భీతిఁ బఱచి పురము సొచ్చె ♦ బెఱసగము వెసన్. 71

క. అది యెల్ల విని దశాననుఁ

డుదితక్రోధుఁ డయి మంత్రీయుతముగ వెడలెన్
 మదగజ ఘోటక సైనిక
 పదభర 2 భగ్నావసీవిభాగుం డగుచున్. 72

1 బర్హిణుండును బ్రజంఘుండు ఖరుండును గ్రోధనుండును వృథుండు

2 భగ్నా

వ. ఇట్లు వెడలి యభేద్యంబగు నౌశనసవ్యూహంబు సంఘటిం
చి వనచరబలంబువయి నడచినం గని రాఘవృండును భార్వా
స్పత్యవ్యూహంబు దీర్చి పేర్చి యెదురుకొనియె; నాసేనలు
రెండు నకాండ యుభితసాగరయుగళంబు తెఱంగు దోఁప
నొండొంటిం గవిసె; నప్పుడు రాముండు రావణుతోడం
దలవడియె; లక్ష్మణుం డింద్రజిత్తును, సుగ్రీవుండు విరూపా
క్షునిఁ, దారుండు నిఖర్వటుం దాకి రిట్లెరువాఁగునకును
దేవానురులకుంబోలె నాభీలసమరం బయ్యె నందు. 73

క. సౌమిత్రి నిశితవిశిఖ

స్తోమంబుల ననురపతిసుఁకుం బొదివెను, సం
గ్రామమునకుఁ దొలఁగక యతఁ

డామనుజోత్తముని ముంచె ♦ నాశుగవృష్టిఁ. 74

ఉత్సాహ. అమరవై రివిభుండు దశరథాగ్ర సుతుండు నేపునన్
సమరనప్రతాపకోపః జాజ్వలచ్ఛరీరులై
తుములభాణపటలవృష్టిఁ ♦ దొప్పదోఁగి యిర్వురుం
దమక మేది తమక తమక ♦ తనిసి రాహవంబునన్. 75

వ. తదనంతరంబు. 76

క. ఆరావణుండు నిజదో

స్సారంబున రామునిహఁసారం బతిగు

ర్వారం బగు టేర్పడఁ గని

వీరారంభంబుకడఁక ♦ విడిచి రయమునన్. 77

క. మగిడి నగరంబు సొచ్చిన

బెగడి నిశాచరబలంబు ♦ పెల్లగిలుటయ్య

విగతభయండు ప్రహస్తుడు

దగఁ గోల్తల సేసె నత్యుదగ్రస్ఫురణ్. 78

ఉ. ఆతనిఁ గాంచి తద్బలము ♦ లన్నియుఁ గ్రమ్మఱ నాహ

వోత్సవ । స్ఫీతిములై కడంగుటయుఁ ♦ చేర్చి విభీషణుఁ

డుగ్రహనర । వ్రాతసమన్వితంబుగ నఁవారణ మార్కొని

నన్ మహారణం । బౌతత మయ్యె సైన్యనివహంబులు

రెంటికి నద్భుతంబుగన్. 79

వ. అంత,

—: ప్రహస్త ధూమాక్షుల యుద్ధము. :—

మ. కృతహస్తుండు ప్రహస్తుఁ డాహవకళాకేళీవిదగ్ధుండు ద

ర్పితుఁడై తాకె విభీషణుం గడఁకమై, ♦ బెం పారి వారిద్ద

ఱున్ । శిత 1 భవ్యోగ్రమ మూరవత్ప్రవిశిఖఁశ్రేణీశతచ్ఛ

న్నులై ధృతి నొప్పారిరి చిత్రీవారిధర వంక్తిచ్ఛన్నశైలా

కృతఁ. 80

చ. కదసి ప్రహస్తుఁ డార్చి పరిఁఖంబు రయంబున నెత్తి భీకరో

న్మదఁపహన్తి తాడనముమాడ్కి దలిర్కగ ప్రేసె నీసుమై

నదయత రావణానుజని; 2 నాతఁడు వేటిను కించుకంత

యుం । గదలక హేమకూటగిరికి వడి నిల్చి యుద్ధిర్ణ కో
వుడై. 81

మ. శతఘంటావరిభూషితంబును జగత్సంహారఘోరానలో
త్థితకీలానద్భశంబునై 1 మెఱయశక్తిం బూన్చి మంత్రిం
చి యు 1 దుర్జితండు ప్రహస్తు వైచిన వెసం 1 దక్ష్యార
సంపాతిపా 1 టితవడుండయి కూలె వాడు శతకోటి 2
చ్చిన్నశై లాక్షితిక్. 82

వ. ఇట్లు ప్రహస్తుండు వడినం దత్తైస్యంబులు విముఖంబు ల
గుటయు, ధూమాక్షుండు రోషతామ్రాక్షుం డగుచు
నతి నిబిడబలాహ కానీకభీకరంబై కాటుకొను చున్ననిశా
వర చక్రంబుతో నురులం బఱతెంచినం జలించి బలీముఖ
జలంబులు దుర్బలంబులై తొలగినంజూచి యాంజనేయుం
డజయ్యండై నిల్చినం బెల్చిన యెప్పటియట్ల యూధపతు
లుం గూడుకొని రవ్వుడు. 83

సీ. అనిలతనూజధూమాక్షరక్షితసైన్య
కి యుగ్మంబుచకు నయ్యె 1 యుగ్రనమర;
మందు నిష్ఠురచరణాఘాతముల డొల్లు
నరదంబులును శిలాఘాతుల దూలి
తెఱుఱలు నేనుంగులు 1 సుత్రాల తరుహతిఁ
ద్రెళ్లుఘోటకములు, 1 దీవనఖర

దంతక్షతంబుల ♦ దళితాంగులై నేలఁ

బడి తన్నికొను వీరభటులు నగుచు

ఆ. సధికశౌర్యసారు ♦ లగుకపిపీఠుల

చేత కొచ్చి డై త్యంసేన భీతిఁ

బటచేఁ, గొంత బెండువడియుండేఁ, గొంతధూ

మాక్షువెనుక కొదిఁగె ♦ నంతఁ గొంత.

84

మహానగ్ధర. కని ధూమాక్షుండు విశ్వగ్రసనరసలసత్కాల

మేఘుంబబోలెఁ । ఘన గర్జాఘోష మొప్పం ♦ గడఁగి శర

శతాకల్పితాసారదుర్ద । ర్భసవీరారంభుఁ డైనఁ ♦ సకల

హరిచమూసంఘముఁ విహ్వలంబై । చనె దూలెం గూతె

లావుం ♦ జలమును జెదరన్ ♦ సంగడిఁ విచ్చె నొచ్చెన్.

తే. ఆతని యుద్ధతి సైఁపక ♦ యనిలసూనుఁ

డనిలవేగుడై పటతెంచి ♦ యూర్చి తాఁకే;

బ్రథన మయ్యుద్ధటకు నుగ్రభంగి నమర

పతికి 1 వృత్తునకుం బోలెఁ ♦ బ్రకట మయ్యె.

86

క. పరిఘంబులు గదలును బె

క్కరుదుగ రక్కసుఁడు వైచె ♦ నమ్మారుతిపై

నురుగండలై లములు ఘన

తరువులు హరివరుఁడు గురిసె ♦ వానవు మీఁదన్.

87

వ. ఇబ్బంగి బెనంకువ సెల్లుమరిడం గొంతొకసేపునకు.

88

సౌగంధ్యం. లంకాకుంటాకుఁ దుద్యుల్లఘుతరగమనోల్లాసియై డా
సి వీరకం । బొంకం బేవారఁ జంచఁ మృజరచితమహాఁభూ
రుహంబెత్తి వేసెం । గికంన్ ధూమాక్షు; వాఁడుంఁగె
డసెను వదనో ♦ 1 దీర్ఘకీలాధారా । పంకచ్చాగ్భాగమ
గ్నాఁపఘనవిఘటితఁపాణిఁడై యాహవోర్వన్. 89

వ. ఇత్యైఘంగున ధూమాక్షుండు దెగినపిదపఁ గపివరసైనికు
లార్చి హనుమంతుని ననేకభంగులం బ్రస్తుతించుచు రజని
చరులం గనుకనిం దోలినం దూలి యందఱు బఱచి పు
రంబు సొచ్చి దనుజేందునకుం బ్రహస్తధూమాక్షుల
మరణప్రకారంబు లెఱింగించినఁ బ్రకటబాష్పనిశ్వాసనివ
ర్ణవదనం డగుచుఁ బంక్తివదనుండు. 90

క. కలవా రెల్లను మడిసిరి,

కలిగియు 2 లేఁ డయ్యెఁ గుంభఁకర్ణుఁడు, వీనిం

దెలుపుదునా! యేను గొడుకుం

జల మెడవక రిపులతోడ సరిఁ కి బెనగుదుమో? 91

వ. అని వితర్కించి యప్పటికిఁ గుంభకర్ణ ప్రబోధంబు గార్యం
బుగా నిశ్చయించి తదీయశయ్యాగ్రహంబునకుం జని వా
నిం దెలుపం బరిజనంబులం బనిచిన. 92

సీ. భేరీమృదంగగంఁభీరనాదంబులు,

గాహశఘంటికాఁకలకలములు,

జూరుణసీంహనాదంబులు నొనరింపఁ,

గడుబెద్దవడికి నంగము గదల్చి,

1 యొడికిలి, కమవిచ్చి, * హూ యని బిట్టావు

లించి, కొండొక దేటి, * లేచి, నీలి,

కలయఁ జూచుటయును * గట్టెదురన యున్న

యన్న నవ్వుచుఁ దనయనుఁగుదమ్ముఁ

ఆ. జూచి యనియె “నిట్టిచోద్యంపునిద్రలుఁ

గలవె యేరికిని జంగంబులోన?

నెవ్వ రేమి యైరో * యెఱుంగవు 2 తమ్ముడ!

యిపుడు మనకు నైన * యెడరు వినవే!

వ. దశరథనందనుం డైనరాముండు నాచేత నపహృతభార్యుని
డై కలుషించి యనేకవానర యూధంబులం గూర్చుకొని
వచ్చి వనధిబంధించి మనవీటిపై విడిసిమమ్మెల్లను నేలకుం గో
లకుం దెచ్చు చున్నవాఁడు. ప్రహస్తాదివీరులు వానిచేతం
బెక్కండ్రు సిక్కిరి. నీవకాక వాని జయింప నన్యుండు శ
క్తుండు గాఁడు; గావున లెమ్ము. గ్రీక్కునం బగతుపై నడ
చి పొడిచి గెలుపుము. దూషణానుజాలు వజ్రవేగప్రమాధు
లు నీకుం దోడ్పడియెద”రనిన “నట్ల కాక” యని కుంభ
కర్ణుండు విహితపరికరబంధుండై సమరసన్నద్ధు లైనపరిజ
నంబులతోడంగూడి వెల్వడి నడతెంచిన.

94

—: కుంభకర్ణము యుద్ధంబు సేయుట. :—

లయగ్రాహి. దారుణ దహనల శిఖారుణ శిరోరుహగ
 భీతఘనకర్పరశశీరుఁ బటురోష
 క్రూరనయనాంతగళితోరుతరవహ్ని రణ
 ఘోరముఖదంతవలయారభసదంశో
 ద్ధారిరుధిరాధరు నుపారభుజసారణ వి
 దూరితదిగంతుఁ బదభారవినమద్భూ
 భారుఁ ద్విజగద్విజయభూరిబలు నద్దమజ
 వీరుఁ గని యచ్చెరువుగూరఁ గపివీరుల్.

క. రక్కసుఁడును వనమదిలో
 నక్కపివీరులను జీరి ♦ కై నఁ గొనక పే
 రుక్కున రఘుకుల వీరుల
 దిక్కునకుం 1 గవియుదెంచె ♦ దీప్రస్ఫురణన్. 96

మ. వడి నడ్డం బరికట్టె నెట్టన హరివ్రాతంబు పెన్మ్రాకులం
 బిడుగుతోని మహాద్ధతాశ్మముల నాభీలంబుగా దైత్యు
 లి | ట్టదువన్ వైవఁగఁ జొచ్చె, గొందఱు బలంబారం
 గ వే జాసి డం | దడి తత్కాయము సించి రుగ్రసఖదం
 తన్యాన సంకీడలన్. 97

ఉ. కన్నుల నిద్ర 1 దేటఁగ నంకంపితుఁడై యతఁ 2 జేసి నేసి
నం । దన్ను నెఱుంగ కొక్కమొగి • దత్కపిసైన్యచ
యంబుఁ బోరఁ బే । రన్నున మ్రొంగ జొచ్చె విలయాగ
మనఁభృతదర్పరోషవే । గోన్నతలీలఁ గాలుఁడు జఁనో
త్కరమున్ గగ్గిసియించుచాడ్పునన్. 98

వ. ఇట్లు బల చండబల వజ్రబాహులు లోనుగాఁ బెక్కఁడ్ర
యాధపతులను బహుసహస్రసంఖ్యలవానర యూధఁబును
మింగియు, గొదగొని నచ్చుచున్న యన్నిశాచరుని చూ
ర్కొన నోడి తారప్రముఖు లైనబలీమఁఖులు నలుచంకలం
జెడరిపఱచిన. 99

మ. కని సుగ్రీవుఁడు బిట్టదల్చుచును వేగం బార డైత్యే
ద్రు మా । ర్కొని సాలంబున వానియకాఁదలఁ గడున్ •
ఘోరంబుగాఁ బూర్కి వే । సిస, నావేటిన నిద్ర దేటి
కడకం జేదోయి సారించి య । మృచుజాశుండు గపీంద్రుఁ
బట్టె రభసోన్మాదంబుమై నార్చుచున్. 100

క. పట్టువడిన సుగ్రీవుని

గట్టెదురం గాంచి యెద్దు • కలుషితమతి యై
దృఢుఁడు, లక్ష్మణుఁ డసురన్

బి శ్రేసం బిడుగుఁబోని • శృఙ్గుబాణమునన్.

101

సీ. ఉరమాడి యాశరం ♦ బుచ్చిపోవుటయును

గడు నొచ్చి యాకుంభ ♦ కర్ణుఁ డలిగి

జెన వాలితమ్ముని ♦ విడిచి తోరపుశిలఁ

గొనుచు నుక్కున రాము ♦ కూర్మితమ్ము

జెన గొలుతెంచిన ♦ ధీరుండు సామితి

భల్లయుగ్మమునఁ ద♦ద్వాహుయుగము

నటక నూయాబలో ♦ న్నతుండు దైత్యుండు చతు

ర్బాహుఁడై తోచిన, ♦ భానుకులుండు

ఆ. చేతు లెల్లఁ దువిమె ♦ శితభల్లముల; వాఁడు

మఱి యనేకహస్త ♦ మస్త కాంఘ్రి

భాగుఁడై నఁ గినిసి ♦ బ్రహ్మాస్త్ర మేసినఁ,

గూలె నసుర గొండ ♦ గూలినట్లు.

102

వ. ఇట్లు కుంభకర్ణుండు దెగటారినం జూచి దూషణానుజాలు

వజ్రవేగుండును బ్రమాథియు . రాఘవానుజుం నలపడి

విడిదబాణౌఘనిమగ్నుం జేయుటయు, నతండును వారి సతి

బహుళం బగుశరజాలంబునం బొదివినఁ గయ్యం బొక్క

ముహూర్తంబు చూపఱకు రోమహర్షణం బై చెల్లెఁ; దద

నంతరంబ.

103

చ. అనిలసుతుండు సీలుండు ర♦యం బెనఁగం బఱతెంచి య

మృహాదనుజలమీఁద నేవున ను♦దగ్గినగాగ్రియుగంబుఁ

బూచ్చి వైచినఁ కడు రూపఱం 1 జెదరి • చెప్పఁగఁజూపఁగ
 లక పొయి ర | ద్దముజులు; వానరోత్కరము • దద్దయు ను
 బుబ్బన 2 నార్చి రెంతయున్. 104

క. ఆకులపడి నలుచెనలం

గాకులక్రియఁ బెదరి కడు వెఱగడువడి రక్షో
 నీకములు లంకయెనిమిది
 వాకిళ్లం దూతెఁ బొరఁవర్గము దలఁకన్. 105

గ. అంతఁ దనకూర్చితమ్ముం

డంతకుఁ కూడుటయు దూషణానుజమృతివృ
 త్తాంతంబును విని యెంతయు
 వంతఁ దలరి యటచేఁ బంక్తిఁవదనుఁ డవశుఁడై. 106

వ. అయ్యననరంబున నాముక్తకవచుండును నాబద్ధతూణీరుం
 డును బ్రచండకోదండపాణియుఁ గృపాణబాణబాణాసనాది
 వివిధసాధనోపేతసన్నిహితస్యందనుండును బురందరహృద
 యసాగరమందరుండును నైనమేఘనాదుండు దండ్రిం జేరం
 జనుడెంచి విసయంబున నిట్లనియె. 107

చ. “వగవఁగ నేల? దైత్యకల • వల్లభ! యే గలుగంగ
 నిమ్మొయిన్ | జగముల నీదుశత్రులకు • శౌర్యము సెల్లున?
 వృత్తివైరి లోనగుసురకోటియే పడఁచి • కి యపగ్నినా-

న్నతి నున్ననాకుఁ గోరితిగముల నోర్పు తెంతపని? ♦ ధీ
రత నక గృహం బంపు మాజికె. 108

ఉ. కూడిన కొండఁగ్రుచ్చులను ♦ గోరితుల నుగ్రత ముట్టి
కిన్నఁ జెండాడెద నుజ్జ్వలోగ్రవిని ♦ ధాంబక¹ శృంభితదిబ్బు
ఖండనై । యాడెద వీరనృత్యము ర ♦ యంబునఁ బార్థివ
నూను లిద్దఱు । గ్రీడయపోతఁ గిట్టి పెడ ♦ 2 కేల్లొగి గ
ట్టెదఁ; బట్టి తెచ్చెదన్. 109

వ. అనినం దెలివొంది మందోదరీసుందరుండు ప్రియనందనున
కీ ట్లవయె. 110

సీ. “ నీరాశ్రమలీల ♦ నిక్క మే నెఱుంగనే ?

పుత్త్ర । సీభుజబలఁ స్ఫురణమునన

కాదె నా కిట్టివిఁఖ్యాతియు సిరియును

గలిగె ? గీర్వానసఁ ఘంటుఁబోడఁ

గూడ సంయమదుర్ని ♦ గొని వచ్చి నాబంటుఁ

గా నొనరింపవే ♦ గర్వ మెనఁగ ?

మాయావిదుండవు, ♦ మహితదివ్యాస్త్రవి

శారదుండవు నీవు; ♦ సంగరమునఁ

ఆ. బగతు రెల్ల వెగడుపడఁగ దృశ్యాదృశ్య

ద్వంద్వరూపభంగి ♦ దొడరి చిక్కు

వఱుచునీమహోగ్రః బాణసాతంబులు

దశరథాత్మజులకఁ ♦ దరమె యోర్వ ? 11.

అ. నిఖిలశత్రుచేయము ♦ నిశ్శేషముగఁ జంపి
యనఘ ! సమరనిహతు ♦ లైన యస్య
దీయజనుబుణము ♦ దీర్పుము; మనలక
పోయి రమ్ము; 1 వేగ ♦ పొడిచి గెలుము. ” 112

వ. అని కాఁగిలించుకొని వీచుకొల్పిన, నింద్రజిత్తు నత్వరుండై
యరదం బెక్కి లంకాపురంబు వెలువడినం గని వనచరా
నీకంబు లార్చుచు నెదురు నడచుటయు, నతండు దాని నిం
చుకయు సరకుగొనక కరతలం బెత్తి లక్ష్మణునిం బిలిచిన.

—♦ ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునితో యుద్ధంబు సేయుట. ♦—

క. విని యాతండును మౌర్య
నినదంబున గగనధారుఁణీమధ్యం బె
ల్లను మ్రోయ మత్తగజముం
గనిన మృగేందుండుపోలఁ ♦ గడఁగెం బెలుచన్. 114

వ. అంత. 115

ఉ. జైత్రులు గోత్రభూమిధరఁసారులు 2 సాగరధీరు లుల్లస
చ్చిత్తధనుఃకళావిదు లఁజేయులు భూరిజయాభు లష్టు పా
మిత్రియు మేఘనాదుఁడు సఁమిత్రవిభేదులు దాఁకి రార్చి
కత్రయభీకరక్షధనఁకాతుక వేసితచిత్తవృత్తులై. 116

క. మచ్చరముమీఱ నొండొరుఁ

1 జిచ్చఱపిడుగులను బోసి ♦ శీతవిశ్రాములం

జెచ్చెర బోరఁగ విలునే

ర్పచ్చటఁ దుల్యంబ యయ్యె ♦ సయ్యద్దఱకుఁ. 117

క. తనకంటె నపుడు రావణ

తనయుం డని మీఱఁ జూచి ♦ తా నాతనికం

టెను మున్న రాఘవాచుజుఁ

డనుపమశర 2 శీల నతిశయంబుగ మెఱయన్. 118

క. అంతఁ బటుతోమరంబుల

నెంతయు 3 వెస నృపతనూజు ♦ నింద్రజి వైచన్

సంతతశరముల నన్నిటి

నింతింతలు శకలములుగ ♦ సేసె నతండుఁ. 119

వ. అట్టియెడ నంగదుండు గడంగి లక్ష్మణునకుం దలకడచి యు
మందవేగంబున మందోదరీనందనుం గవిసి ఘనమహీరు
హంబునఁ దన్మస్తకంబు వ్రేసినం జలింపక నిలింపపత్తివైరి
నిశితప్రాసూబు వాసవపౌత్రుం జంప నెత్తుటయు, లక్ష్మ
ణుండు దానిం దుసియ నేసిన నయ్యసురియు గదాదండం
బుఁ దీర్చి యంగదు 4 వత్తుంబు వ్రేసినందొలంగక చెలంగి
వాలిసూనుండు సాలవృక్షంబున నారాక్షసురథంబు రథ్య

1 చిచ్చఱ 2 శీల 3 నృపతనయునసుర యెలమిన్ వైచన్ 4 సవ్య
పాశ్వంజు

సూరధిసహితంబుగాఁ జదియ నడిచె; నల్లు విరఘు డయి
యచ్చొటన యంతఃకానంబు నొంది గగనగతుం డయ్యె;
బదంపడి. 120

క. “ ఎవ్వలన నుఱుకునో? యతఁ

డెవ్వరి నెటు నేయు నొక్కొ యిం ” దనుచుఁ గడున్
నివ్వెఱవడి కపినేనలు

గ్రొవ్వు సెడం బంక్తి వదనుకొడు కుద్ధతుడై. 121

చ. ఉఱుముచు 1 నంత్యకాలచరిఁ తోగ్రబలాహకలీల దోఁసఁ
గాఁ | దఱచగు ఘోరపుంబిడుగుఁ దండము వోని శరప
తాన ముక్కఱఁ దొరఁగించుచుం గజబఁలావళిఁ ద్రుంచి
కలంచె నేపునన్ | నెఱఁకులు నొంచి బాసఁచుచు • సీరధి
ముంచె రఘుప్రవీరులన్. 122

క. మాయాధిసు నంతర్హిత

కాయఁ బురందరవిరోధిఁ • గాఢతఁ ఘ్నము ప్ర

ధాయత్తు లగుచు నేసిరి

ధీయుక్తులు శబ్ద 2 భేది • దివ్యాస్త్రములక. 123

వ. వానికి నలిగి సుగ్రీవాదివానరులు వృక్షశిలాప్రకరంబులు
గైకొని యాకసంబున కెగసిన నద్దానవుండు వారి నందఱ
వెఱచఱవ నేయుటయుఁ, జేవ సెడి మగిడి పుడమి కెఱఁ
గిరి. వాఁ డంత నిలువక వాఁడితూపులు వఱపి రామలక్ష్మ్య

ఋలఁ గరంబు నొప్పించినం 1 జే మ్యేది యయ్యన్నయుం
 బమ్ముండును గపిబలంబు లడల ధరణీతలంబునకు నొరగి
 విలయకాలపతితు లయిన సూర్యేందులచందంబున నున్నం
 గని సింహనాదంబు సేసి, 124

మ. పరమోదాత్తులఁ బార్థివోత్తముల శుంభద్విక్రమారంభు
 లన్ । సురసంకాశులఁ గోసలప్రభుల నస్తోకప్రభోద్దాము
 లన్ । వరలాభోన్నతుఁ డన్నిశాచరుఁడు గ ధర్మం బొప్ప
 దుర్వారని । ర్భరనాగాస్త్రములం దదాహవమహిన్ ధం
 భించె నయ్యిద్దఱన్. 124

వ. తదనంతరంబ సుగ్రీవసుషేణజాంబవత్ప్రముఖు లయినకపి
 వీరులు రామలక్ష్మణు లున్నయెడకుం జనుచెంచి యెయ్య
 దియునుం జేయునది నేరక దుఃఖితు లగుచుండ, నవ్వీభీష
 ణుండు వారి నాశ్వాసించి బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగంబున నా
 రాజకుమారులకు బంధమోక్షణంబు గావించె. సుగ్రీవుం
 డు విశల్యకరణి యనునౌషధంబున వారల విశల్యదేహు
 లం జేసె; నిట్లు వ్రోబుద్ధులై రాఘవులు గ్రీష్మఁ గయ్యం
 బునకుం గడంగి; రప్పుడు రావణానుజుండు రామునకుఁ
 గృతాంజలియై యిట్లనియె. 126

సీ. “నరనాథ ! కిన్నరనాథునిపనుపున

శ్వేతుండు నాఁగఁ బ్రసిద్ధుఁ డైన

శుభాకుఁ డీదె మీకుఁ ♦ గొని వచ్చె దివ్యతో

యంబు; లీజలముల ♦ సంబుజాక్ష !

నయనపద్మతాళనము 1 నేయుఁ; డిప్పు డ

దృశ్యభూతము లెల్లఁ ♦ దెల్లముగను

గానంగఁ బడు” నన్నఁ ♦ కైకొని రాఘవుం

డనుజసహాయ సమన్వితముగ

ఆ. నట్ల చేసి కనియె ♦ నంబరమధ్యసం

చారుఁ గృతవిపక్షనంప్రహారు

నింద్రజాలశీలు ♦ నింద్రజి ద్రాణిలోలు

రావణాగ్రతనయు ♦ రహితవిన ను.

127

వ. ఆరక్కసుండునుం దనచేసిన నా రుహిణి నిత్యహతం బగు

టకు విస్మయం బందీ పుష్పముల నుం బును దొడంగ

గం బోయిన నెటింగి, పేదల నుం బును దొడంగి జూచి “యి

న్నిచునకు హోమసమాప్తి యుక్తమును యెప్పురికిఁ గలువ

నశక్యంబు; వీనివెన్నడిందగిలి తెగటార్పు” మనిన నతండు.

ఆ. ఆర్చి వెనుకఁ దగిలి ♦ యశనికల్పము లైన

శరము లేయుటయు 2 నిశాటవరుండు

గినిసి వడి నెదిర్చి ♦ కీలించె లక్ష్మణు

నంగకముల నుజ్జ్వలంబకముల.

129

1 చేయుమిప్పుడు 2 నిశాటవరుండు

వ. ఇట్లుదళపడి యవ్వీరు లిరువురు నిశాచర వనేచరబలంబులు
రణంబుడిగి వెఱఁగుపడి తమపోరు సూచుచుండ నుద్దండ
వేదండయుగళంబుపోలిక నాభీలశార్దూల ద్వయంబుకరణి,
నసహ్యసింహాయమళంబు కై వడి సతి ఘోరయుద్ధంబుసే
యం దొడంగిరంత. 130

క. వడి నొక్కపెట్ట లక్ష్మణుఁ
డడరించె నిశాతశరము ♦ లారక్కసుపైఁ;
గడఁగి యతఁడు నాతనిపై
నెడనక నాఁటించెఁ గలయ ♦ నెనిమిదియమ్మలో. 131

ఆ. నాఁడితూపు లొడల ♦ నడి 1 నాఁటుటయు, నేపు
తోడ పరుషరోష ♦ ధూమకేతుఁ
డతిశయిల్లి రాఘ♦వానుజుండురుచాఁప
శింజీరవంబు ♦ సెలఁగఁ గదిసి. 132

—: ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునిచేతఁ జచ్చుట :—

మ. శితభల్లద్వితయంబునం గడువెనం ♦ జేదోయి ఖండించి
ఖం । డితగోత్రాచలతుంగశృంగ శతకోటిస్ఫారఘోరా
నల । ద్యుతిసాంద్రం బగుశాతభల్ల మొకటం ♦ ద్రుంచెం
గనత్కుండలా । నివృతమై యొప్పునిశాచరేంద్రుశిరమున్ ♦
వీరక్రియాదక్షుడై. 133

ఆ. భగ్నశాఖమైన ♦ పాదసంబునుబోలె

న్ని సంగరమున ♦ నింద్రజిత్తు

వడినఁ జూచి దైత్యబలములు భయమంది

పఱచెఁ; జెలఁగి యార్చె ♦ బ్రవగబలము.

134

క. తనయుని మరణం బేగ్గడ

విని దశకంధరుఁడు శోకవివశుండై బో

రన బాష్పము లొలుకఁగ హా !

యనుచుం బదినోళ్లు దెఱచి ♦ యఱచెం బెలుచన్. 135.

క. శోకంబు సైఁపలేక య

శోకవనంబునకు నరిగి ♦ సురశత్రుఁడు రో

మాకులుండై జానకీ బు

ణ్యాకారం జంపఁ జంద్రహాసము వెఱికిన్.

136

వ. అప్పుడు వయోవినయవృద్ధుండైన యవింధ్యుం డతని వా

రించి యిట్లనియె.

137

చ. “ఇది దగునే? దశానన! మహేంద్రుఁడు లోనగుదేవతా

తతిం | గదనములో జయించి త్రిజంగులఁ బేర్కొని

యన్నసేను ని | మ్ముదిత వధింతునంట గడు ♦ మోసము

గాదొకొ? యోపుదేని నే | పాదవగ రాఘవున్ గెలుపు; ♦

ముగ్ధులఁ జంపినఁ బెంపు గల్గునే?”

138

వ. అనినం దద్వచనంబుల నుపశమితరోషుం డయి దోషాచ

రేఖ్యుండు సమరనన్నాహం బమర రథం బెక్కి మిక్కిలి

బీరంబు సాంపార నఖలసేనా సహితంబుగాఁ బురంబు
వెల్వడి నడతెంచె నంత. 139

శా. సుగ్రీవాది సమస్తవానరులుఁ బ్రహ్మార్జున్మహావిగ్రహ
వ్యగ్రాకారతఁ బేర్చి భూరుహాశీలాంబాతంబులం దాల్చి
వా | లాగ్రీవ్యాచలనంబు లొప్ప దశకంఠాగ్రేసరోదగ్ర
దై | త్యగ్రామంబు నెదిర్చినన్ సమర మత్యంతోగ్ర
మయ్యెన్ వడిన్. 140

వ. ఆసమయంబున నఖలమాయాకుశలుం డై నదశముఖుండు
మాయ గావించిన. 141

క. ఆరావణదేహంబున
ఘోరగదాశక్తిఖడ్గకోదండధరుల్
వీరులు సహస్రసంఖ్యల
వారలు జనియించి రిసురవరు లుద్ధతులై. 142

వ. వారినందఱు గౌసల్యానందనుండు సాంద్రశగజాలంబుల న
వలీలం దునిమి తూటాడిన, నమ్మేటిరక్కసుండు మఱియు
నుఱక మాయ ప్రయోగించి రామలక్ష్మణప్రతిరూపంబు
లనేకంబు లుత్పాదించుచు, సమస్తయుం దమ్ముండు
ను వెఱుగుపడియును నడిముడిపడక యమ్మాయూహంబు
లు లన్నియుం దునిమి తిదస్మితరూప. 143

శ. ఆభివరథానుబంధుచిరాకృతియున్ హరియుగ్యమున్ మ
హా | శభాసమతాననలబును విరాజితకేతనవై జయంతికా

ప్రభమును నైనతేరు సురఃసాలకువంపునఁజేసి రాఘవ
ప్రభునకుఁ దెచ్చి మాతలి సభక్తికుండై ప్రియ మొప్పు
నిట్లనుకొన్. 144

మ. “ధరణీనాథ ! సురేంద్రులే ధి మహాఃకై శ్యేంద్రులం
దొల్లి యీ । యరదం బెక్కి యనేకులం దునిమె జంభా
రాతి ఘోరాజి; వీ । యరదం బెక్కి వధిపు మీవును మ
దీయస్సారసారధ్యని । కృరభంగిఁ దళకంధరుం ద్రిభువ
నీభంగోన్నమత్కంధరుకొన్.” 145

మ. అనినకొ మాతలి నాదరించి, యరదం + బౌరాఘవుండెక్కి
యుక్కున మీఁకొ రిపుకోటిమీఁద విలసత్తోడండమా
ర్వీమహా । స్వనభిన్నాఖిలదిగ్విభాగుఁ డగుచుకొన్ 1 శా
తాస్త్రధారాభిషే । చనపూతప్రతిపక్షసైన్యఁ డగుచున్
+ సంరంభదుర్వారతన్. 146

ఉ. అత్తఁజి రావణుండు విలయానలదుస్సహమూర్తియై నరేం
ద్రోత్తముమీఁదఁ దేరు గడు + నుగ్గిగతిం బఱిఁపించి సం
తతోద్వృత్త శరప్రవాహవరివీరదిశాముఖుఁ డైనఁ జూచి
పేరుత్తల మంది రాతనిసముద్ధతికొ 2 దివినుండి నిర్జరుల్.

వ. ఇట్లు దలపడి రామరావణు లతిఘోరంబుగాఁ బోరం దొ
డంగి; రంతఁ బంక్తివదనుండు నిబిడజ్వాలం బగుశూలంబు
రాఘవుమీఁదం బ్రయోగించిన, నతండును నడుమవ దానిఁ

దునీయలు సేసిన, నీనునం బెడిగి సురక్షైరి మఱియును
 దరతరంబ శతసహస్రసంఖ్యలు గలసూలంబులు భిండివా
 లంబులుఁ దోమరంబులు శరంబులుఁ బఱుగించి యంబ
 రం బెల్ల నస్త్రమయంబు గావించిన, నఖిలభూతంబులును
 హాహాకారపాకులంబు లయ్యె; ససున్ద్రైన్యంబున భేరిస
 ముఖతూర్యనిగదంబులు సింహనాదంబులు సెలంగె; సంతఁ
 గొండొక సేపునకు రావణప్రియుక్తం బైనశస్త్రాస్త్రదహనం
 బంతయు నిరంతరవిశిఖధారాసారంబునం గబళించి రామజల
 భరంబు గంభీరగురంభంబునం బొదలుటయు నకలప్లవంగ
 సముదయంబును బ్రహ్మక్షోలాహలం బయ్యెఁ బదంపడి.

—♦ శ్రీరాముడు రావణాసురుని సంహరించుట. ♦—

సీ. కమనీయకనకపుంఖప్రభాభాసియుఁ

దీప్తమఃఖంబును ♦ దివిజయక్ష

మునిసిద్ధసాధ్యసమ్మోదావహంబు నై

విలసిల్లుబాణ మువ్వీరవరుఁడు

గై కొని బ్రహ్మాస్త్రకలితమంత్రాభియు

క్తంబు గా నొనరించి ♦ కార్ముకమున

సంధించి జగములు ♦ జయపెట్టఁ జెచ్చెరఁ

దివిచి యేయుటయును, ♦ దీప్రభంగి

అ. గడఁగి యాశరంబు ♦ గల్పాంతదహనంబు

పోలెఁ బర్తి కీకంతుఁ ♦ బొదివి నీలు

గా నొనర్చె సూత ♦ ఘనరథరథిస

మన్వితముగ నొక్క-♦మాత్రలోన.

149

వ. అప్పు డంబరంబున డిన్యతూర్యనాదంబులు. సెలంగం
గలంగి యనురులెల్లఁ దోలంగిరి. గంధర్వగణములు నప్ప
రోనర్తనంబులుఁ బ్రవర్తిల్లె; నింవ్రాదిదేవోత్తము లన్నర
దేవోత్తముం బ్రస్తుతించుచుం బ్రమోదంబు నొందిరి. 150

క. ఏకోత్సవంబు లయ్యెఁ ద్రి

లోకంబులు, నఖిలలోకఁబుంటాఁగుడు ఘో

రాకారుఁడు దశవదనుఁడు

శాకున్తేన్ధనిశాతశరముఁఖంబునఁ బడినన్.

151

ఉ. అంత ననంతకీర్తి శరఁశాగతరక్షణశాలి రాఘవుం । డెంత
యు వేడ్క-తోడ ననుఁరేంద్రుపదంబున నవ్విభీషణున్ । సం
తతపుణ్యుఁ బుణ్యజనఁసంతతివర్ధనుఁ గట్టెఁ బట్టె, మత్స్యం
తదయాంతరంగుఁడు గృ ♦ తాహితభంగుఁడు దానుఁ ద
మ్ముఁడున్.

152

వ. తదనంతరంబ యవింధ్యుండు విభీషణసహితుం డై జానకి
నుచితయానంబున నునిచికొని రామదేవుఁజూచి, చెచ్చి
“ దేవా ! దేవిం బరిగ్రహింపు ” మని విన్నవించుటయు
నతండు,

153

చ. అతిమలినాంగి జీర్ణమలిఁనాంబరధారిణి సంతతాశ్రుపంకిత
విలసత్కపోలఁ బరి ఁ కీర్ణజటాయితకేశభార నాయతఘన
దుఃఖదూషితఁ బ్రియాంగనఁ గన్గొని యప్రియాత్ముడై
సుతచరితుండు దద్దయు మఁనోవ్యభసేయుచు నింకిట్లనుకొ.

సీ. “ అధికదుష్టాచారఁ ఁ డైనదశాననుఁ

డింతకాలముఁ దనఁయింటఁ బెట్టి

కొని యున్ననిన్నుఁ గైకొనిన నన్మచ్చరి

త్రమునకుఁ దొడరదే ఁ ధర్మహాని?

పరిభవంబునకు నై ఁ ప్రతికారముగ వైతిఁ

గూల్చితిఁ గాని నీకొఱకుఁ గాదు;

మెలఁత ! నీచరితంబు ఁ మేలైనఁ గీ డైనఁ

గానిమ్ము నిన్ను నిఁకముగ నొల్లఁ;

ఆ. బఱఁగఁ గుక్కవాతఁ ఁ బడినహవ్యముభంగి

యమ్యై నీతెఱంగు ఁ నరయ నిపుడు;

గాన యిచటఁ దడయఁ ఁ గాదు చెచ్చెర నీకు

నిష్ట మయినకడకు ఁ నేఁగు మతివ ! ”

155

ఆ. అనినఁ జెవులఁ గొఱవి ఁ గొని చూడిన టైనఁ

దాల్చి పెల్లగిల్లఁ ఁ దరళనయన

మొదలు నఱక నొఱగు ఁ కదళిచందంబున

నెలఁత దలడమున ఁ నేల వ్రాలె.

156

౧. వెలుగుపడి హర్షరాగము

దజిగిన వెలువెల్ల వై వధనములు వ్రాలిం

దెలు గేది తిచ్చపడి ర

త్రజి దత్పరిజనము లెల్ల దద్దయు నంతఁ.

157

తే. పడలి యల్లన మఱికొంతవడికిఁ దెలిసి

యలనమూర్తి యై దందడి ♦ నశ్రు లురలఁ

గేలు మొగిడించి ననుమతీపాలుఁ జూచి

యెలుగు గుత్తుకఁ దగులంగ ♦ నిట్లు లనియె.

158

క. “నినుఁ గీడు వొరయకుండఁగ

జనులకు నానిక్క మెక్క ♦ జననాయక ! నే

ననలంబుఁ జొచ్చి వెడలెదఁ

గనుఁగొను మిచ్చసపు నాకుఁ ♦ గరుణింపు దగఁ.

159

ఉ. నాదగుబుద్ధి నీదుచరణస్మరణంబ యొనర్చుఁ గాని యొం

డేదియు నెన్నఁడుం దలఁప ; ♦ దిట్టిద 1 యొండ్కోకచంద

మైన నిమ్మేదినియుం గృశానుఁడు సమీరుఁడు శీతకరుం

డు నర్కుడుం । గా దన కీక్షణంబ ననుఁ ♦ గాల్పరె ? వే

ల్పులు చెట్ల పైఁతురే ? ”

160

వ. అని పలుకుటయు నప్పుడు వృథివ్యాధిభూతంబు లెలుంగు

లు సెలంగ నెల్లవారును వినం దమతమనామంబు లేజీరి
గించి యిట్లనిరి. 161

క. “ విను, ముత్తమురాలు సుఖా !

జననాయక ! జనకతనయ; ♦ సందేహపడం

జని లేదు; మానఁ దెల్లము.

జనులకు మము మొఱంగి నాదు ♦ సకలక్రియలకు. ”

ప. అనిన యనంతరంబ సకలసురమునిగణసహితంబుగాఁ బితా
మహుండు సనుడెంచి రాఘవుచేత సమస్కృతుం డై యి
ట్లనియె; “ నయ్యా ! నీవు సకలభూతదుస్సహుం డైనరా
వణుం బరిమార్చి లోకహితంబు నేసితివి; వినుము. నల
కూబరుశాపంబునంజేసి దశగ్రీవునకుఁ బరస్త్రీలయందు
బలాత్కారంబు సెల్లదు గావున, నీధర్మపత్ని యొందొక్క
దురితంబునుం బొరయదు. నీవు నిర్విచారుండవై యష్టశి
వ్రాసం బరిగ్రహించి నెమ్మదిఁ బురంబున కతుగు ” మని
పలికి, యతనికిఁ బ్రియంబుగాఁ దత్సమరనిహతు లైనచా
నరులఁ బ్రాప్తజీవులం గాఁ జేసి పరమేష్ఠి ససియె; బురం
దరసారథియును దాశరథి వీడ్కొని హరిసహస్రయుక్తం
బయినరథంబు గైకొని నాకలోకంబున కరిగె నంత. 163

మ. అవిరోధంబున జానకీసహితఁ డై ♦ యాబద్ధరత్నప్రభా
ననశుష్కం బగుపుష్పకం బనువిమానంబెక్కి- యర్కాష్వ
య । ప్రవగుం డిమ్ముల నేగె సమ్మదభరం పొగ్గారవా

రాకరస్థవమానుం డగుచుం బురంబునకుఁ బా) + ప్రశ్రీ
విశేషోన్నతిఁ. 164

వ. ఇ ట్లరిగి భరతాదిబంధుజనంబులు నఖిలపరిజనంబులు నభి
నందింప వసిష్ఠవామదేవాదివిహితం బైనయభిషేకశోభనం
బు వహించి, రాముండు సుగ్రీవ విభీషణాది నుహృజ్జనంబు
లను ఋక్షవానరబలంబులను బ్రకటబహుచూనవిశేషంబు
ల నాదరించి వీడ్కొలిపి యభిమతభోగంబుల నిరంతరత్యా
గంబులఁ బ్రభూతయాగంబులఁ బ్రసిద్ధుం డయి బహుసహ
స్రవత్సరంబులు వసుమతీరక్షణం బాచరించె; నిది రాఘవు
చరిత్రంబు. 165

ఉ. వారక యిట్లు పూని వనఃవాసనిరంతరదుఃఖమున్ మహా
వైరికృతాపకారదురఃపథయు నోర్చి శుభంబు నొందఁడే ?
యారిఘరామునట్ల వసుఃథాధిప! నీవును దుఃఖమింతయున్
పైరణనేసి పొందెదవు! సర్వమహివలయాధిరాజ్యమున్.”

గద్య. ఇది శ్రీశంకరస్వామిసంయమిశ్వరచరణసరోరుహ
భ్యానానందసౌందర్యధుర్య శ్రీసూర్యసుకవిసంభవ
శంభుదాసలక్షణాభిధేయ యెఱ్ఱయనామధేయ
ప్రణీతంబైన యరణ్యపర్వశేషంబు
నందలి రామోపాఖ్యానంబు
సర్వంబును సమాప్తము.

